

«ОИЛА КУТУБХОНАСИ»
ЖУМАНАЗАР БЕКНАЗАР

ОНА ВА БОЛА ТАЯНЧИ

ТОШКЕНТ
АБУ АЛИ ИБН СИНО НОМИДАГИ
ТИББИЁТ НАШРИЁТИ
2001

АЗИЗ КИТОБХОН!

Ўзбекистондаги рисола таниқли шифокор ва журналист Жуманазар Бекназар қаламига мансуб бўлиб, унда муаллиф соғлом авлод етиштириш соҳасида мамлакатимизда амалга оширилаётган улкан тадбирлар ҳақида аниқ фактик мисоллар ёрдамида фикр юритади. Китобда она ва болани муҳофаза этиш, уларнинг соғлом ва баркамол ўсишлари учун нима-лар қилиш кераклиги тўғрисида ҳам аниқ-равшан йўллар, тавсиялар, фойдали маслаҳатлар кўрсатиб берилган.

Кенг китобхонлар оммасига, талаба ёшларга мўлжалланган.

«Оила кутубхонаси» туркумида чоп этилаётган ушбу китоб доимий ҳамроҳингиз ва яқин маслаҳатгўйингизга айланади, деган умиддамиз.

Бекназар, Жуманазар.

Б49 Она ва бола таянчи. — Т.: Абу Али ибн Сино номидаги тиббиёт нашр., 2001.95 б. — («Оила кутубхонаси» туркумидан, № 3)

51.1(5У)4

200 Йил—Оналар ва болалар йилига бағишланади.

КЕЛАЖАККА УМИД

Минг йиллар давомида, ҳар қандай мамлакатнинг, ҳар қандай миллатнинг ота-она бўлиш бахти насиб этган ҳар қандай инсоннинг энг муътабар орзуси, астойдил интилган асосий мақсади—соғлом баркамол авлодни тарбиялаш, ҳар томонлама комил инсонни вояга етказишдан иборат бўлиб келган.

Ислом Каримов

Ҳали Россиянинг қиши ўз кучини йўқотмаган. Янги 1990 йил, эски йилнинг домидан чиқиб кетмоқчи бўлиб уринар эдию, бироқ эскиликнинг чирмовуқдай ҳовури бу ҳаракатни йўққа чиқармоқчидай бўларди. Москва-нинг Шереметьев тайёрагоҳидаги ҳаракат ва шовқин бир дақиқа ҳам тинмайди. Гузал иморатлар ичи одамлар билан тирбанд. Ташқарида тайёралар шовқини. Дўстим Арвидас билан тайёрагоҳнинг чап томонидаги катта хонанинг иккинчи қаватига кўтариламиз. У ерда ҳарбий хизматга чақирилганлар тўпланишган экан. Дўстим хурсанд бўлиб, йигитларга ишора қилди:

— Юртдошларим!

— Ригаликларми? — дарҳол сўрадим мен.

— Ҳа, Болтиқ бўйиликлар.

Йигитларга разм соламан: елкалари кенг, яғринли, билаклари бақувват, барчаси норғул. Уларнинг юзида, туришида, юришида ўз ҳолидан мамнунлик ва мағрурлик, ўзига бўлган ишонч яққол сезилиб турарди. Қалбимизда уйғонган ҳавас ва ҳайрат тилимга кўчди:

— Барчаси азамат йигитлар экан-а!

— Ҳа! Улар она сутига тўйган, шунинг учун суяк-лари иликка тўла, — дея жавоб берди Арвидас.

Суҳбатлашиб кетар эканмиз хонанинг энг тўрида 25—30 чоғли ҳарбий йигитларга кўзим тушди. Қўрдиму, қувониб кетдим. Юртдошларим! Уларни бирма-бир кузатаман: деярли кўпи нимжон, жуссаси кичик, бўйлари пастлигидан эгниларидаги ҳарбий кийимлари шалвира-

ган, кенг. Атрофга жовдираб боқишади. Нигоҳларида аллақандай ҳадик, қисиқлик, ийманиш. Бир тўп бўлишиб, ўз тўдасидан ажралишга чўчиётганликлари шундоққина сезилиб турибди. Қалбимдаги раҳм ва ачиниш ҳисси «Менинг юртдошларим! Ўзбекистондан!» деган сўзларни фахр билан айтишдек қалб истагини қуюқ қора булут каби босиб қолди. Бечоралар... Тилимда шу гап айланди, холос. Москвага электр поездда қайтаяпману, юртдошларим аҳволидан оғриқ ва дўстимнинг: «... она сутига тўйган...» деган гаплари кўнглимдан ўтаверади. Мия қобиқларимда гўё шу сўздан бошқаси йўқдек. Атроф гўзаллиги ҳам бефайз туюларди. Кўзларимни юмдим, мени хаёл тарк этмасди. Бир вақт нима учундир «Бола бошидан...» деган сўзлар эсимга келди. Ҳа, боболаримиз шундай дейишарди. Лекин бу сўзлар замирида чуқур маъно борлигини унутганлигимиздан, билмаганлигимиздан бугун азият чекаётганлигимизни тан олишга бизда қудрат етишмаётгандек. Мутлақият игна кўзидан ўтарли моддалар мажмуасидан буюк портлаш оқибатида кенг коинот олами пайдо бўлгани мисол, инсоният авлодининг давом этиш мўъжизаси ҳам энг аввало нуқталар бирлашмасидан вужудга келади, ривожланади. «Буюк портлаш» натижа-сида инсон ер юзига келади.

Гўдак дунёга келганида илк нафас олади ва олам юзони кўрганидан қувониб, чинқириб юборади. Чақалоқ овози инсонга хуш ёқар жамики мусиқа куйлари ичида энг ёқимлисидир. Мана шу кунни орзиқиб кутган она қалби қувончдан энтикадию, юраги ҳапқириб, кўкракларига сут келади. Бу оддий сут эмас, балки шу туғилган инсон авлод-аждодларининг барча муҳим хусусиятларини ўзида умумлаштирган ҳужайраларнинг ривожини таъминловчи ҳаётбахш неъматдир. Бу оддий неъмат ҳам эмас, балки инсон келажак бахтини белгилловчи ақлий қобилиятини, вужудига жо қилинган барча яхши фазилатларни, иқтидори, барча интеллектуал мақомларининг ўсишига туртки берувчи малҳам. Туғилган инсоннинг кейинги бор қичқиргани худди шу неъматни, малҳамни талаб қилганидир. Агар унинг бу талаби қондирилса, илк нафас олган заҳоти келажак сари ёрқин уфқни кўзлаб, шитоб билан кўпая бошлаган мия ҳужайралари шу неъматдан озиқланиб, бўлажак ақл, меҳр-муҳаббат ва қобилиятлар мажмуаси пойдеворининг илк ғиштлари қўйила бошлайди. Бу пойдевор

ясалдими, тамом, баркамол ёш авлод ўсиб улғаяди, мамлакатда юксак савияли, заковатли қатлам юзага келади.

Мабодо, бу ҳужайралар шу малҳамдан бебаҳра қолсалар, уларнинг кўпайиш мароми ва мунтазамлиги бузилади, ўта нозик оқсиллар тизимида озми-кўпми салбий ўзгаришлар рўй беради. Худди мана шу ўзгаришлар келажак авлоднинг тақдирига таъсир қилувчи омил бўлиб қолади. Мана шу ўзгаришлар жараёнида она ва бола ўртасида узоқ ойлар давомида юзага келган мувозанат бузилади. Бу эса шу инсон келажагининг мавҳумлигини таъминлаши мумкин.

Юқорида айтилганларнинг айнан шундай эканлигини халқимиз ўзининг минг йиллик тажрибасида исбот этган. Келинг, ҳозир бир ривоятни ҳавола этиб, кейин суҳбатимизни давом эттирсак.

... Ҳисор тоғининг шундоққина этагида, унинг чўққиларидан қўл чўзса етадиган қишлоқда Ойхон момо яшарди. Ойхон момо ҳар куни қуёшдан олдин уйғониб, пахсали девор ва томи қамиш билан ёпилган уйининг шундоққина деразаси олдида супачада ўтирганича кун ботар тарафга умид билан тикиларди. Ўзича атрофда ўсаётган майсалар, ўт-ўланлар, қушчалар билан сўзлашар, ҳаётининг энг бахтли кунларини кўз олдида келтириб, шу севимли ва бахтиёр онларининг атиги мингдан бири ҳам ҳозирда шундоққина кўз ўнгиде яна қайтадан содир бўлишини орзу қиларди. Аммо, орзу-ниятлари фақат ҳаёлида қотиб қолаётгани, сўнгра аста-секинлик билан хотиридан ҳам ўчиб бораётгани, худодан ўзига қанчалик сабр-тоқат тиласа ҳам, дилига суянчиқ бўлаётган шу хислатнинг ҳам кундан-кун тугаб бораётгани қалбидаги бор аламини қўзғаб, дардлари оҳ бўлиб атрофга тараларди:

*Дардларимнинг сасидан,
Тоғлар чўқар қўзғалиб,
Айтаверсам дардимни,
Тошлар йиғлар дод солиб.*

*Тоғлар чўкманг қўзғалиб,
Аввал тингланг сўзимни,
Айрилиқнинг оҳлари,
Тун қилди кундузимни.*

*Тошлар йиғлаб додламанг,
Тингланг мени оҳиста,
Мени соғинч ҳислари,
Қилди телба ҳам хаста.*

*Дардим танамга сиғмай,
Отай, дейман оламга,
Отилган шу дардларим,
Етиб борсин боламга.*

*Болам тинглаб дардимнинг,
Дардлигини билмасин,
Гумон ичра тўлғаниб,
Юрак-бағрин тилмасин.*

*Елвораман ой сенга,
Доим тўлин ой бўлгин,
Боламнинг омонлигин,
Хабарин бериб тургин.*

*Ойдек омонлигимни,
Ойга боқиб билсайди,
Дардим айтган алламдек,
Болалигин қўмсайди!*

Кўз ёшларини тўкиб, қалбида йиғилиб қолган барча аламини, орзуларини, истак ва тилагини айтаётган мунгли ва ҳазин қўшиғи қишлоқ бўйлаб таралар, аммо қишлоқ аҳли ҳам изтироб, ҳам андуҳлар уммонига ирода кучи билан ўзини ғарқ бўлишдан сақлаб қолаётган онага ёрдам беришдан ожиз эди. Улар онадаги кучининг меҳр туфайли эканини билишар, бироқ бу меҳрдан ҳам кучлироқ ва она қалбига таскин берадиган бирон-бир чорани топа олмасдилар. Айтилаётган қўшиқнинг юраклар тубига урилаётган тўлқинлари кучига чидай олмаётганлар ҳўнг-ҳўнг йиғласалар, баъзи бирлар онанинг дилига қандай қилиб ва қай тарзда малҳам бўлишни ўйлаганларича хаёл дарёсига чўкиб, қўшиққа монанд бошларини тебратишар, ҳар замонда оҳ тортиб қўйишарди. Ўзгалари эса қўшиқни куйлаётган ҳазин ва мунгли товушни эшитмаслик учун уйларига қамалиб олардилар.

Истак ва умид илинжида ёнаётган онанинг безовта қалби гоҳ сўниб, гоҳ юксалиб бораётган ишончни йўқот-

масликка қасам ичар, худди мана шу қасам кучи ҳаёт
ипларини таранг тортиб турарди. Атрофдаги қушлар,
жониворлар қишлоқдошлари, ҳамсоялари ҳам она қал-
бининг сирини тушуна олмасдилар. Улар учун тушунар-
сиз она қалбининг сабр-тоқати энг кичик заррачадан
тортиб, то фалакдан айри тушмас нурли юлдузларгача—
бари, барчасини тебратиб турар, бу эса ишонч аланга-
сини сўндирмай сақлашга ёрдам бераётган эди. Ишонч
ўти сал пасайган дамларда она яна ўз қўшиғини бош-
ларди:

*Хаёлим босган тоғлар,
Нега мудраб ётасиз?
Ҳар замонда тўлғониб,
Тошлар юмалатасиз.*

*Тоғлар тоши энибди,
Менга бундан не фойда?
Бағрим каби синибди,
Айтинг, ўғлим, у қайда?!*

*Шамол бермас хабарин,
Фақатгина инграйди,
Кечалари тушимда,
Овозлари янграйди.*

*Хабар бер деб, сўрасам,
Мўлтирайди юлдузлар,
Ойдан хабар келар деб,
Кўр бўлди бу мўрт кўзлар.*

*Дардим туфон бўлди ҳам,
Ҳеч ким хабар бермайди,
Аямасдан ғамларим,
Қиличини сермайди.*

*Оллоҳ, ўзинг мадад бер,
Суянайин ўзингга!
Менга яхши хабар бер,
Қалбим интиқ сўзингга!*

...Кунлар шу зайлда ўтаверди. Онанинг қалбида
уфураётган дардларни, оҳларни супанинг шундоққина
ўнг ёнида ўсаётган жинжак пояси тагига ин қурган

тўрғай эшитар, эшитган сари унинг танаси титрарди. Ҳар куни эшитилаётган она қўшиғининг ноласи тўрғайнинг мурғак қалбини ларзага соларди. Оналик меҳри билан тухумларини бағрининг тафтида илитаётган кезлари бу нолалар она тўрғай қалбидан ўтиб, тухумлар ичида эндигина жон энаётган жўжаларнинг ҳам танасига ёғ сингари сингиб борарди.

На бирон-бир инсондан, на бир қушу жонивордан, на бир ўту-ўландан хабар эшитмаётган она ҳеч қурса дардимни тушунадиган бир зот олдимга келсаю, унга дилимни бўшатиб, жилла бўлсада ўзимга ором берсам қанийди деб, ўйлаётган ҳам эдики, ҳалиги тўрғай шундоққина қўл етар жойдан-сал нарида, ғумай бўйи баландликда туриб сайрай бошлади. Унинг сайраши худди она ноласини эслатар, айниқса сайраш бандининг охирида чўзиб-чўзиб товушини ҳазин оҳангда чиқариши она оҳига ўхшарди. Бу эса Ойхон момонинг дийдасини юмшатиб, кўз ёшларини селдай оқизарди. Она тўрғайнинг сайрашига бир пас қулоқ солиб турди ва унинг ноласи қалбини ларзага солди, орзу-истаклари, хоҳиш-иродаси ва туйғуларини қориштириб юборди. Энди тафти қайтиб, қизара бошлаган қуёшга жонсарак тикилиб, тўрғайга жўровоз бўлиб, она ҳам ўз қўшиғини бошлади:

*Осмондаги бўз тўрғай,
Бўзламасанг не бўлғай,
Сен бўзласанг осмонда,
Юрагим ғамга тўлғай.*

*Сенда йўқдир бу ният —
Дарду-аламни қўзғай.
Не ажабким, сайрашинг,
Дилни фироққа бурғай.*

*Дилни фироққа буриб,
Ҳижронни ёдга солғай,
Ғам-аламлар қўзғалиб,
Армонлар дилда қолғай.*

*Нола менгзар сайрашинг,
Дилим қўрғонин бузғай,
Нолаларим атрофга,
Қумдай сочилиб тўзғай.*

*Ноламдан тошлар синиб,
Умидим сувга сўнғай,
Сен эслатма ҳижронни,
Эсламаганим унғай.*

*Сен сайрагин бўзламай,
Осмондаги бўз тўрғай,
Дардим одсанг бир нафас,
Орзум қалбимда турғай.*

*Сен баландда беҳабар,
Ситам умидим юлғай,
Қўнғилгинам чўктириб,
Орзу гулларим сўлғай.*

*Дардим олгин бир келиб,
Қўлимга қўн, бўзтўрғай,
Сенга дардларим айтиб,
Қалбим шодликка чўлғай.*

*Енимдаги бўзтўрғай,
Бўзламасанг не бўлғай,
Бўзламасанг осмонда,
Қўнғилим хотиржам турғай.*

Она бу қўшиғини айтаётган маҳали унинг кўз ўнги-дан қоронғилик остонасига бош қўйгани ўтди...

... Ушанда икки бор тўлғоқ кучидан ҳолсизланиб, юлдуз тўла осмон чирпирак бўлиб айланганда, кўзининг олдидан тиниқ бир нур учиб ўтганди. У шу нур кетидан талпиндию, боши айланиб, кўз олди қоронғилашиб, бир тим қора остонага бош қўйди. Бўйни зирқираб оғриётгани, юраги тобора беҳол бўлаётганини сезиб, аста бошини кўтарган эди, кенг ялангликка чиқиб қолди. Атрофга разм солди. Узоқда ястаниб ётган залворли тоғлар билан ўзи ўртасида қандайдир парда бордек туюлди. Бу пардани яхшироқ кўриш учун кўзларини қўллари билан ишқалади. Ана шунда у, хайрият ўзига келди, яна юзига сув сепинглар, деган гапларни узук-юлуқ эшитди. Эшитдию, ҳолсизликдан бир-бирига талпинган киприклари, толиққан қовоқларини базўр кўтарди. Зимистондан ёруғликка чиқиб, бўшлиқдан таралаётган, аммо секин эшитилаётган снгил шовқин, дўмбира торлари жарангига айланаётганини сиздию, «Оҳ, дўм-

биром, яна жарангла! Тинма асло!» дея хаёлидан ўтказиб, кўзларини базўр очди. Туринг, Ойхон опа! Суюнчи беринг, ўғил! Ўзиям нақ ўн кунлик бўлди, деган гапларни эшитдию, юраги «шув» этиб кетди, кўнгли баҳузур бўлиб, дилидан ўтган гаплар шу бўлди: «Эвоҳ! Меҳр сутини бера олмабманда?! Оғиз сутидан бебаҳра қолган ўғлим-а! Нима қилай...» Она яна ҳушидан кетганди ўшанда...

Онанинг қалбини тобора қаттиқроқ кемираётган армон — дилидан оҳ бўлиб чиқаётган нола тўхташи билан шу нолалар асирига айланган тўрғай онанинг қўлига келиб қўнди. Ҳеч ҳадик сезмаган мунчоқ кўзлари билан онага тикилди. Бу ҳолдан Ойхон момо аввал шошиб қолди, кейин қўлига тўрғайнинг учиб қўнишида бир сеҳр, сир борлигини сезганича унинг кўзларига тикилди. Тикилдию, «Оҳ!» деб юборди. Она тўрғайнинг кўзлари тубида «Ўғлингиз тирик!» деган маънони ўқди. Ўқдию, шошиб-пишиб гапира бошлади: «Тирикми?! Бир қучоғимга олсам, армоним йўқ эди. Буни ўғлимга айт! Оҳ!...» Ойхон момо яна бир нималар демоқчи эди, аммо унинг иккинчи марта «Оҳ!» деганидан чўчиган тўрғай қўлидан учиб чиқиб пириллаб осмонга кўтарилди. Тўрғайнинг орқасидан бор кучи билан талпинган она, кўзларини катта очдию, ўнг ёнбошига беозоргина йиқилди.

Осмонга кўтарилган тўрғай, кучи етгунча учиб онанинг фарзандига айтмоқчи бўлган сўзларини бор овози билан такрорлаб сайрай бошлади...

Эътибор беринг, тўлғоқ пайтида ҳушидан айрилган, Оллоҳнинг қудрати билан тирик қолиб, туғилган боласининг 10 кунлик бўлганини эшитган Ойхон ОНА ўғлига оғиз сутини бера олмаганидан ўта ташвишга тушиб, изтироб туфайли яна ҳушидан кетади. Бу келтирилган ривоятдан шу нарсани аниқланадими, она оғиз сутида қандайдир бир сир бор. Аммо биз бу сирнинг нималигини ҳалигача билмаётибмиз.

Аниқ эсимда, 1967—1968 йилларда Тошкент Давлат Тиббиёт институтининг Болалар факультетида таҳсил олган кезларимизда янги туғилган болага она сутини 5—6-кунлари бериш керак, деган ғарб табobati тавсияси қулоғимизга қуйилган. Бу пайтда она ўз боласини эмизишга мадорсиз, камқувват, шунинг учун ором олиши керак, деб ўргатилган. Мана шу муддат ичида чақалоқ бошқа оналардан соғиб олинган сут билан боқилар, она

эса кўкрагида йиғилиб қолган сутини шиша идишга соғиб берарди. Кўпгина оналаримиз бу тартиб жабрини тортишган. Минг-минглаб болалар донор сутидан қоникмай, чирқиллаб ётаверишган. Биз шифокорлар ҳам шарқ табобатининг тараққиёт қонунларига мос кўрсатмаларини назар-писанд қилмай, унинг илғор қарашларини англамай, ўта тескари тарғиб қилавердик.

Республикамиз истиқлол қадамларини ташлай бошлаган кунданоқ она сутининг беқисс қадри, биринчи кунданоқ она сутини бериш ҳақида тарғиб ишлари олиб борилганига қарамай, ҳамон ўзгаришлар кам. Бунинг исботи сифатида қуйидаги мисолни эътиборга олайлик. Тошкентдаги ҳомила ва ҳомиладорлик ҳолатини ўрганиувчи перинатал марказ чақалоқларни кўкрак сути билан озиқлантиришнинг 2000 йилдаги мавжуд аҳволини ўрганишди. Бунда шу ҳолат қайд этилдики, фарзандини дастлабки 6 ой мобайнида истисносиз, фақат кўкрак сути билан боққан оналар атиги 2—3 фоизни ташкил қилган. Болаларни сунъий овқатлантиришга даъват этаётганлардан 52 фоизи маҳаллий педиатрлар, яъни болалар врачлари, 30 фоизи қўни-қўшнилари, 19 фоизи қайноналар экан. Шуниси ачинарлики, тўлиқ сунъий овқатлантирилган болаларнинг 100 фоизи касалланиб, уларнинг 96 фоизи даволанишга мажбур бўлишган. Ана Сизга исбот ва далил! Ватанимиз мустақил бўлгандан бери она сутининг бола учун, Ватан учун нечоғли катта аҳамияти тўғрисида барча оммавий ахборот воситаларида бонг урилаётган, чақалоққа биринчи кунданоқ оғиз ва кўкрак сути бериш тарғиб қилинаётган Тошкентдай шаҳри азимда шундай аҳвол бўлса, чекка вилоят ва туманларда қандай экан? Болалар шифокорларининг 52 фоизи болани сунъий овқатлантиришга даъват этаётганлар бўлса, чекка қишлоқларда аҳвол бундан яхшимикан?

Бундай ҳоллар тафаккур олами кенг ва узоқни кўзлайдиган ҳар бир инсонни ўйлантириши турган гап. Мана энди биз Президентимизнинг 2000 йилни Соғлом авлод йили, 2001 йилни Оналар ва болалар йили деб эълон қилганлигининг ҳақиқий маъносига тушуна бошлаймиз. Юртбошимиз: «... ҳар бир инсон ўзидан соғлом фарзанд, соғлом зурриёд қолдириш кераклигини англаб етса, эҳтимол вақти-соати келиб биз шундай мамлакатга айланамизки, унда энг соғлом миллат ва элатлар истиқомат қилади» деб айтганининг ўзи бизга бир

Олий дастур бўлиб, биз уни бажариш ууун юрт, давлат олдидаги муқаддас бурчимизни тўлиқ англаган ҳолда астойдил ҳаракат қилмоғимиз шарт. Аммо бунинг учун энг аввало ўзлигимизни тўлиқ англаб олишимиз зарур-га ўхшайди. Келинг, шу сўзларнинг моҳиятига эътибор берайлик.

ЎЗЛИКНИ АНГЛАШ МОҲИЯТИ

Оллоҳ таоло фаришталарни нурдан яратиб, уларга фақат ўзига ибодат қилишни буюрди. Инсонни эса тупроқдан барпо қилиб, сўнгра «Менга ҳамд айтишдан тўхтаб, инсонга таъзим қилинглар» деб фаришталарга амр қилди. Фаришта Азозил «Не сабабдин биз нурдан яралган малоиклар тупроқдан бунёд этилган инсонларга таъзим қиламиз?» деганида, Оллоҳ хитоб айлаб деди: «Мен билган нарсани сизлар билмассизлар!». Шундан сўнг Қодир Оллоҳ инсонга ақл-заковат берди, сўзлашга буюрди. Атрофида бўлаётган ҳодисаларга, қалбида рўй бераётган сир-синоатларга мулоҳаза ва таҳлил қилиш учун фаҳм-фаросат ато этди. Оллоҳ инъом этган мана шу фазилатлар туфайли инсон ўзининг худо меҳри тушган мўътабар зот эканлигини, ҳатто унга нурдан яралган фаришталар ҳам таъзим қилишини англаб етди. Шу вақтдан бошлаб инсон ўзининг ўзлигини таниди, ўзлигини таниш эса унга ғурур ато этди. Мана шу ғурур натижасида инсонда ерга, тупроққа меҳр пайдо бўлди, чунки у энди ўзининг илдизи тупроқда эканлигини англаб етган эди.

Умуминсоний бу хислат вақтлар ўтиши билан турли хилда шаклланиш, сайқалланиш, инқироз, қайта тикланиш каби бир қанча мураккаб жараёнлардан ўтди. Тарихнинг залворли ғилдираги шитоб билан айланган сари инсониятнинг баъзи бир вакиллари онгида Оллоҳ таоло берган ақл туфайли шаклланган ғурур устидан ҳукмронлик ва ҳўжайинлик қилиш истаклари устиворлик қила бошлади. Оқибатда инсонлар билан инсонлар ўртасида ўзаро жанжаллар, урушлар келиб чиқди. Натижа эса аён. Элат устидан ўзга бир элатнинг ҳукмронлиги бошланиб, бир халқнинг иккинчи халқ томонидан эркинлиги бўғилиб, ғурури топталиб, ҳуқуқи янчилиб, мағлуб томон кўнглига ёққан, ўзи истаган ишни қилол-майдиган, хоҳлаган томонига бора олмайдиган, ўзганинг ҳар қандай тўғри ёки нотўғри фикрига хос ва мос

равишда бошини эгишга мажбур бўлган шарт-шароитда яшашга мажбур бўлди. Бунинг устига, бола-чақаси, қариндош-уруғи, элати, тупроғи, эрки топталаётгани ва бунга қарши ўзи ҳеч нарса қила олмаётгани унинг иззат-нафсига, ғурурига тегди. Ўзининг ким бўлганлигию ва ҳозирда ким эканлиги, аجدодлари тараққиёт босқичининг қай зинасида бўлганлигини ё суриштириб, ё ўқиб билиши ёки унга уқтирилиши, ёхуд англаши унинг қалбида «Нега?. Нима учун?» деган изтиробли саволларнинг пайдо бўлишига туртки бўлди. Мана шу туртки туфайли қалбида нуқта янглиғ пайдо бўлган норозилик ҳислари тобора улғайиб, ғалаёнга келиб, ахири портлаш юз берди. Мана шу портлаш унинг миллий ўзлигини, маънавий ўзлигини тушуниш белгиси эди! Миллий ўзликни англаш нафақат мардлик, фидойилик, тупроққа, элга содиқлик, миллий ғоя учун кураш хислатларини юракка сингдирди, балки ҳурриятга эришиш, эришгач эса миллий ўзликни ўзгаларга бутун чиройи билан кўрсатиш, ўтган тарих саҳнасида ўзининг юқори поғонада бўлганлиги бекорга эмаслигини исботлаш ва муайян вақтда шу туғни янада баландроқ кўтарувчи воқислар борлигини намойиш қилишни ҳам қалбига жо қилди.

Ҳақиқат инкор қилишга кучи етмайдиган бир қонуниятни таң олишга мажбурмиз, яъни қайси миллат ёки халқ миллий ва маънавий ўзлигини теран англаган бўлса, ўша халқнинг фаровон турмуш кечириши ўзгалар ҳавас қиладиган даражада бўлиши турган гап. Зотан уларда мана шу фаровонлик даражаси ҳам зинапоясимон ривожланишда давом этаверади. Чунки бу хислатни қалбига жо қилган халқ миллий ва маънавий ўзлигининг ўзгаларга нисбатан афзал жиҳатларини кўрсатиш учун бор имкониятларини ишга солиш ва излаб топиш хусусиятларини ҳам ўзлаштирган бўлади.

Искандар Макдуний гуллаб яшнаган воҳа — Катта Окуз (Амударё) ва Яксарт (Сирдарё) оралигининг кўп қисмини босиб олганида ерли халқдан ва барча хазиналардан энг аввало китобларни йиғиштириб олди. Уларни Яксарт бўйида уч кечаю-кундуз ёқиш билан машғул бўлди. Бу китоблар орасида жамият, табиат, тиббиёт қонунлари ва тарих битиклари ёзилган «Авесто» китоби ҳам бор эди! Улуғ аллома Абм Райҳон Беруний бу китобнинг тилло суви билан 12000 қорамол терисига ёзилган саҳифалардан иборат эканлиги тўғрисида гу-

воҳлик беради. Худди мана шу ҳол ҳайрон қоларли бир саволни туғдиради: дунёда биринчи марта Илми донишлик Академиясини ташкил қилган буюк олим Афлотуннинг шогирди Арасту таълимини олган, ҳуқуқ, ҳандаса, жуғрофия, донишмандлик, илми мантиқ, табобат илмларидан яхшигина хабари бўлган кенг маълумотли Искандар Зулқарнайн нега бундай даҳшатли жиноятга қўл урди?! Ахир ўша пайтлари ҳам китоблар муқаддас саналганку!

Бу саволга жавоб бериш учун улуғ фотиҳнинг ўзига мурожаат қиламиз: «Бир халқни тамоман ўзингга бўйсундириш учун энг аввало шу халқнинг тарихини йўқотиш зарур...» Унинг ақидаси шундай бўлган! Демак, улуғ шоҳ китобларни ёқишни ўз ҳукмронлигини бир неча юз йилларга чўзиш учун онгли равишда амалга оширган. Бу унинг учун жиноят эмас, балки мақсад сарин йўналтирилган сиёсий тадбир эди!

Бир неча ўн йиллар мобайнида бу олиб борилган сиёсат туфайли, ўзлигини тўлиқ англаб етмаган онгимиз ҳақиқатнинг Искандар Мақдуний қўллаган сиёсий тадбир замирида, шўролар сиёсати асосида нималар ётганлигини тушуниб етиш даражасидан анча узоқ бўлди. Бугунга келиб ўз тарихини билмаган ҳар қандай инсонни қаёққа етакласанг ҳам «Ҳа, шундай эканда тақдир» дея кетавериши мумкин эканлигини ойнинг қуёш нуридан товланиши сабабли гўзал бўлишини тушунгандек фаҳмлаб етдик. Ўз тарихини билмаслик инсоннинг ўз илдизидан айрилганлик белгисидир. Зеро, инсоннинг илдизи—бу киндик қони тўкилган тупроқ, ўзи мансуб бўлган миллат ва маданияти тарихи.

Мана шу илдизлардан ажралган инсон нафақат миллий ўзлигини, балки шахсий ўзлигини ҳам, ўзининг «Мен»ини ҳам ҳеч қачон англай олмайди. Бундай инсонларга кундалик тирикчилигини ўтказиш учун шарт-шароит яратиб берилса бас, шунинг ўзи унга етарли. У ўзини ўзгартиришни хаёлига ҳам келтирмайди. Бундай одам тепса тебранмас манқуртга айланиши ҳеч гап эмас. Унга ўзлигини англатиш жуда қийин муаммо. «Кимки ўзини ўзгардирмаса, уни ҳеч ким ўзгартира олмайди» деб бекорга айтилмаган, ахир! Ўзини тўла тушуниб етмаган инсоннинг тафаккур доираси жуда тор бўлади. А. Ориповнинг «Тилла балиқча»сига ўхшаб, дунё шу эканда, деб юраверади. Инсон ўзлигини бир қадар англаб етгандагина атрофда бўлаётган ҳодиса-

ларга, салбий оқибатларга бефарқ бўлмайди, балки маданияти, ҳуқуқи топталаётганида ҳеч бўлмаса «Нима учун?» деган саволни беради. Турмуш ва меҳнат шароити, фаровонлик даражаси, бошқа халқларникидан паст эканлигини кўриб, «Нега шундай?» деган жумбоқни ечишга, унинг туб илдизини аниқлашга интилади. Ҳаракат қилгани таъом, фаровонлик сари олға силжиши турган гап.

Миллий ўзлигини англаб етган халқ 50—100 йилдан кейин нималар бўлиши тўғрисида фикр юритиб, шунга мувофиқ дастурлар тузаётганида, у ўзига ўзи: «Эй, бугунингги ўйлайвермайсанми? Эртага ким бор, ким йўқ...» дея минғирлаб қўймайди. Ўз қобиғига ўралиб қолган дустаманга айланмайди.

Шу ўринда бир тарихий далилни эслаш жоиз. 1872 йилнинг 14 ноябрида Туркистон Генерал губернатори фон Кауфман Александр II га хат йўллайди. Унинг мактубида шундай сўзлар бор эди: «Биз Оролни ўйлашимиз керак. Шундай қилишимиз зарурки, Амударё билан Сирдарёнинг сувлари Оролга етиб бормасин. Бу сувлар пахта учун ишлатилсин. Оролга эса Сибирдан сув келтириш лозим. Ана шундагина Туркистонни мустамлака сифатида узоқ вақтлар тутиб туришимиз мумкин...». Агар эътибор қилинса, фон Кауфманнинг бу таклифи ҳам узоқ йилларга мўлжалланган сиёсий тадбир эди! Мана шу сиёсий тадбирни амалга ошириш учун бўлган уринишларга ўзимиз гувоҳ бўлдикку, ахир! Демак, миллий ўзликни англамаслик, қуллик ва жаҳолат ботқоғида ётавериш билан баробар ва шунга олиб келиши турган гап.

1991 йил. Йўлимиз тушиб, Шаҳрисабзга бордик. Оқсаройнинг нафис, нақшин деворлари булутларга елка тираб, қўёш нуридан ажиб тарзда товланаётгани бизни мафтун этиб турганида, узоқ йиллар Қашқадарё вилояти соғлиқни сақлаш тизимининг раҳбарлик лавозимларида ишлаб келган Акрамжон ака Акбаров секин гап бошладилар:

— Фрунзе аскарлари Шаҳрисабзни эгаллагач, эртага тонгда шаҳарнинг 7 яшаридан 70 яшаригача барча эркак зоти Оқсарой майдонига тўплансин, деб бутун шаҳарга жар солдирган. Ёлғонни ва муғомбирликни билмайдиган халқимиз содда эмасми, бирон бир муҳим нарса айтилса керак дейишиб, Оқсарой майдонига тўп-

ланибди. Уларнинг атрофини Фрунзе аскарлари ўраб олишиб, пулемёт ўқлари билан барчасини қириб ташлашибди. Шу ўлганларнинг барчаси Оқсарой майдони-га кўмилган...

Мен бу гапларни эшитиб, даҳшатдан қотиб қолдим. Бунақа ваҳшийлик менинг тасаввуримга ҳам сиғмасди. Бироз ўзимга келганимдан кейин товушим титраб сўрадим:

— Акрамжон ака, Сиз шу айтган гапларингизга бирон нарсани қўшиб чатмаябсизми?! Шу воқеанинг бўлганлигига ўзингиз ишонасизми?

— Бу воқеанинг тафсилоти бу даҳшатни ўз кўзи билан анча наридан кузатиб турган, ҳозирда эса анча кексайиб қолган нуроний тилидан магнит тасмасига ёзиб олинган. У киши ёлғон гапиришни Гуноҳи Кабир деб биладилар...

Лекин мен бу гапга анча пайтларгача ишонмадим. Бир неча ойлардан кейин ҳозирда ветеринар врач бўлиб ишлаётган, 1962—1966 йилларда Шаҳрисабздаги техникум толиби бўлган дўстим Очил Мойлиевга ушбу эшитганларимни гапириб берганимда, унинг кўзлари даҳшатдан катта-катта очилиб кетди. Ичида бир нарсалар деб ғудранди, юзлари қизил-кўкимтир бўлиб, қаттиқ сўкинди. Қўллари қалтираб, овози титраганча гапира бошлади:

— 1963 йилнинг баҳорида бизни дарахт кўчатлари экиш учун Оқсарой майдонига олиб чиқишди. Барчамизда биттадан белкурак. Белкуракни ерга ботирганимни биламан, бир қаттиқ нарсага урилди. Иккинчи жойга белкуракни урсам, яна шу ҳол такрорланди. Қизиқиб, шу нарсани кавлаб олдим. Кавлаб олдим, қўрқиб кетдим. У одамнинг калла суяги эди! Иккинчи жойни кавласам, у ердан панжа суяклар чиқди. Бошқа курсдошларим ҳам кўплаб суяклар топишди. Ўша кун тошгача вақтимиз суяк ковлаш билан ўтди. Кавлаб олинган одам суякларини икки машинага юклашди-да, аллақаяерга олиб кетишди. Биз ўшанда домламиздан, бу кимнинг суяклар, деб сўраганимизда, у киши шундай деганлар:

— Амир Темур золим ва қонхўр бўлган. Ўлдирилган одамларни шу ерга кўмиб ташлайверганда...

Биз ўшанда бу гапга буткул ишонганмиз. Сизнинг сўзларингизни эшитиб, ўйланиб қолдим. Ахир машинага юкланган суяклар ҳали чиришга улгурмаган, ранги

сарғимтир, оқ суяклар эди. Ана энди шу суякларнинг 40—50 йил илгари кўмилган одамларники эканлигига ақлим етди...

1992 йил. Бухоро аркининг салобатидан ғуруримиз ошиб, вайронагарчиликларидан ўта хафа бўлиб, ҳамроҳимиз, бухоролик машҳур қўшиқчи Баҳодир билан унинг дўстиникида озгина дам олдик, (афсуски, исми-шарифлари ёдимдан кўтарилибди). Гапдан-гап чиқиб, Баҳодирнинг дўсти гап бошлаб қолди:

— Мактабга бориб қайтадиган сўқмоқ йўл иккита баҳайбат тут дарахтлари тагидан ўтарди. Тутлар тагидан ҳар гал ўтаётганимда юрагимни аллақандай ваҳима босарди. Тутлар танасида ҳосил бўлган ковак ичиде худди биров ўтиргандай туюлар, бундан баттар қўрқувим ортарди. Бир кун и кечқурун ўша жойдан ўтаётганимда юрагимни шунчалик ваҳима босдики, уйга қандай югуриб борганимни билмай қолибман. Оппоқ оқарган юзимни, қўрқувдан қалтираётганимни кўрган момом: «Ҳа, сенга нима бўлди, болам? Тинчликми?» деб сўрадилар. Мен бўлган воқеани айтиб бердим. Момом бир пас ўйланиб турдиларда, кейин секин гап бошладилар:

— Эшит, болам. Билиб қўйганинг маъқул. Фрунзе аскарлари Бухорони эгаллагач, мана шу сен кўрган икки тут тагига шу яқин атрофдаги барча ёшу-яланг, хотин-халаж, ҳатто таёққа суяниб юрадиганларни ҳам тўпладилар. Йиғилганлар орасидан иккита норғул, барваста йигитларни ажратиб олишди-да, ҳе йўқ, бе йўқ, барчанинг кўз олдида отиб ўлдиришди. Мен бу даҳшатдан қотиб қолдим. Мени қални камар таққан аскарнинг жазавага тушиб гапиргани ҳушимга келтирди. Унинг нима деяётганини таржимондан билиб олдим:

— Қимда-ким бизнинг аскарларимизга қаршилик кўрсатса, уларни ҳам худди мана шу йигитларга ўхшаб отиб ташлаймиз...

Шундан сўнг Фрунзе аскарлари Бухорони уч кечаю кундуз талаш билан овора бўлдилар. Эҳ-ҳе, ўшанда не кунларни кўрмадик, болам. Мана шу даҳшатларнинг барчасига шу икки тут гувоҳ. Уларнинг бағридаги коваклар ҳам шу кулфатлар таъсиридан, болам... Мен шу гапларни эшитаяпману, кўз олдимдан аллақандай тушуниб бўлмас виқор билан от устида узангига оёғини тираб турган салобатли ҳайкал кўз олдимда гавдаланар ва «Нахотки!...» деган сўзлар миямда айланарди...

Хўш, «Ўртоқ» Фрунзе бу ваҳшийликларни нима учун қилди? Бишкек шаҳрида туғилиб ўсган, Туркистон замини ҳавосидан нафас олиб, тузини, нонини еб катта бўлган бу баттол шу даҳшатларни амалга ошириш учун нега шахсан раҳнамолик қилди? Бугунга келиб маълум бўлдики, бу қўлланган ваҳшийликлар ҳам узоқ йилларга атаб мўлжалланган сиёсий тadbирнинг бир кўриниши экан!

Ҳа, биз қизил империянинг сохта мафкураси таъсирида миллий ўзлигимизни йўқотиб, фақат маънавий ва маърифатдан чала саводимиз чиққунича ухлаб ётаверганмиз. «Фалончи топшириқни бажариш керак!» дейилганида, манқуртларча лоқайдлик билан шу айтилган вазифани ортиғи билан бажаришга киришганмиз. Баъзи ҳолларда бу борада Павлик Морозов даражасига етишимизга озгина қолди, жазо ўқи билан нишонга олишда эса Эломонни ҳам орқада қолдириб кетаёздик. Мана шу сабабли ҳам биз узоқ вақтлар бизга атайлаб ажратилган фикрлаш чегарасидан чиқа олмадик. Чиқа олганларимизнинг боши ҳам сапчадек узилаверди. Биз энди чинакамига қўрқиб қолган эдик. Қўрқув эса наслимизга ҳам ўтди. Фақат буюк истеъдод олдида ўзининг ожиз эканлигини сезган ҳолдагина бу ноёб қобилият эгалари ҳақида гапирилди, холос. Аммо бу гаплар ҳам «Бизнинг ғамхўрлигимиз бўлмаса, сенинг бу ютуғинг қайда эди...» каби писандални эди, биз эса «хўп, ... хўп...» дейишдан нари ўтмасдик.

Буюк бобомиз Алишер Навоий «Инсон билимларнинг маърифат хазинасидир» деб бекорга айтмаган. Дарҳақиқат, маънавий ва маърифий илмлар бўйича халқимиз олдида тушадиган халқ, бошқа оламда бўлиши мумкин, аммо бу макон-баҳри уммонда йўқ, дея далиллар билан дадил айта оламиз. Алломаларимизнинг бу соҳага тегишли ёзган китоблари Исботи Ҳақ бўла олади. Фақат биз қизил империя ҳукмронлиги даврида мана шу маърифий хазиналардан баҳраманд бўлишдан жудо бўлдик. Мустақиллигимиз давридагина мана шу имкон ўзимизга қайтарилди. Ана энди уларни изчиллик билан ўрганиш бошланди, қадриятлар тикланди. Мана шу сабабли ҳам айнан ҳозирги кунларда шарм-ҳаё, уят, иффат, ҳаром-ҳаришдан ҳазар қилиш, инсоф-иймонни сақлаш, ҳурмат, эъзоз каби муқаддас туйғулар энг олий савиядаги тушунчалар сифатида юртимизнинг ҳар

бир фуқароси онгидан мустаҳкам жой олган ва жой олмоқда.

Худо берган ақл-заковат туфайли ҳамда ўзлигини англаган инсонлар ҳаракати туфайли тараққиёт юзага келади ва юксалади. Ўзликни англашнинг бош мезони эса илм. Демак, ривожланиш ва тараққиётнинг бош мезони ҳам илмдир. Мустақиллик илмнинг ривожланиши учун шундай бир илоҳий туртки бердики, мана шу туртки туфайли илмнинг барча соҳалари (маънавият, маърифат, ҳуқуқ, диний илмлар) юксалишга юз бурган бўлса, баъзи бир бошқа бўғинлари эса муайян бир вақт оралигида озми-кўпми каловланиб қолдию, сўнгра ўзининг дадил қадамларини ташлай бошлади. Масалан, адабиёт, тарих, тиббиёт каби фанлар шундай ҳолни бошидан кечирди. Техникавий илмда, тиббиёт илмида, тарихни билишда ҳал қилиниши лозим бўлган долзарб муаммолар борлиги бугунга келиб жуда аниқ ва аён бўлиб қолди. Хориж билан бўлаётган алоқалар ва ҳамкорликларнинг таҳлили бунинг яққол исботидир. Бунинг ўзига яраша туб илдизлари бор, албатта. Бир ярим асрдан кўпроқ вақтда ўтмиш ҳақида нотўғри тасаввурлар онгимизга мажбуран сингдирилди, тарихимиз ёлғон ёзилди, техникавий фанлардан мутлақо ажратиб қўйилдики, ишчилар синфи узил-кесил шаклланмади. Мактаб ва Олий илм даргоҳларидан эса амалдан кўра кўпроқ назарий қисмини ҳам чала биладиган ўқувчилар ва мутахассислар етиштириб чиқарилди. Асосий вазифа ихтисослашган мутахассис эмас, балки диплом бериш эди. Ана энди мана шу кемтикларни тўлдириш учун чидам ва сабот, алоҳида илдамлик, тадбиркорлик ҳамда ватанпарварлик билан меҳнат ва ижод қилишга тўғри келади. Энг аввало, Президентимиз таъкидлаганидек, тарихни билиб, ўзлигимизни тўлиқ англашимиз, миллий ғурурни юксалтирмоғимиз зарур. Мактаб ўқувчиларини фанни ўрганишга рағбат уйғотадиган, кучли истак пайдо қиладиган физика, химия, математика, кибернетика, электроника, тиббиёт, умуман, аниқ фанларга оид илмий-оммабоп китобларни ёзиб, чоп этмоқни замона зайлининг ўзи тақозо этмоқда. Қўшимча равишда шундай чора-тадбирларни қўлламоқ зарурки, токи аниқ фанларга бўлган қизиқиш ҳозирги пайтда ёшларнинг бозор-ўчар ва тижорат ишларига бўлган қизиқишидан бир неча баравар юқори бўлсин. Ана шунда мамлакатимиз хўжалигини беқиёс даражада юксалтирадиган,

дунё ишбилармонларини қизиқтирадиган кашфиётлар, ихтиро таклифлари кўплаб қайд этила бошлайди, хорижий давлатларга ҳар хил лицензиялар сотиш кенг авж олади. Бундан эса давлатимиз ёбруйи ошади, хазинаси бойийди.

Бунинг ҳақиқатан ҳам шундай эканлигини хорижий давлатлар мисолида аниқ-равшан кўришимиз мумкин. Масалан, 1990 йилда Япония ишчиларининг рационализаторлик таклифлари сони собиқ иттифоқнинг шу йилдаги рационализаторлик таклифларига нисбатан 500 марта кўп бўлган. Ана шу таклифларнинг 3/2 қисми ишлаб чиқаришга жорий этилган. Айтиш мумкинки, хорижда мана шунақа таклифлар киритиш ишчилар, хизматчилар, олимлар ўртасида оммавий тус олган ва мувофиқ равишда рағбатлантирилади. Чунки бу таклифлар замирида катта моддий бойлик яратиш механизми ётади. Айтайлик, Амриқода янгиликларни ишлаб чиқаришга жорий этишдан ҳар йили нақ 400 миллиард доллардан кўпроқ фойда олинади.

Нафсиламбир айтганда, рационализаторлик таклифлари, кашфиётлар сеҳрли таёқчани силкитганда ёхуд соққани отганда ўз-ўзидан пайдо бўлиб қоладиган неъмат эмас, балки машаққатли онгли меҳнат, ижодий ёндошиш натижасида рўёбга чиқадиган заковат хазинаси маҳсулидир.

Барча тараққиётнинг бошида илм туриши исбот талаб қилмайдиган далил. Бундан бир неча йиллар аввал Амриқо сенатининг, «Биз яна 100 000 га яқин олий маълумотли зиёлиларни мамлакатимизга қабул қилишимиз мумкин» деб, ақлу фузалоларни таклиф қилиши ҳам бежиз эмас. Чунки бу ақл эгалари ва илм соҳибларига зарурий шарт-шароит яратиб берилса ва улар қулай муҳитда ижод қилсалар, халқ хўжалиги ҳамда саноатига баракали ва илғор таклифлар жорий этилиши аниқлигини жуда яхши тушунадилар.

АҚШ да ҳозирги пайтда 200 дан ошиқ Нобель мукофотлари соҳиблари бор. Ана шулардан 170 га яқин олим бу унвонга Иккинчи жаҳон урушидан кейин сазовор бўлишган. Агар бу мукофотни берувчи қўмита Нью-Йорк ёки Вашингтонда жойлашган бўлса эди, ҳа, энди қўмита ўзида жойлашганидан кейин ўзларига ўзлари тақдим этаверадиларда, деб айтса бўлур эди. Аммо бу Қўмита маркази Стокгольмда жойлашган, давлат ҳамда ҳукуматга бўйсунмайдиган мустақил ташкилот эканли-

гини назардан қочирмаслик лозим. Америка Қўшма Штатлари эса мана шу Нобель мукофотига сазовор бўлган мўътабар олимларнинг салоҳияти, ақл-заковати туфайли илмнинг қўп ва салмоқли соҳалари бўйича қарвонбошилиқ қилмоқдалар.

Ҳа, бир олим ёки олимлар гуруҳининг ихтироси ёки кашфиёти халқ ҳўжалигига миллионлаб сўм даромад келтириши мумкин. Бунинг исботи сифатида тиббиёт оламида ўзига хос инқилоб ясаган илмий изланишлар натижаларини келтириш кифоя. Масалан, инсон аъзоларини кўчириб ўтқазиб, қанд касаллигида қўлланиладиган митти электрон асбоб, магнит-ядро-резонанс аппаратлари, сунъий буйрак, сунъий юрак аппаратлари ва ҳоказолар.

Миллий ўзлигимизни тўлиқ англаб етадиган ва шунга мувофиқ баракали илмий-амалий ишлар билан жиддий машғул бўладиган пайт келди. Улуғ боболаримиз Хоразмий, Чағминий, Форобий, Ибн Сино, Беруний, Замахшарий, Ал-Фарғоний ва бошқа буюк алломларимиз Биринчи Ўйғониш даврининг ўзига хос буюк ихтирочилари эди. Буюк Амир Темур даври ва ундан кейинги бир неча ўн йилликлар Иккинчи Буюк Ўйғониш Даври бўлди. Аслида Шарқ ҳар доим Буюк Ўйғонишлар Давридан иборат. Аммо бу бўлиниш шартли албатта. Шу нуқтаи назардан қараганда Тарихнинг залворли қадамлари Баҳри Уммон узра зафарона шиддат билан илдамлаётган шу даврда биз учун зинапоясимон ривожланишнинг яна бир босқичи бошланди. Бу босқич Учинчи Буюк Ўйғониш Даври бўлиб тарихга кирса ажаб эмас. Президентимиз бошлаб берган мактаб ва Олий Ўқув юр்தларини ислоҳ қилиш амалий дастури мана шу Буюк Ўйғониш Даврининг илк зинапоялари эканлигига ҳеч шак-шубҳа йўқ. Миллий ўзлигини теран ва тобора равшанроқ англаётган, ким бўлгану, ким эди ва энди ким бўлаётганини тушуниб етаётган, томирида илми заковати билан оламни лол қолдирган аждодлар қони оқаётган, мустақиллик салоҳияти нималарга қодир эканлигини сезган халқ илм сирларини эгаллаш сари мардонавор қадам ташламоқда. Ўзлигини англаган халқнинг нималарга қодир эканлигига тарихнинг ўзи тез орада шохид бўлажак. Биз эса, барча имкониятларимизни ишга солиб, қалб ҳамда тафаккур билан меҳнат ва ижод қилишимиз шарт.

Мана шу меҳнат ва ижоднинг меваси эса соғлом

авлод бўлиши керак. Албатта, Юртбошимиз таъкидлаганларидек, «... баландпарвоз гаплардан амалий ишларга ўтиш керак».

Амалий ишларнинг туб илдизи нима эканлиги тўғрисида фикр юритганда Индонезия халқининг фарзанди Сукарнонинг: «Пайғамбар Муҳаммаднинг ўғитини унутмайлик: аёл салтанатнинг пойдеворидир. Аёллари тинч яшаган юрт тинч бўлади. Аёллар изтироб чеккан юрт ҳалокатга яқинлашади», — деб айтган гаплари ёдга тушади. Президентимиз аниқ ва лўнда қилиб, «... асосий мақсадимиз авлодлар соғломлигига эришиш», дея уқтирдилар.

Ҳа, соғлом авлод муайян ижтимоий жамиятнинг барча жабҳаларида жавлон ура бошласа, бундай юртнинг, мамлакатнинг юксак ҳаёт учун, фаровон турмуш учун ривожини ҳеч бир куч тўхтатиб қола олмайди. Демак, соғлом авлод — юксалиш мезонидир.

ЮКСАЛИШ МЕЗОНИ

... Ватаннинг мустақил бўлиш онлари яқинлашаётганини ҳис қилган сари унинг ҳаяжони ортар, аммо дилидаги бу орзу-ниятларни бир ноқис ва пул гадоси билан қолмадимикан; деган ташвиш Элтуришхонга тинчлик бермасди. У бу ташвиши ўринли эканини билар, чунки ёғий айғоқчилари ҳар томонда изғиб юрганини сезар, бироқ отаси айтган сирни ҳали ҳеч кимга ошкор қилмаганидан кўнгли тўқ эди. Уйқумда ҳам бу сирни айтиб қўймай дея ҳар доим чала ухлаб тонг оттирар, уфқнинг қизариб келаётганини кўриб руҳи тетиклашар, Тангрига минг шукроналар айтарди. Тангри ҳам унинг тилак ва истагини билгандай тоғ тарафдан енгилгина шабада юборар, Элтуришхон эса бу салқин ва ёқимли елдан тўйиб-тўйиб нафас олгач, бедор ўтган туннинг чарчоқларини танасидан чиқариб ташлардида, қушдай енгил бўлиб, юз-қўлини юварди. Қани энди шу шабада кучлироқ бўлсаю, Элтуришхон осмонга кўтарилса, йигитлар машқини товуш етмас баландликдан, ҳув анави булутларга бурканиб олиб кузатса... Аммо у бунинг иложини йўқлигини билар, бироқ руҳини туширмасдан шахдам қадамлар билан саман отига миниб, тоғ дараси томон ошиқиб кетарди.

Дара ичида тошдан-тошга сакраб, гоҳ ялангликда, гоҳ тошли жойда от миниб қиличлашаётган, бир-бирига

найза отаётган, камон ипини шиддат билан тортиб, тош устига қўйилган кичиккина нишонни чирпирак қилаётган абжил йигитлар машқини кўриб кўнгли Хон Тангри тоғидай баланд кўтариларди. Ҳа. бу йигитларнинг ҳар бири ўттизта ёғийдан ҳам кучлироқдир, дея уларнинг чаққонлигию, билагининг кучига обдон тан берарди. Элтуришхон: «Яна икки йил муддат керак. Бу пайтда йигитларнинг олди 40 га, қолганларининг ёши эса 18 га боради. Яна икки йил! Икки йил-а! Икки йилдан кейин Ватан озод ва Мустақил бўлади! Отамнинг орзуси, нияти ушалади!» — деб ўйлашдан чарчамасди. Элтуришхон шулар ҳақида ўйлар экан отасининг ўлими олдидан хонадан барчани чиқариб юбориб, фақат унинг ўзига шивирлаб айтган гапларини эслади: «Ўғлим, деган эди отаси, — Мен Ватан озодлигини кўра олмайман. Илло сен буни кўргайсан. Чунки мен бунга замин яратдим. Сен юртимиздаги 10 ёшли болаларга бир рамз сол, эътибор қил. Уларнинг барчаси бақувват, билаклари заранг. Кўкраклари кенг, кўзлари тийрак, сўзлари мағрур, ўзлари забардаст, ҳар бирининг гавдасидан шундоққина ғурур уфуриб турибди. Гавдасини силкитсанг Ватанга садоқат марваридлари ёғилур. Уларда 10 ёшли эмас, балки 18—20 ёшли йигитларнинг кучи бор. Нега шундай, Ота деб сўрарсан. Ватанни озод қилмоқ учун алп йигитлар керак. Мен бу ниятни амалга оширмоқ учун бир тадбир ишлатдим. Янги туғилган чақалоқ қизларни 5—6 кундан кейин ўз оналаридан ажратиб, ўғил бола туққан оналарга бердим. Уларга шу қизалоқларни ўз сутлари билан боқиб катта қилишни буюрдим. Мен бундай оналарни рағбатлантирдим, мукофотладим. Бу қонидани бутун Турон бўйича одат тўсига киритдим. Ўғил туққан оналар сутини эмган қизалоқларда йигитларга хос жўшқинлик, ғайрат, шиддат, бардамлик, ботирлик пайдо бўлди. Қизалоқлар она бўлишди. Ана шу оналардан туғилган фарзандлар ёши 10 га етди.

Сен ҳам менинг бу амалимни сақла. Яна 30 йил ўтгандан сўнг аскарингнинг олд ёши 40 га етади. Аммо уларнинг 16 яшарлари ҳам 10 ёғийга бас келар даражада ҳайбатли бўлади. Ана шунда сен уларни Ватан озодлиги учун ҳуррият жаңигига бошла! Иймоним комил, Хон Тангри ўзи сени қўллагай, сен ғалаба нашидасини суриб, Ватаннинг мустақил, бахтиёр онларини кўргайсан!

... Мустақил Ватаннинг бахтиёр онларини кўргайсан, деган пайтда отасининг кўзларида аллақандай тиниқ нур порлаб кетганди. Балки у меҳр нуридир, балким севинч нуридир, бироқ нима бўлганда ҳам отаси кўзларида яшнаган бу нур ҳали-ҳали Элтуришхон юрагини ҳапқиртириб, кўнглига аллақандай куч ато этарди. Мана шу кучдан қувват олган Элтуришхон юрт кезиб, Ватаннинг кунчиқарида, ҳам, кунботарида ҳам шердай қўрқмас, бўридек абжил, бургут каби шижоатли йигитлар ўсиб келаётганини кўрди. Ҳаммасининг марғур қиёфасини, Ватан озодлиги учун бел боғлаб курашмоқни ўзларининг муқаддас бурчлари эканлигини гурур билан таъкидлаганликларининг шоҳиди бўлди. Элтуришхон бу пайтларда тўлқинланиб кетиб, «Ватан озодлиги учун Қутли ва Улуғ Туғ остига тўпланинглари!» деб юборишига озгина қолар, аммо бундай қилишдан ўзини зўрғатияр эди. Чунки бунга ҳали озгина муддат борлигини бутун қалби билан сезиб турарди.

Бир кун Элтуришхоннинг тушига Қўкал Бўри кирди. Қўкал Бўри Элтуришхоннинг олдига келиб, бироз эгиб турган бошини кескин кўтариб, шиддат билан кунчиқар тарафга еилкитди. Кейин эса бошини мағрур кўтариб, ёғий замин тараф илдам юриб кетди. Элтуришхон ниҳоят орзиқиб кутилган кун етиб келганини англади. Қутли ва Улуғ Тўғни баланд кўтариб, Озодлик сари юриш қилди. Худди отаси айтганидек, Турон йигитлари ҳайбат ва ғайрат билан ёғийга ёпирилиб ҳужум қилиб, юртни ёғийдан тозалаб, ҳуррият байроғини баланд кўтардилар. Шу тариқа Ватан озод бўлди! Элтуришхон эса Буюк Элтуришхон Қутлуғ деган ном олиб, тарих саҳифаларида ўзининг ёрқин номини қолдирди!

Балки сиз, бу ёзилганлар бир афсона ёки бир ривоятдир деб ўйларсиз. Аммо бу айни ҳақиқат! Бу она сўзининг қудрати! Шунинг учун ҳам Ватан сўзининг ёнига Она калимаси қўшилади.

Ҳа, Ватан буюк бўлмоғи учун шу заминда яшовчилар ақлан ва жисмонан соғлом бўлишлари шарт. Соғлом ақл ва соғлом жисми шакллантириш, унинг ривожланиб боришини таъминлаш ўз-ўзидан бўладиган осон иш эмас. Бунинг учун энг аввало мустаҳкам пойдевор яратмоқ лозим. Бу пойдевор эса икки омил устига қурилсагина мустаҳкам бўлади. Бу омиллардан бири юксак маънавиятли, маърифатли, ўз Ватанининг буюк бўлиши учун чин дилдан қайғуриб ва шунга мувофиқ

ҳаракат қилиб яшайдиган онани шакллантириш, иккинчиси эса ақлан ва жисмонан баркамол онанинг ва отанинг буюк келажакни таъминлашга лаёқатли, имконан ва фикран кенг қамровли ва юксак онгли, билимли болани дунёга келтириш ва тарбиялаб вояга етказиш. Албатта, бу икки омил бир-бири билан қаттиқ ва пишиқ занжирсимон боғланганки, уларни бир-биридан ажратиш мутлақо мумкин эмас. Келинг, юқоридагиларни тасдиқлаш учун тиббиёт қонунлари нуқтаи-назаридан фикр юритайлик.

Она қиз ёки ўғил болага ҳомиладор бўлганда она организмида ўзига хос фаол биокимёвий жараёнлар бошланади, бироқ у бир хил бўлмайди. Агар ҳомила қиз бўлса, она организмида катта ва кескин ўзгаришлар юзага келмайди. Она қорнида ўғил бола ривожланаётган бўлса, онанинг эндокрин, яъни ички секреция безлари фаолиятида жуда катта миқдорий ва сифатий ўзгаришлар бошланади. Чунки она қорнида унинг жинсига бутунлай тескари жинс, вужуд пайдо бўлди. У дақиқа сайин ўсаяпти. Натижада она бош қоронғилик пайтида ҳар хил нордон ёки аччиқ, ёхуд ширин нарсаларни кўнгли тусайди, юзларига тошма тошади, кўнгил айниши, қусиш каби белгилар пайдо бўлиб, юрак уришида, нафас олишида ўзгаришлар кузатилади. Бу белгиларнинг барчаси она организмнинг ўғил болани ўғил қилиб ривожлантириш учун фаол ҳаракатининг натижасидир. Мана шу ўзгаришлар оқибатида ўғил бола организмига онадан жуда фаол биокимёвий моддалар ўтади. Худди мана шу моддалар ўғил бола организмида жасурлик, қатъиятлик, чопқирлик, абжирлик, мардлик, борингки, дostonларда куйланган Гўрўғли, Алпомиш ва бошқа алпларга хос сифатларнинг пойдеворини яратади. Ўғил болалар мана шу пойдевор билан туғилдилар. Ана энди шу сифатларни рўёбга чиқариш, ҳаётда бор қилиш, ривожлантириш, шакллантириш учун йўналтирилган тарбия талаб қилинади, холос.

Ўғил бола организмига юқорида ёзилган сифатларни ато этувчи жуда фаол биокимёвий моддалар она сутига ҳам ўтади. Мана шу моддалар она сути билан ўғил бола организмига эмас, балки қиз бола организмига ўтган тақдирда бўлажак алп сифат белгилар, жасурлик, чаққонлик, чопқирлик, эпчиллик қиз бола организмида ҳам ривожланади. Энг асосий қонуният шун-

даки, мана шу белгилар қиз боладан улар она бўлган-лариди келгуси авлодга ҳам ўтади.

Ўғил боланинг келажакда ҳақиқий ўғил бола, қиз боланинг қиз болага хос бўлган хусусиятларини тулиқ намоён қилиши учун энг аввало қиз болада оналик сифатларини шакллантириш зарур. 2—3 ёшга кирган ўғил болага ҳечам қўғирчоқ ўйната олмайсиз. Қўғирчоқ ўрнига хивич беринг, уни силкитиб-силкитиб, сакраб-сакраб ўйнайдики, ўзингизнинг ҳам ҳавасингиз келади. Қизалоқ қўлига қўғирчоқ тутқазинг, завқланиб қўғирчоқни аллалаётганини кўриб, ўзингиз ҳам қойил қоласиз. Аммо, ўйлаб кўринг, шундай қилмоқликни бу болакайларга ҳеч ким ўргатгани йўқ-ку! Сен ўғил боласан, сен қиз боласан дея ҳеч ким бир неча бор такрорлаб, уларнинг қайси жинсга тааллуқли эканлигини қулоғига қуйгани йўқ. Аниғи бу сифатлар уларга наслий калит воситасида она организмидан ва она сути орқали ўтган. Билвосита эса она сути билан бола организмга ўтган ўта фаол моддаларнинг қизалоқ ёки ўғилнинг марказий нерв системасига кўрсатган таъсири туфайли.

Ҳа, оналик муҳаббати, меҳри, она бўлиш лаззати ва қувончи она сути орқали чақалоқ организмга берилади. Мана шу муайян пайтда она ўзининг Оллоҳ томонидан берилган шу хусусиятларини қисман ёки бутунлай унутиб қўйиши оқибатида шундай вазият рўй бермоқдаки, бунга тўхталмасдан илож йўқ. Шу нарсани қайд этмоқ лозимки, ҳозирги замон аёлининг «ўта замонавийлашгани» оқибатида ривожланган мамлакатларда ОНА ўзининг наслий мажбуриятини анча унутиб қўйди. У ўз сути билан бола боқишни ҳар хил фабрикалар, корхоналар, фирмалар ихтиёрига ташлаб қўйиб, ўзининг тараққийлашаётганидан мақтана бошлади. Ҳатто бунга ўзига берилган катта имтиёз ўрнида қабул қилиб, ўзгача мағрурлик билан уни бутун дунёга намоёиш қилаверди. Бу мағрурликка ҳавас қилганлар ҳам тез кўпая бошлади. Натижада она сутининг ўрнини босишга мўлжалланган сунъий сут ишлаб чиқариш корхоналари, фирмалари бунёд этилди. Сунъий сутнинг таркибини она сути таркибига яқинлаштириш ёки айнан ўзидай қилиш учун кимёвий лабораториялар ташкил қилинди ва улар ўзаро мусобақага астойдил киришиб кетдилар. Кимёвий корхоналар сунъий сутга такфил кўпчилигидан кеча-кундуз зўриқиб ишлай бошладилар. Улар ишлаб чиқарган сунъий сут эса мақтовлар ичида тоблани,

харидори янада кўпайди. Оқибатда сунъий овқатлантириш маҳсулотлари афзал саналиб, она сутидан бенасиб болалар сони ҳам тобора кўпая бошлади. Сунъий сути борлиги туфайли хотиржам оналар ўртасида гиполактия (она сутининг камайиши) ёки кўкрак безидан сутнинг мутлақо ажралмай қўйиш ҳоллари ҳам геометрик ривож бўйича ортиб бораверди. Ана шу оналарнинг қизлари вояга етиб она бўлганларида (оналарнинг иккинчи авлоди) боласи 2—3 ойликка етганидаёқ кўкрак безидан сут ажралиши камая бошлайди, орадан кўп ўтмай сут келиши йўқ бўлади.

Бугунга келиб маълум бўлдики, сунъий сут билан овқатлантирилган болалар катта бўлганларидан кейин юрак, қон-томир касалликлари, гипертония, склероз, қанд касаллигининг инсулинга тобе шакли, кўриш ўткирлигининг камайиши, руҳий касалликларга дучор бўлиши она сути билан тўйдириб боқилган ўз тенгдошларига нисбатан 30—40 марта кўпроқ қайд этилмоқдаки, бу ҳолат тиббиётнинг энг долзарб муаммоларидан бирига айланди. Ана энди мулоҳаза қилайлик: ушбу касалликлар бошқа мамлакатларга қараганда 20—30, боринги 10 баравар кўпроқ бўлган заминда буюк давлат барпо этиш мумкинми?! Ахир унинг хазинасидаги маблағ асосан шу касалликларни бартараф этиш учун сарфланадику! Ўз навбатида, бу беморлар ўз мамлакатининг ижтимоий ва моддий бойлигини оширишга, соғлом ақл ва соғлом тан эгалари кўпайишига хизмат қила олмайдиларку?!

Сунъий сут билан боқилган қизлар балоғатга етиб она бўлганларида уларнинг 70 фоизидан ортиқроғида меъёрий вазнидан анча кам болалар туғилади ва уларнинг барчасида камқонлик аниқланади. Маълумки, дунёда ҳар йили 12 миллион бола ўлаётган бўлса, уларнинг 55 фоизида вазни кам, 20—25 фоизида эса камқонлик кузатилади. Агар бола 2,5 кг бўлса, (меъёр да 3250 г) бундай болаларнинг нобуд бўлиш эҳтимоли 4—5 баравар ортади.

Бу маълумотлар ҳам она сутининг қадри қанчалик баланд эканлигини, сунъий овқатлантиришга зўр бериш, уни ташвиқ қилиш, оналарни ўз сути билан боласини боқишдан бездириш қандай оқибатларга олиб келиши, агар бу шу тарзда давом этаверса, бундан ҳам даҳшатли ҳолатлар келиб чиқишига бир мисолдир. Бу ҳам ҳали ҳолва. Америка олимларининг тан олиб айти-

шича, сунъий сут билан боқилган қизларда бепуштлик 4 баравар кўпроқ учрар экан. Бироқ бундай бепуштликни даволашнинг ҳеч қандай иложи йўқ. Ҳозирги пайтда сунъий сут билан бола улғайтиришга ружу қўйилган мамлакатларда бепуштлик то 15 фоизгача қайд этилмоқда. Бунинг устига, бу қизлар ўзларининг келажакда она бўлиш хусусиятининг йўқлигини эшитганларида ҳеч қайғуга, ташвишга тушмаганлар, ҳам чекмаганлар. Мана буниси катта даҳшат! Мана табиат мувозанатини алдашга уринишнинг фожиали оқибати!

Маълумки, она сутининг таркибида ҳар хил тузлар, витаминлар, оқсиллар, гормонлар ва яна бошқа ўта фаол биомоддалар мавжуд. Улар шундай мутаносибликдаки, шу туфайли бу моддалар бола меъда-ичак тизимидан бенуқсон ва ўз қисмига етган ҳолда сўрилиб, ҳазм бўлади. Энг асосийси, она сути таркибида ПРОЛАКТИН гормони бор. Бу модда ҳомиладорлик бошланган пайтдан бошлаб она организмида кўпая бошлайди ва бола туғилган пайтда энг кўп миқдорда бўлади. Худди шу ўта фаол модда она сути билан биргаликда бола организмига ўтади ва қиз боланинг келажакда она бўлишини таъминловчи асосий восита бўлиб хизмат қилади. Мабодо қизалоқ организми мапа шу модда билан тўйинмаса ёки кам миқдорда ўтса, худди мана шу қизалоқнинг келажакдаги қизи бепушт ёки унда ҳомиладорлик жуда катта қийинчиликлар ва кўп марта махсус даволашлар эвазига бўлади. Она сутидан, ундаги ПРОЛАКТИНдан бебаҳра бўлган қизларда ўзининг она бўлганлигини ҳис қилиб қувониш, боласига меҳрибонлик, уни асраб-авайлаш каби хусусиятлар мутлақо ривожланмайди ёки ўта кам бўлади. Уларда оналик меҳри деярли йўқ. Мана шу оналарнинг қизларида эса онага хос бўлган хусусиятларнинг куртаги ҳам топилмасдан, улар эркаксифатликлари билан ажралиб турадилар. Чақалоқларнинг ахлат қутисига ташлаб кетилиши, боласини ўз қўли билан бўғиб ўлдиришлар, боласидан воз кечиш ҳолларининг асл сабаби худди мана шундадир. Боласини сутидан эрта ажратишга мажбур бўлган она организмида ҳам гормонлар мувозанати бузилиб, у ёки бу салбий ўзгаришлар бўлганлиги туфайли келгуси фарзандининг туғилиши ва ўсишига тўсқинлик кўрсатадиган омиллар юзага келади. Демак, она бўлишни юксак орзу деб билиб, соғлом, ақлли ва жисмонан баркамол фарзандни дунёга кел-

тириш учун ҳар томонлама қайғурадиган, маънавий ҳамда маърифий сифатларга эга онани шакллантириш худди шу она сутидан, тўғрироғи она сути таркибидаги ПРОЛАКТИНдан бошланади.

Ўғил болага ҳомиладор она организмида пролактиннинг кимёвий тузилиши, сифат ва хусусиятлари сал бошқача бўлганлигидан, унинг ўғил бола организмга кўрсатадиган таъсири ҳам тамомила ўзгачадир.

...Ўзини «Мана мен...!» деб юрган полвон йигит узоқ бир қўшни қишлоқ полвонидан йиқилибди. Иккинчи маротаба тўйда ҳам худди шу полвондан йиқилганида йигитнинг отаси ориятига чидай олмай ўғлини хўп уришибди. Сўнгра бошидан дўпписини олиб, балки бунга ўзим айбдорман, балки курашнинг нозик жиҳатларини чидам билан ўғлимга ўргатмагандирман, дея фикр юритибди. Шундан сўнг ўғлига яна бир йил ўзи билган кураш сирларини чидам ва сабот билан ўргатибди, жисмонан роса тарбиялабди. Тўйлар бошланишини орзиқиб кутибди. Энди у ўғлининг соф ғалабасига чин дилдан ишонар экан-да!

Фалакнинг гардиши айланиб, қўшни қишлоқда катта тўй бўлибди. Кураш тугай-тугай деб қолганда энг катта соврин эълон қилиниб, даврага ота ўғли рақибчи қиқибди. Ота ҳам худди шуни кутиб турган экан. Эҳ-ҳа, ана энди ўғлим уни йиқитиб, аввалги мағлубликнинг аламини олади, деб жуда хурсандмиш. Аммо бунинг тескариси бўлибди: ота ўғил биринчи қўл олишишдаёқ, қоқма чилнинг зарбидан нақ отасининг олдида товоқлари ёрилиб кетгудай бўлиб ерга елкаси билан қапишибди. Ота «Оҳ!» деб юборибди. Ота шундай кучли ўғлининг йиқилиш сабабини била олмай, хуноб бўлиб, шу йигитнинг отасини бир кўрай, обдон гаплашай дея сўраб-суриштириб, полвон йигитнинг уйини топибди. Секин эшикни очиб, салом бериб разм солса, тоғдай бўлиб йигитнинг онаси ўлтирганмиш. Бир сийнасини орқага ташлаб, бир сийнасини букилган тиззаси устига қўйиб, 2—2,5 ёшга кирган эгизак болаларини эмизаётган эмиш. «Бундай онанинг сутини эмган полвонни йиқитиш асло мумкин эмас!» дебдию, ҳеч нарса демай ота изига қайтибди.

Ҳа, она сутидан пролактин орқали ўғил болага жасурлик, мардлик, куч ва чаққонлик каби сифатлар берилади.

Америкалик машҳур болалар шифокори Спок бола-

ларни чақалоқликдан мустақилликка ўргатиш мақса-
да уни туғилган заҳотиёқ онасидан айириш, фақат
бир неча кундан кейингина онага бериш, сўнгра аниқ
бир вақт оралигидан кейин эмизиш, болани она қўлига
ортиқча бермаслик ва шу тариқа болада шартли реф-
лекс ҳосил қилиб тарбиялашни таклиф қилди. Спокнинг
машҳурлиги шунчалик эдики, бу усул деярли бутун
дунё болалар шифокорлари томонидан ҳеч иккиланмас-
дан тезда, ёппасига амалиётга жорий қилинди. Мана
шу тариқа тарбияланган болаларнинг бир неча авлоди
етишди ва болани онадан, тўғрироғи она сутидан аж-
ратиш усули ўз ҳосилини бера бошлади. Шу усул жо-
рий этилган мамлакатларда аввалги йилларга қараган-
да руҳий мувозанати бузилган, раҳмсиз, баджаҳл, ўз-
галарни жисмоний эзишдан баҳра оладиган, лаззатлана-
диган умуман ҳайвоний сифатлари, ота-онасига бемехр-
лик ҳоллари устун инсонлар сони 4—5 баравар кўпайган-
лиги қайд этилди. Натижада она сутидан айрилган бола-
лар, ўртасида жиноятчилик шу даражада кучайиб кетди-
ки, ҳатто бир давлатларда, жумладан МДҲ мамла-
катларининг бирида (Россия) меҳнат қилиш лаёқатига
эга йигитларнинг ҳар 10 тасидан 3 таси қамоқхоналар-
га жойлаштирилди ва қамоқхонада «тарбияланаётган»
ларнинг сони бўйича жаҳонда биринчи ўринга чиқди.
Чунки бу мамлакатда Спок усули биринчилардан бўлиб
қўлланган ва у зўр бериб тарғиб қилинганди. Ҳа, бу
болани онадан ҳам руҳий, ҳам жисмоний ажратишнинг
маҳсули эди! Бу маҳсулни кўрган ва исботини топган
жаҳон Спок шунчалик машҳур бўлишига қарамасдан
далиллар олдида бош эгди ва ўз тушунчалари, эътиқо-
дидан воз кечганлигини, ўзи таклиф этган усул жуда
катта хато бўлганлигини матбуотда тан олди! Бу ҳам
ўзига яраша жасорат эди. Бироқ табиийликдан воз ке-
чиб, сунъийликка ўтишнинг оқибатларидан бизнинг
авлод баҳраманд бўлганича қолаверган. Мана шу баҳ-
рамандлик сабабидан ҳам то мустақил бўлгунимизча
болалар ўлими жиҳатидан жаҳонда олдинги ўринлар-
дан бирида эдик. Бунинг оддий сабаби эса она ва
боланинг руҳий ҳолати, бир-бирига узвий боғлиқлик
мезони инobatга олинмаган, халқимизнинг азалий одати
— она ва бола ўртасидаги кучли меҳр-муҳаббат риш-
таси узиб ташланган эди. Спок усули билан бола тар-
бияси олиб борилганида она сути миқдори тобора ка-
маявериши ва сунъий овқатлантиришга эҳтиёж кўпайи-

ши давом этаверарди. Бу эса жуда кеч пайқалди, шундай бўлса ҳам узоқ йиллар ҳисобга олинмади. Ҳолбуки, сунъий сут билан боқилган болалар ўртасида ўпка яллиғланиши 4 барабар ортиқлиги ва бунда ўлим ҳам шунча кўп бўлиши 1990 йиллардаёқ ўз исботини топган эди.

Африкада қуйидаги воқеа бўлиб ўтади: норғул йигит атроф гўзаллигидан маҳлиё бўлиб, узоқ-узоқларга тикилиб турганида, заҳарли илон унинг кўзига туфлайди. (Бунақа илон тури Африкада кўп). Бу воқеадан кейин йигитнинг кўзи кўрмай қолиши аниқ, аммо ҳаёти ҳам хавф остида. Бироқ, худди шу вақтда тасодифан йигитнинг олдида пайдо бўлиб қолган она дарҳол кўкрак сути билан унинг кўзини обдон ювиб, артиб, заҳардан тозалайди. Кейинчалик йигит шифокорларга мурожаат қилганида «Яхшиямки бахтингизга кўзингиз она сути билан ювилибди, йўқса кўзингиздан ажралишингиз аниқ эди!» деган гапни эшитади.

Демак, она сутида илон заҳрининг кучини қирқиб, кесиб ташлайдиган зидди заҳар борлигини она билган. Аммо, биз янги замон одамлари она сутининг мана шу хусусиятини унутиб қўйдик, аниқроғи билмадик. Агар билганимизда сунъий сут билан озиқлантирилган болалар орасида ич кетар касалликларидан ўлим нега 14 барабар кўп дея бошимизни қотириб ўтирармидик?!

Ҳозирги пайтда ўз исботини топган далилни алоҳида таъкидлаш лозим. Она сути билан болани тўйдириш бирданига 3 вазифани бекаму-қўст бажаради. 1. Болани тўлиқ овқатлантириш. 2. Боланинг соғлиғини таъминлаш. 3. Боланинг келажаги яхши бўлишига кафолат. Мана шу 3 вазифанинг амалга оширилиши эса соғлом авлод бўлишининг гаровидир, албатта.

Ҳозирги пайтда Америкада Спок усулидан тамомила воз кечилиб, она сути билан болаларни эркин боқиш бўйича маърифий ишлар кенг йўлга қўйилган. Бунга амал қилган ва алоҳида эътибор берган оналар ҳар томонлама рағбатлантирилмоқда. 1991 йилдан бошлаб Умумжаҳон Соғлиқни Сақлаш Ташкилоти ва Юнисеф туғруқхоналарида она сути билан боқиш кенг тарғиб қилинмоқда.

Кўпгина текширишлар шуни кўрсатдики, бола туғилганидан бошлаб уни эмизиш, бачадоннинг ўз вақтида қисқариб, кўп қон йўқотишининг олдини олади, яъни онани келажакда камқон бўлишидан асрайди.

Энг асосийси, боласини ўз сути билан боқаётган онада сут бези раки жуда камдан-кам учрайди. Она сути билан боласини қанча узоқ вақт эмизса, кўкрак бези раки билан оғриш ҳам шунчалик кам бўлади. Бироқ, афсуски, олимларимиз А. Ерқулов ва Д. И. Маҳмудовларнинг маълумотларига қараганда, шу кунларда ҳам туғруқхоналарда янги туғилган чақалоқларнинг 40 фоизи она кўкрагига 2 кундан кейин тутилмоқда. Ахир бу ҳолда онада гиполактия бўлиши, сўнгра эса она сутининг мутлақо ажралмай қўйиши мумкинлигини наҳотки яна унутган бўлсак?! Хўш, онанинг руҳий ҳолатига бу жараён қандай салбий таъсир кўрсатишини нега ҳисобга олмаепмиз?!

Эслайлик, момоларимиз, кўзи ёриган аёлни хафа қилмаслик керак, овқати кучли бўлсин, руҳан ҳеч эзилмасин, йўқса сути қочиб кетади, дейишарди. Бу гапда катта асос бор ва худди мана шу ҳолдан қочмоқ керак. Кўзи ёриган онани эса ҳар тарафлама рағбатлантириш, хурсанд қилиш сутнинг мунтазам ажралиб туриши ва унинг кўпайишига замин яратади. Нафсиламбир айтганда, она организми мўъжизалар макони. Унинг сиз ва биз ҳали тушуниб етмаган шундай сирли кучлари борки, бунга оддий қилибгина ОНА ЖАСОРАТИ дейилади. Мўъжизаки, ер қимирлаганда, сув тошқини бўлганда ёки уруш кетаётганда ҳам она сути камаймайди, гиполактия кузатилмайди. Чунки бундай ҳолларда она организмда «ўз-ўзини ҳимоя қилиш» муруввати сирли равишда ишга тушади.

Демак, она руҳияти кўтаринки бўлса, эртанги кунга ишончи қанчалик юқори бўлса, боласини ўз сути билан боқишга кучли интиқлик, истак ва эҳтирос бўлса, гиполактиянинг бўлиши мумкин эмас. Руҳий ҳолатнинг бетакрор ва сирли кучи шундан ҳам кўринадики, ҳатто фарзанд кўрмаган, аммо эндигина бола асраб олган аёлларда, ҳатто эркакларда ҳам сут пайдо бўлганлиги фанга маълум ва бунга тарихнинг ўзи шохид. Юқорида келтирилган далиллар она организмнинг муайян ҳолати ва она сутининг бўлғуси фарзнад тақдирига нечоғлик катта таъсир кўрсатишига, сабаб бўлишини исботлайди.

Ҳар бир муайян пайтда кечаётган жараённинг ёки оламда бор нарсанинг бошланиш нуқтаси бор. Мана шу бошланиш нуқтаси ёки ядросининг бирламчи ҳолати унинг келгуси сифат ва хусусиятларининг шаклланиши-

да ҳал қилувчи омилга эга. Чунки унинг ҳали биз тулиқ билиб улгурмаган ички қонунилари мавжуд. Бу қонуниятнинг кечиши бошланганидан кейин унинг маълум давргача ривожланиши ва тугаши фақат унинг ўзига маълум ва хос йўлдан бораверади. Бу қонуннинг шундай кечиши ва ривожланишига кучли таъсирга эга ташқи куч аралашмаса, у тақдири-азал томонидан белгиланган йўлдан ҳеч адашмасдан, чалғимасдан ўз хотимаси томон яқинлашаверади. Сезиб турган бўлсангиз, биз ўз исботимизни анча узоқдан бошладик. Мақсадни аниқ баён қилмоқ учун қуйидаги тажрибага мурожаат қилайлик.

Кичкина бир қутича олиниб, қутичанинг ўртасидан рентген нуруни, микроб ва вирусларни ўтказмайдиган шаффоф тўсиқ билан икки камерага ажратилади. Камераларнинг ҳар бирига бир хил турдаги тирик ҳужайралар жойлаштирилади. Бир неча кун ўтгандан кейин улар ўткир нур касаллигидан нобуд бўладилар. Орадан бир неча кун ўтгач, меърида озиқлантирилиб туришига қарамасдан, иккинчи камерадаги, нурлантирилмаган ҳужайралар ҳам ўладилар. Бу тажриба бир неча ўн марта қайтарилади. Натижа эса бир хил. Биринчи камерадаги ҳужайраларга микроблар ёки вируслар юқтирилиб, тажриба такрорланганида ҳам худди шундай натижалар қайд этилади. Бундан шундай хулоса келиб чиқади: иккинчи камерадаги ҳужайралар биринчи камерадаги ҳужайраларнинг нур касаллигидан азоб чекиб қийналаётганликлари, микробларнинг ҳужайраларни таъжирётган пайтда кечираётган даҳшатлари ҳақида қандайдир бир код билан хабар оладилар. Мана шу хабардан иккинчи камерадаги ҳужайралар қотиб қоладилар, дағ-дағ титрайдилар. Мана шу азобларга биз ҳам дучор бўлар эканмизда, деган ўй-фикр, қаттиқ изтироб соғ ҳужайраларни ҳам нобуд қилади.

Энди мана шу тажриба сал бошқача тарзда ўзгартирилди. Биринчи камерадаги ҳужайраларга қувноқ кайфият берувчи мусиқа билан, қизиқ, яшил ранглар ҳамда уларга энг мос келадиган овқатлар билан озиқлантирилдилар, яъни жаннатий муҳит яратилди. Орадан бир неча кун ўтгач, биринчи камерада қандай ижобий реакциялар кечаётган бўлса, худди шундай ҳолат иккинчи камерадаги ҳужайраларда ҳам қайд этилди. Демак, тажрибанинг иккинчи ҳолатида ҳам ҳужайралар тарафидан хабарлашиш содир бўлди.

Маълумки, инсониятнинг ер юзида мавжудлигини таъминлаб турувчи оналик ва оталик ҳужайралари жуда нозик ва фаол биокимёвий ва нейроэндокрин жараёнлар туфайли ўта мураккаб босқичлардан ўтиб етиладилар. Уларнинг тўлиқ етилиш даври ҳар хил, яъни оналик ҳужайраси учун бу муддат 24—28 кун, оталик ҳужайраси учун эса 10 кун. Мана шу давр мобайнида мана шу тирик ҳужайралар макроорганизмдан, яъни ота ва она организмдан келаётган информация таъсири остида бўладилар. Олинаётган хабар салбий таъсирга эга бўлса, улардаги қувват ҳам шунчалик даражада кучсиз, сал-пал нохуш таъсирдан ҳам шаклий ўзгаришга бўлган мойиллик кучли; қаршилиқ кўрсатувчи кучи нимжон бўлиши турган гап. Бошқача айтганда, унинг ички мувозанат кучларини издан чиқариш осонгина рўй беради. Агар макроорганизмдан келаётган ахборот ижобий бўлса, бундай жинсий ҳужайранинг қувват кучи ҳам юқори даражада бўлиб, унинг ички мувозанати ҳам турғун; тақдири-азал тарафидан белгиланган йўлдан собитлик билан боришга шай.

Демак, ҳаётнинг завқли дамларидан ижобий сархушлик билан нафас олаётган, ишидан қилаётган меҳнатидан, ижодидан қувонч олаётган, руҳиятида ижодкорлик, яратувчилик ҳисси барқ ураётган, келажакка ўзгача юксак ишонч билан боқаётган, ҳаётининг мамнун ота-оналар организмида етилган ҳужайралар ижобий таъсирланиб ўта бақувват бўладилар.

Мана шундай ҳужайралар ўзаро учрашганларида улардаги интиқлик, орзиқиб кутилган висол бир-бири билан чамбарчас боғланиб, кучли биоқувват юзага келар ва шу дақиқадан бошлаб ўзаро бириккан хромасомалар, насл калитлари таъсирида кўпқарра кўпайиш бошланиб, ҳомила пайдо бўлади. Аста-секинлик билан биоқувват руҳий қувватга айланиб, бўлажак чақалоқ ички аъзоларининг шаклланиши шиддат билан ўз ниҳоясига етиш учун ривожланаверади. Бу жараён икки ҳужайрадаги наслий калит белгилаб берган тизимдан ҳеч адашмасдан то 90 кунгача давом этаверади. Агар мана шу даврда бирон-бир кучли салбий таъсир кўрсатувчи омилга дуч келинса, ички аъзоларнинг қай биридадир у ёки бу кўринишдаги норасолик, нуқсон, пайдо бўлиши мумкин. Масалан, она касаллиги туфайли кучли бир дори ичса, ёхуд кучли руҳий зўриқиш вужудга келса. Шу сабабли ҳам кучли дорилар қутиси-

да «Ҳомиладорликнинг дастлабки уч ойида ушбу дорини ичиш мумкин эмас» деб ёзиб қўйилган бўлади.

Мана шу 3 ой муддат тугагандан сўнг ҳомиладаги ички аъзолар асосан шаклланиб бўлади ва ҳомила ҳужайраларидаги биоқувват руҳий қувватга айланади ва у марказий нерв системасига берилади, яъни ҳужайралар ўз ваколатини ҳомила миясига тоширадилар.

Бу Оллоҳ Таоло тарафидан ҳужайраларга берилган сирли ва муъжизавий хусусият. Мабодо ички аъзолар шаклланиб бўлганидан кейин ҳам ўзларини тўлиқ идора қиладиган хусусиятларини сақлаб қоладиган бўлсалар, у вақтда ички аъзолардаги ўзаро мутаносиблик мутлақо бўлмасди. Ўнг оёқ чапга, чап оёқ ўнг тарафга қараб ҳаракатланаверса, юрак ўз билганича ураверса, ўпка ўзи мустақил равишда нафас олаверса, кўз ўзи билган тарафга қарайверса, унда инсон организми яшай олмасди. Шунинг учун ҳужайралар ўз ихтиёрлари билан (албатта бу ўта мураккаб ва жиддий жараён) ўз мустақилликларини (аммо барчасини эмас) марказий нерв системаси ҳужайраларига, миyanинг ҳужайралар тўплами бўлмиш марказларга беради. Бу марказлар эса, ўз навбатида, миyanинг пўстлоқ қисмида жойлашган ҳужайраларга бўйсундилар. Шу тариқа ҳомила ҳужайраларидаги барча биоқувват миyanинг пўстлоқ қисмига берилиб, у энди руҳий қувватга айланади ва энди улар мана шу руҳий қувват орқали бошқариладилар. Демак, биоқувват қанчалик мустаҳкам ва бақувват бўлса, руҳий қувват ҳам шунчалик кучли ва кенг имкониятли бўлади. Жасур ва билимдон кишилар ўзларининг ҳиссий қувватларини қалтис ҳолатларда ўта бардошлик билан бошқариб туришлари, уларни меъёрий мувозанатдан чиқариш деярли мумкин эмаслигига тарихнинг ўзи шоҳид.

Шу тариқа икки нуқтадан ҳам минг баробар кичик икки ҳужайранинг бирлашиб бўлинишидан 2 миллиард ҳужайра пайдо бўлади ва чақалоқ туғилади. Чақалоқ туғилганидан кейин ҳам бу ҳужайралар кўпайишда давом этаверади. Демак, оламда улуғланган, мақтовлардан кўкларга кўтарилган ва 13 триллион ҳужайрадан иборат вояга етган инсоннинг ҳар бир ҳужайраси она қорнида шаклланади, тарбияланади, ташқи муҳит, яъни она организмидан келаётган информациялар таъсирида вояга етади. Инсонга хос жамики яхши фазилатлар шу ҳужайраларда барқарорланиб, йиллар ўтган

сари бу сифатлар бирин-кетин ямоён бўла бошлайди. Хуш, бу яхши сифатлар нима? Бу, энг аввало, ақл-фаросат, идрок, она юртга; ота-онага меҳр ва муҳаббат. Сунгра жисмоний куч. Мана шуларнинг барчаси она организми орқали болага берилади. Бу сифатларнинг келгуси наслга берилиши отага нисбатан онада 2—3 баравар устун. Келинг, ушбу айтилган сўзларнинг исботини келтирайлик. Оналик тухумдон ҳужайрасида бир жуфт XX хромосомалар, оталик уруғдон ҳужайрасида эса X ва Y хромосомалар мавжуд. Америкалик ва англиялик олимларнинг аниқлашича, келгусида бола ақл фаросатининг, зийраклигининг юқори бўлишини белгилловчи генлар—наслий калитлар худди шу X хромосомаларнинг оёқлари чеккасида; ён томонлари бўйлаб жойлашар экан. Y хромосомада эса бир оёқ кам. Яна шуниси муҳимки, аёллардаги X хромосомаларнинг бирида ёмон сифатлар: жаҳл; бифарқлик, дангасалик, лоқайдлик, ҳасад ва бошқа шу кабиларнинг генлари жойлашган бўлса, унинг ўрнини иккинчи хромосомадаги яхши фазилатларни наслга ўтказувчи генлар тезда эгаллаб олар экан. Эркаклардаги X хромосомадаги ёмон сифатларнинг ўрнини алмаштирувчи бошқа генлар йўқ, чунки эркак зотида атиги биттагина X хромосома бор.

Биология қонунидан маълумки, агар оналик тухумдон ҳужайраининг X хромосомаси билан оталик уруғдон ҳужайрасининг Y хромосомаси қўшилса ўғил бола, мабодо XX хромосомалар учрашса қиз бола дунёга келади. Кўряпмизки, XY хромосомаларда ҳам, XX хромосомаларда ҳам яхшилик сифатларини ўтказувчи генлар устун. Демак, бўлажақ боланинг ақлий қobiliяти, идроки, зеҳни қай даражада бўлишига асосан оналик хромосомалари орқали пойдевор қўйилади. Боболаримизнинг бўлажақ келиннинг онасига, тоғасига, Амир Темур бобомизнинг келин танлашга нечоғлик эътибор қилиши, халқимизнинг «Онасини кўрда қизини ол!» мақолийнинг бежизга айтилмагани мана энди ўзининг тиббий қонуний исботини топди.

Биолог олим И. А. Аршавский узоқ йиллар махсус тажриба олиб бориб, натижаларини 1976 йилда эълон қилди. Бу тажрибаларда шу нарса аниқланди: янги туғилган қўзичоқ она совлиқдан дарҳол ажратилиб, бошқа она қўйларнинг сути билан катта қилинса, ўша қўзичоқ кейинчалик сурувга мутлақо қўшилмас, ўз она-

сини ҳам танимас, маърайвериб-маърайвериб эгасини безор қиларкан. Бундай қўзида ўз онасига, сурувига, атроф-муҳитга меҳр ҳеч қачон пайдо бўлмасдан у ё сотилиб, ёки сўйилиб кетаркан. Оғиз сутини олган, яъни эмган қўзичоқда эса нотабиий сифатлар ривожланмас экан. И. А. Аршавскийнинг чуқур таққиқотлари шунн кўрсатдики, онанинг оғиз сутида шундай ўта фаол моддалар бор эканки, бу кимёвий бирикмалар чақалоқнинг (она совлиқлар қўзичоғининг) марказий системасида, яъни миясида юртга, туғилиб ўсган тупроққа, шу атроф-муҳитга, ота-онага, қариндош-уруғга меҳр-муҳаббат марказини пайдо қилар экан. Демак, оғиз сутини тўйиб эмган болада юқорида ёзилган худди шу яхши сифатлар келажакда намоён бўлади ва бу ҳосил бўлган марказни энди ҳеч қандай куч билан йўқотиш асло мумкин эмас. У энди бутун умрга мутлақо муҳрланиб қолади. Бу марказ, яъни меҳр-муҳаббат маркази миядаги хотира маркази билан шундай. чамбарчас боғланганки, бу боғлиқликни фақат хотира марказини йўқотиб бартараф қилиш мумкин, холос. Киндик қони тўкилган жойни соғиниб, уни бир кўриб ўлсам армоним йўқ эди, дея жон берганларнинг кўпчилиги охириги нафасигача Ватаним, Юртим деб кўзидаги меҳрни нурга айлантириб Ватан томон боққанларининг, иқтисодий жиҳатдан жуда бақувват бўлишларига қарамасдан Ватан, Юрт соғинчида бағри ўртанганларнинг Ватанга бир умр талпиниб яшаганликларининг ҳам сабаби мана шу меҳр-муҳаббат борлиги туфайлидир. Сўраб кўринг, уларнинг фарзандларида ота-оналарида мавжуд бўлганидай Туркистонга нисбатан кучли севги, интилиш, талпиниш бормикан?! Албатта, йўқ, чунки улар она оғиз сутини бошқа тупроқда эмганлар. Қаерда яхши шароит бўлса, ўша ерда яшаётганлардан сўранг, уларда киндик қони тўкилган жойга ортиқ даражада меҳр-муҳаббат йўқ. Чунки улар она оғиз сутини биринчи кунданоқ эммаганлар ёки туғилган вақтининг 4—5 кунлари она сутининг таъмини тотганлар.

Америка олимларининг текширишларига кўра, сунъий овқатлантирилган болаларнинг ақлий даражаси она сутини тўлиқ эмган болаларга нисбатан 8 поғона паст бўларкан. 1996 йилда АҚШ олимлари Янги Зеландияда 1000 дан ортиқ болани текширишиб шундай хулосага келдилар: она сути билан улғайган 8—13 ёшли болалар сунъий овқатлантирилган ўз тенгқурларига нисбатан

ақлан анча устун бўлишган. Айниқса математика ва ўқиш борасида бу фарқ алоҳида сезилиб турган. Олимларнинг фикрича, болага она сути қанчалик кўп вақт берилса, унинг ақлий қобилияти; зеҳни ўткир бўларкан.

Юқорида биз алоҳида таъкидлаган эдик, яъни ҳомиланинг 3 ойлик даврида унинг барча ички аъзолари, бош мия анатомик жиҳатдан шаклланиб бўлади. Ҳомила ривожининг қолган даврида унинг келажак руҳий дунёси, ақлий камолотини белгиловчи қисм—миянинг пўстлоқ қисми ривожлана бошлайди. Мана шу ривожланишнинг тез ёки секин, мукаммал ва такомиллашган бўлиши кўп жиҳатдан онага боғлиқ. Ҳомила 3 ойлик даврдан бошлаб эшитади. Онасининг юрагига қулоқ солади. Она юраги безовталанганида, нохуш кайфиятда бўлганида; изтироб чекканда ҳомила ҳам безовталанади, юрак уриши тезлашади. Шунга кўра ижобий ҳис-туйғулардан энтикиши; қувониши; завқланиши ҳомила мияси пўстлоқ қисмининг ривожланишига яхши таъсир кўрсатади ва аксинча. Ҳомиланинг 3 ойлик даврдан бошлаб онанинг овоз чиқариб китоб ўқиши, шеър ва достонлар айтиши ёки эшитиши, ақлий меҳнат билан шуғулланаётганда лаблари билан пичирлаши ҳомила мияси пўстлоқ қисмидаги ақлга маъсул ҳужайралар сонининг кўпайишига кучли туртки бўлади. Чунки ҳомиладор аёл мусикадан қанчалик завқланса, шеърлар эшитишдан ёки овоз чиқариб ўқишдан қувонса, шод бўлса, қўшиқ тинглашдан қалби ҳис-ҳаяжонга тошиб энтикса, ҳомила мия пўстлоғи ҳужайралари ҳам шунчалик таъсирланади, ақлий машғулотлардан баҳра олади. Натижада мия пўстлоғи ҳужайралари кўпайиб ҳам такомиллашади. Она қорнидаёқ шундай тарбия олган чақалоқнинг заковати, зеҳни бошқа чақалоқларникига нисбатан юқори даражада бўлади.

Тиббиётда ўз исботини топган ана шу далиллардан келиб чиқадиган хулоса битта: ақлан ва жисмонан ривожланган чақалоқ туғилиши учун ОНА энг биринчи навбатда бекаму-кўст соғлом бўлиши, юқорида айтилган машғулотлар билан шуғулланиши шарт. Агар шундай қилинса, она жамият олдидаги ўз вазифасини ўталаган бўлади. Онанинг мана шу мажбуриятини бажариши учун барча шароитни яратиб бериш эса эркакларнинг асосий вазифасидир. Ана шунда юрт шон-шавкати

олам узра кенг қанот ёйиб, барчанинг ҳавасини келтирадиган фарзандлар туғилиши аниқ гап.

Мана шу айтилган гапларни турмуш далиллари билан исботлайлик. Нега шоирларнинг фарзандлари шоир бўлиб етишмайди ёки бу ҳол жуда камдан-кам тарзда рўй беради? Бироқ бастакор, қўшиқчи, фарзандларнинг аксарияти мусиқачи бўлиб етишадилар ёхуд ашулачилик санъатини танлашади. Сабаби аён: улар туғилган маҳалидаёқ шу санъат турини келажакда яхши ўзлаштиришга, эгаллашга тайёр ҳолда бўлганлар.

Машҳур режиссёр Брот қуйидагича ҳикоя қилади: бир кун роялда ўзим янги ижод қилган куйимни такрорлай бошладим. Бир вақт миямда қулоққа хуш ёқар куй пайдо бўлди, мен уни такрорлаб чала бошладим. Куй айни авжига чиққанда, онам мени тўхтатиб сўради:

— Ўғлим, сенга бу куйни чалишни ким ўргатди?

Мен бу куй хаёлимга қуйилиб келётганини, мен уни фақат ижро этаётганимни айтдим. Онам ҳайратининг чеки йўқ эди. Онамнинг айтишига қараганда, менга боши қоронғи бўлганида у нуқул шу куйни чалар экан.

Демак, мана шу куй ҳомила Бротнинг мия ҳужайраларига «михланиб» қолган. Бирон бир сабаб билан улар қайта уйғонган. Мабодо шундай куйларнинг бир неча ўнтаси мия ҳужайраларига михланиб қолгудай бўлса, келажакда уларнинг ҳар хил бирикишидан, товланиб турланишидан янги куй бунёдга келади ва бу куй шу бастакорники бўлиб қолади. Шу тариқа етук бастакор етишиб чиқиши мумкин. Мана шу туфайли ҳам ҳозирги пайтда ривожланган мамлакатларда 3 ойлик ҳомиласи бор аёлларга махсус мусиқалар эшиттирилаяптики, бу куйларнинг тебраниш товушлари ҳомила мия пўстлоғи ҳужайраларини таъсирлаш хусусиятига эга. Мана шундай мусиқаларнинг ҳомилага янада мос ва такомиллашган ранг-баранг турларини яратиш устида кўп бастакорлар ишламоқдалар.

Иккинчи далилга мурожаат қилайлик. Нега бахшилар оиласидан кўпинча бахшилар етишиб чиқади? Нима учун кўпинча бахшининг ўғли бахши бўлади? Бу саволга жавоб тайёр: аёл ҳомилалик давридаёқ қулоқлари динг бўлиб дoston эшитган. Бу дostonнинг жаранглаши ҳомила мия ҳужайраларига ижобий таъсир кўрсатган. Ҳомила чақалоқ бўлганидаёқ унинг бахши бўлиш имконияти тайёр ҳолда бўлган, энди уни уйғотиш ва рағбатлантириш қолган, холос.

Юқорида келтирилган далиллар асосида хулоса қилиш пайти келди. Президентимиз И. А. Қаримовнинг 1999 йилни аёллар йили, 2000 йилни Соғлом авлод йили 2001 йилни эса Оналар ва болалар йили деб эълон қилишнинг барча моҳияти ва тўлиқ мазмунининг бир қисми мана энди маълум бўлди. Юртбошимизнинг аёллар тўғрисидаги ғамхўрлиги — бу бир неча ўн йилларга мўлжалланган. Ватанимиз келажаги буюк бўлишини таъминлашнинг асосий мезони эканлиги ҳақидаги сидқидилдан қилинган ҳақиқий башорат экан. Қайси юртда аёл эъзозланиб, соғлом авлод; соғлом фикр ва юқори ақлий имкони шаклланса, шу юртнинг равнақи, келажаги порлоқ бўлиб, у жадал ривожланишда бўлиши турган гап. Аёлларни асосан ақлий ишларга жалб қилиш, тафаккур зўриқишини талаб қилувчи ақлий меҳнат билан таъминлаш келажак авлоднинг юксак заковатли бўлишига хизмат қилади. Демак; мамлакат ривожини оддий бир учбурчак белгилайди. Учбурчак асосида она ва она сути бўлса, унинг чўққисида бола туради. Бу асос қанчалик бақувват, бардам; соғлом; тийрак; зийрак бўлса; чўққининг юксаклиги ҳам, такомиллашганлиги ҳам шунчалик юқори ва мустаҳкам бўлади.

ЮКСАЛИШ МЕЗОНИ ИБН СИНО ҒОЯЛАРИДА

«Фарзандларимиз биздан кўра кучли, билимли, доно ва албатта бахтли бўлишлари керак».

И. А. Қаримов

Бурчни англаш. Мозий қаърига назар ташламоқдан мақсад келажак сари интилишнинг мезоний таянчини топишдир. Чиндан ҳам ибтидоий тузумдан юксак жамият сари илк қадамларини ташлаган инсоният ниҳоятда такомиллашган технология ва ракета асрига етиб келди. Демак, инсониятнинг ҳар бир бўғини ўзидан олдинги бўғиндан кўра ҳам жисмонан, ҳам ақлан бирмунча кучлироқ бўлганлиги туфайли шундай бўлди. Албатта бу жараён доимо бир текис ва ҳар доим илгариланма ривожланишда бўлган эмас, балки орқага қайтишлар, бир муайян ҳолатда асрлар давомида бир жойда депсиниб туришлар юз берди. Ҳар хил ижтимоий

вазиятлар туфайли инсониятнинг ривожланиш нуқтаси вақтдан ҳам ўздириб юборилди, бошқа бир минтақадаги ҳолат орқага тортувчи сифатга эга бўлди. Мана шу қабилдаги сакраш, орқага қайтишлар, депсинишлар, бир жойда қотиб қолишлар барчасининг бирлашмаси инсоният учун илгариланма ҳаракат сифатини ташкил этди.

Кишилиқ жамиятининг ривожланишини албатта, муайян ижтимоий тузумда баракали меҳнат қилаётган инсонлар белгилайди. Чунончи, бирор бир ижтимоий тузилмада яшаётган инсонларнинг янада фаровон ва бахтли ҳаёт кечиришига интилишлари табиий, мана шу интилиш қанчалик онгли, стихияли ҳаракатлардан ҳоли бўлиб, мақсад сари режа асосида фойдали йўналтирадиган бўлса; фароғатли турмуш кечиришнинг завқли онлари инсоният қалбини тобора кўпроқ чулғай бошлайди.

Ҳам маънавий, ҳам маърифий, ҳам иқтисодий жиҳатдан баркамол тузумда яшаш онларини яқинлаштириш, яъни буюк келажакни таъминлашнинг асосий мезони нима?

Улуғ бобомиз Абу Али ибн Сино «Йўлланма ва йўл-йўриқлар» (Указания и наставления) асарида шундай дейди: «Сен ушбу гапларимни эшит! Инсон танаси уч ҳолатда бўлади: уларнинг биринчиси ва энг яхшиси — келишган ва бардам гавдали; иккинчиси — мана шу даражада такомиллашмаган гавдали; учинчиси — ногирон ва касал гавдалилар. Инсон онги ҳам худди шундай уч ҳолатда бўлади.

Ақлан ва англашнинг энг юқори даражасига эришган маърифатли инсон: иккинчи гуруҳдаги онг ёки руҳ ҳолати шундайки, улар биринчи гуруҳдаги олий сифатга, айниқса ақл жиҳатдан эга эмаслар, ақлий имкониятлари ҳам унчалик кўп эмас. Бироқ улар фоний дунёда фойдали ишлар билан шуғулланиб, жамиятга фойда ҳам келтирадилар. Улар бу дунёнинг неъматларидан ҳам фойдаланадилар. Учинчи ҳолатдагилар эса касал ва ногирон руҳга эга бўлганлар, улар қийналиш эвазига кун кечирадилар. Биринчи ва учинчи ҳолатдаги руҳлар камроқ учрайди. Ўрта ҳолат руҳи эса анча кўп. Мана шу гуруҳ ўзининг тутган ўрнига кўра эзгулик ишларини такомиллаштириш қобилиятига эга эмаслар».

Ибн Сино ўғитлари бўйича нуқул касал ва ногирон ҳамда шунга яраша онга эга инсонлардан иборат жа-

миятда орқага қайтиш; инқироз ва ҳалокат рўй беради. Иккинчи ҳолатдаги онг, руҳга эга одамлар эса жамият ривожланишини таъминлай олмайдилар ва бу жамиятни орқада қолиши турган гап. Жамиятнинг ривожланишини фақат юксак онгли, гўзал хулқли, ақлан такомиллашган биринчи тоифа тана ва руҳга эга бўлганларгина таъминлай оладилар.

Буюк аллома «Донишнома» асарида ўзининг юқоридаги фикрларини янада ривожлантиради: «Инсон руҳи материядан ташқари нарсаларни била бошлаган тақдирда, энди унинг яна кўпроқ нарсаларни билмоғи учун ўзининг сезги аъзоларига муҳтожлиги қолмайди. Руҳ танадан ажралганда ўз сезги аъзолари билан алоқаси узилади. Худди мана шу вақтда аввалига руҳнинг ривожланишига ва такомиллашувига ёрдам берган тана энди руҳнинг янада такомиллашувига ҳалақит бера бошлайди. Бу ҳол мақсадга интилаётган, аммо, оти юрмай қолган чавандозни эслатади: агар от устида ўтирган чавандоз эгардан туша олмаса, аввалида мақсад сари элтаётган от энди унга ҳалақит беради.

Ибн Сино бўйича ҳар бир танага бир руҳ тўғри келади. Материя пайдо бўлган тақдирдагина унда руҳ пайдо бўлади. Танадан руҳ ажралганда икки ҳолат рўй беради: биринчиси, руҳ ва тананинг бир-бирига мослиги шу даражада олий нуқтага етадики, бунда руҳ сезиб таъсирланишдан кўра; фикр қилиб англашдан олий завқ олади. Олий такомилга етган танадан ажралган руҳнинг завқ олиши ва лаззатланиши чексиз бўлади.

Мабодо руҳ шундай такомиллашувга интилсаю, бироқ тана туфайли бу мақсадга эриша олмаса, унда руҳ азоб чекади, изтиробда қолади, жабрланади. Олий лаззат ва завққа эришган руҳ худди ўзига ўхшаган руҳни пайдо қилади ва бу руҳ ҳам янги пайдо бўлган танага ўтади. Азоб ва изтироблар маконида қолган руҳ ҳам худди ўзига ўхшаган; аммо такомиллашмаган руҳни пайдо қилиб, янги пайдо бўлган тананинг ёрдами билан билиш даражасининг ошуви лозим. Демак, бу руҳ учун ҳаёт ривожланган нуқтасидан эмас, балки аввалидан бошланади.

Ана энди қуйидаги муаммони ҳал қилайлик: тана қачон пайдо бўлади ва руҳ унга қайси маҳал ва қачон ўтади?

Ибн Синонинг таъкидлашича, инсон руҳи унинг

миясида жойлашган. Фикр қилиш, сезиш; англаш, билиш руҳга боғлиқ.

Маълумки, инсоннинг кўпайиш аъзолари — оталик уруғдони ва оналик тухумдони. Оталик уруғдони таркибида сперматозоидлар бор шаҳват ишлаб чиқилади. Улуғ табиб Абу Али ибн Сино шоҳ асари «Тиб қонунлари» да шундай ёзади: «Букрот шаҳват тўғрисида шундай дейди: шаҳватнинг кўп қисми мияда пайдо бўлади. У қулоқнинг орқа тарафидан ўтадиган икки томирдан уруғдонга тушади. Бу томирдан қон олиш фарзандсизликка олиб келади. Мен ўйлайманки; шаҳватнинг мияда пайдо бўлиши шарт эмас. Бироқ унинг асоси — мия. Букротнинг икки томир тўғрисидаги айтганлари ҳам тўғри...»

Букрот ва Ибн Синонинг бу фикрларини ҳозирги замон фан қарашлари мутлақо тасдиқлайди. Чунки уруғдоннинг шаҳват ишлаб чиқариши, унинг сифати ва қандай хусусиятга эга бўлиши ички секреция безларининг етакчиси — гипофиз ва эпифизларнинг назорати остида бўлиб, улар ўз навбатида ўйлаш, фикр қилиш, англаш сифатларининг эгаси — мия пўслоғи билан чамбарчас боғлиқ.

Демак, ибн Сино фикрларини унинг ўз фикрлари асосида ривожлантирадиган бўлсак, ўта муҳим хулоса келиб чиқади. Шаҳват таркибидаги сперматозоидлар тирик ҳужайралар, улар фаол ҳаракат қиладилар, улардан бири ёки иккиси она тухумдони ҳужайрасини излайди, қидириб топади ва унинг ичига киради.

Ҳужайра бу материя, аммо у ҳаракат қилса, демак унда руҳ бор. Бу руҳ эса инсон миясидаги руҳнинг айнан ўзи. Оналик тухуми деярли ҳаракатсиз, демак унда руҳ йўқ. Оталик уруғи ва оналик тухумдони учрашгач, икки ҳужайрадан бир материя, яъни ҳомила пайдо бўлади. Ибн Сино бўйича шакл берувчи оталик уруғи ва қабул қилувчи оналик тухуми учрашгач, тана, яъни материя пайдо бўлиб, энди руҳ унинг ривожланиши учун хизмат қила бошлайди. Худди мана шу пайти материянинг, яъни тананинг қай даражада ривожланганлиги руҳ учун жуда муҳим.

Энг асосийси, тана руҳнинг ривожланишига ҳалақит берувчи — бир жойда тўхтаб қолган чавандоз отига ўхшамаса бўлгани.

Ушбу айтилганлардан шундай хулоса келиб чиқади: билиш ва англаш, тасаввур қилиш ва фикрлаш, хуллас,

ақлий қобилияти жуда юксак бўлган онгли инсон тако-миллашган биринчи тоифа руҳга эга. Бу руҳ унинг кў-пайиш хужайраларига ҳам ўтиб, худди шундай сифат-ларни ўзида жамлаган. Такомиллашган руҳ ўтган ҳомила туғилгач, унинг тарбияси мақсадли равишда олиб бо-рилса, ақлий қобилияти ривожлантирилса, руҳнинг та-комиллашганлик даражаси янада ошади ва ўз навбатида бу сифат наслга ҳам берилади. Натижада мана шу умумлашма хусусият туфайли кишилик жамиятининг энг адолатли, фароғатли, буюк келажак учун илгари-ланма ҳаракати пайдо бўлади.

Ибн Сино ўғитлари, йўл-йўриқлари асосида айтилган мана шу хулоса бугунга келиб ўз тасдиғини топди.

Ҳозирги замон фанининг эътироф этиб, тасдиқлаши-ча, янги тугилган чақалоқнинг келажакда ақлий жиҳат-дан комилликка эришиб, улуғ аллома бўлиб етишмоғи учун бўлган имкониятлари 80% туғма бўлади. Фақат 20% туғилгандан кейинги тарбия ҳамда шу инсоннинг тинмай тер тўкиб қилган машаққатли меҳнатига боғлиқ. Бу тасдиқ Улуғ Гетё: «Гений — бу 1 фоиз истездод ва 99 фоиз машаққатли меҳнатдир» деб айтганини тамоман чиппакка чиқарди.

Мен ушбу ҳолда юртбошимиз И. А. Каримов билан улуғ аллома Абу Али ибн Сино ўртасидаги узвий муш-тараклик борлигини кўраман.

Президентимиз: «Фарзандларимиз биздан кўра куч-ли, билимли, доно ва албатта бахтли бўлишлари керак» дея бир неча бор таъкидладилар, бир неча бор бунга нуқур урғу бердилар.

Бу вазифани бажариш учун энг аввало биз ўз руҳи-мизни ибн Сино бўйича биринчи тоифа даражасига ет-казишимиз, танамизни эса руҳнинг яна ҳам ривожла-нишига ҳалақит бермайдиган ҳолатга келтиришимиз ло-зим. Худди мана шу вазиятда такомиллашган руҳимиз фарзандларимизга ўтади ва улар Ўзбекистонимизнинг буюк келажagini таъминлашга қодир такомиллашган ақлга эга онгли шахс бўлиб туғиладилар. Энди уларга мақсад сари йўналтирилган тарбия бермоғимиз, уларнинг барча ақлий қобилиятини намоён қилиш йўсунида ўстир-моғимиз шарт. Худди шундай ҳол вужудга келган тақ-дирда буюк келажакни шитоб билан яқинлаштирадиган илгариланма ҳаракат пайдо бўлади. Илгариланма ҳара-катни пайдо қилмоқ йўлида қўйилган вазифани бажариш бизнинг бурчимиз. Мана шу юксак бурчни барчамиз

қанча тезроқ англаб етсак мана шу йўлда баракали фаолият кўрсатсак, президентимизнинг олий мақсадини тушуниб етган бўламиз.

ҲОМИЛА ТАРБИЯСИ

Бурчни англаш — бу ўздан кўра ҳар тарафлама баркамол фарзандни улғайтириш учун онгли равишда сидқидилдан қилинган ҳаракатни режалаштириш ва амалга оширишдир. Амалга оширилган режа асосида муайян жамиятда келажак сари илгариланма силжиш ёки сакраш бошланади. Бунинг бошланиш нуқтаси энг аввало ҳомила тарбияси ҳисобланади. Бу мақола ёзиш учун ўйлаб топилган фикр эмас, у Ибн Сино бобомизнинг асарларида ўз аксини топган. Аллома «Йўлланма ва йўл-йўриқлар» китобида шундай ёзади: «Ҳар бир тананинг руҳи шу тана билан биргаликда пайдо бўлади. У ўз танасидан олдин пайдо бўлмайди. Бир вақтлар қандайдир бир танани тарк этган руҳ ҳозир пайдо бўлган тананинг руҳи эмас». Улуғ бобомизнинг ушбу айтганлари ҳозирги замон фанига нисбатан баъзи бир чегараланиш ва тўлдиришлар билан қабул қилинган тақдирда ҳам бир нарса аниқ: оталик уруғи ва оналик ҳужайраси ўзаро қўшилиувидан пайдо бўлган ҳомилада ота-онанинг руҳидан бошқа руҳнинг мавжуд бўлиши мумкин эмас. Ҳақиқатан ҳам ҳомила куртаги вужудга келиши биланоқ, оталик ва оналик руҳияти бирлашган ҳолда материяга, яъни ҳомила ҳужайраларига кириб келади. Бу руҳ энг аввало ҳомиланинг барча ҳужайраларига баб-баравар ёйилган бўлиб, у ҳомила ҳужайраларининг аввалдан белгиланган дастур, яъни наслий код ёки калит бўйича бекаму-кўст бўлиниб кўпайишини таъминлайди. Демак, руҳ материянинг ривожланиши ва такомиллашувига йўл очади, имкон беради. Ҳомила ривожининг 3-ҳафтасидан юрак ура бошлаб, бир маромда танани қон билан таъминлай бошлагач, руҳ юракка ўтади ва шу ердан материяни идора қила бошлайди, муҳим ва керакли назоратни амалга оширади.

Улуғ аллома Ибн Сино ушбу мураккаб жараёни аниқ ва қатъий равишда тушуниб етганлигидан, фарзандни вужудга келтириш учун ният қилинган пайтдан ҳомила тарбияси бошланиши лозимлигини таъкидлайди. Чунончи, «Тиб қонунлари» асарида ёзилган сатрлар ушбу айтилганларнинг яққол исботидир: «Жимо пайтида

у жуда хурсанд, кайфияти баланд бўлмоғи лозим. Қулай ва шинам, тоза ва саранжом сариштали уйда бўлиб, ўғил бола туғилиши ҳақида ўйлаши шарт. Кучли ва жасур келишган қоматдор, чаққон ва эпчил; сахий ва қувноқ йигитларни кўз олдига келтириб, алоқа қилиш ва уруғ ташлаши лозим».

Объектив томондан қараганда, бўлажак ота-она ўртасидаги интиқлик, юсак орзу-ниятлар қанчалик соф, беғубор ва тиниқ бўлса, уларнинг жинсий ҳужайраларидаги Х ва У хромосомалар (наслий сифат ва хусусиятларни ҳомилага ўтказувчи)нинг руҳан юсаклиги, комиллиги, такомиллашуви шунчалик юқори бўлади. Хуллас, ақлий, маънавий, маърифий, жисмоний, эҳтирослар остида ривожланган Х ва У хромосомаларга эга ота-она жинсий ҳужайралари ўзаро тўқнашганида ҳар тарафлама баркамол, келажак имкониятлари юқори бўлган руҳга эга ҳомила вужудга келади. Албатта, бундай пайтда нималарни ўйлаш, орзу қилиш ҳомила тарбиясини режалаштирган ота-она тафаккурининг қай даражада эканлигига боғлиқ. Лекин бир ҳақиқат аниқ ва равшан: ақлий камолот қанчалик юқори даражада бўлса, фарзандга ўтадиган руҳнинг такомиллашуви ҳам шунчалик юқори бўлади.

Ҳомиланинг 3-ҳафтасидан юракнинг ура бошлаши биланоқ, мия ҳужайралари пайдо бўлиб, улар юракдаги руҳ таъсирида кўпая бошлайди. Миянинг асосий қисмлари шаклланиб бўлган заҳоти руҳ юракдан мияга ўтади.

Бундай ҳолат ҳомила ривожланишининг 3-ойида кузатилади. Ана энди руҳ мияда туриб, барча материя, яъни ҳомила танасини назорат қилади, идора қилади ва ривожлантиради. Ички аъзоларнинг келажакда бажариши лозим бўлган иш фаолиятини аста-секинлик билан ўз маромига тушира бошлайди. Айниқса келажакда ақл-фаросат билан англаш, тасаввур қилиш, идрок этиш, фаҳмлаш, фикрлаш, хулоса чиқариш даражасини белгилловчи мия пўстлоғи ҳужайралари шиддат билан ривожлана ва кўпая бошлайди. Ҳомила ривожининг 8—17 ҳафталик даврларида бу ҳужайралар шунчалик шиддат ва тезлик билан кўпая бошлайдики, бу ҳол фанда «Портлашдан кўпайиш» деган номни олган. Худди мана шу даврда материядаги руҳ идора ва назорат қилиш жиҳатидан материя ривожидан орқада қолади. Руҳнинг илгариланма ҳаракати ўзидан орқада қолаётганини сезган материя ҳужайралари кўпайишдан тормозланади.

Бундан кейин ҳам ҳужайралар руҳ рағбатини сезмаса, уларнинг 50 фоизи ҳалок бўлиши мумкин. Бу эса туғилажак чақалоқнинг ақлий имкониятлари 50 фоиз камайди, деган сўз. Мана шу салбий ҳолатнинг олдини олиш билан чақалоқнинг келажақда буюк инсон бўлиш даражасини 80 фоиз сақлаб қолиш мумкин. Бунда оддий тадбирни қўллаш керак, ҳолос. Яъни руҳни қўшимча ахборот билан таъминлаш лозим. Бунинг учун ҳомиланинг эшитиш аъзолари орқали таъсир эттириш зарур. Эшитиш орқали мия ҳужайралари, аниқроғи уларда жойлашган руҳ қанчалик кўп ахборот олса, уларнинг кўпайиши ва такомиллашуви шунчалик яхши ва сифатли бўлади. Агар мана шу «Портлашдан кўпайиш» даврида мия ҳужайралари етарли равишда ахборот олмаса, руҳнинг такомиллашуви рўй бермайди. Бу ҳол Ибн Сино таъбири билан айтганда, руҳ маррага етказа олмай эгарлангану, аммо тўхтаб қолган от устидан туша олмаётган чавандоз менгзар бўлиб қолади. Бундан руҳ азият чекади, изтиробда қолади. Чунки бу ерда руҳ ва материянинг бир-бирига мослик қонуни бузилиб, руҳ Олий лаззат олиш хусусиятидан маҳрум бўлади. Оқибатда мослик қонуниятини таъминлай олмаган ва ўз навбатида руҳдан рағбат олмаган материя — ҳужайраларнинг бир қисми нобуд бўлади.

Япон олимларининг текшириш хулосаларига қараганда, ҳомила даврининг 8—17-ҳафталарида кўп ахборот қабул қилган чақалоқда шартсиз рефлекслар такомиллашган бўлиб, шартли рефлексларнинг ҳосил бўлиши ҳам шунчалик тез ва мукаммал бўлар экан. Мана шу жиҳатларни ҳисобга олган Япон олимлари ҳозирги пайтда ҳомиланинг 3-ойлик давридан бошлаб унга ахборот бериш механизмини ишлаб чиқмоқдалар ва бунга амалиётда қўлламоқда. Шуниси аҳамиятлики, бу ахборотлар дастлаб содда бўлиб, кейин аста-секинлик билан мураккаблаша боради. Демак, ҳомила она қорнидаёқ шахс сифатида шакллантирилади ва бу билан унинг келажақда иқтидорли инсон бўлиб етишувига асосли пой тевор қўйилади.

Асримиз бошларида рус олими В. М. Бехтерев махсус текширишлар асосида қар боланинг кўр болага нисба нисбатан ҳам жисмоний, ҳам руҳий-ақлий жиҳатдан ривожланиши орқали қолишини исботлади. Чунки эшитиш орқали мия рецепторлари — таъсиротни қабул қилувчи мия пўстлоғи ҳужайралари кўришга нисбатан

тезроқ, яхшироқ ҳамда сифатлироқ таъсирланади ва қабул қилади. Шунда ҳомиланинг 3 ойлик давридаёқ эшитиш қобилиятига эга бўлиши, ёруғликни эса туғилганидан 1 ой ўтгандан кейин сеза бошлаши ҳам Оллоҳ тарафидан бекорга ато этилмагани аён бўлади. Худди мана шу вазиятда Парвардигоримиз юксак савияли, ақлли болани бунёдга келтириш учун нималар қилмоқ ва нималарга энг аввало эътиборни қаратмоқ лозимлигини англамаётибдими? Ўз бандаларига таъкидламаётибдими?! Ҳа, худди мана шу таъкидни илк бор буюк аллома бобомиз Ибн Сино пайқаган ва англаб етган эди.

Минг афсуски, ушбу борада ҳам хориж олимлари ўртадан улоқни илиб кетдилар. Калифорниялик врач Ранс ван де Кар ҳомила билан суҳбатлашишни йўлга қўйди. У ҳомиладор она ҳузурига кирганда ҳомилага салом берар ва у билан суҳбатлашарди. Ҳомила эса она қорнида унинг гапларига аниқ ҳаракатлар билан жавоб кайтарарди. Бошқа бир Америкалик олим — шифокор Бренд Логен она юраги уриши, унинг маромийлиги ва тезлигини магнит лентасига қувноқлик кайфияти берадиган тарзда ёзиб олиб, она қорни орқали ҳомилага мунтазам равишда эшиттирди.

Мана шу усуллар ёрдамида туғилган болалар ҳам жисмоний, ҳам шартсиз ва шартли рефлексларининг мукамаллиги жиҳатидан бошқа тенгдош чақалоқлардан яққол устунлиги билан ажралиб туриши қайд этилди.

Москвада таъкил этилган «Соғлом болаларни шакллантириш» лабораторияси бошлиғи, тиббиёт фанлари доктори М. Лазарев қуйидаги тажрибани ўтказди. У ҳомилали аёлга она алласини ўргатиб, ҳар кун соат 8⁰⁰ да куйлаш лозимлигини уқтирди. Бир неча ўн кунлар шундай қилинди ҳам. Кунларнинг бирича, алла айтилиши лозим бўлган вақтда ёш ҳомиладор она алласини айтишни унутиб қўяди. Шунда нима бўлибди денг: худди соат 8⁰⁰ да ҳомила «жаҳл» билан она қорнида шундай безовталаниб, типирчилаб кескин ҳаракатлар қилибдики, она бундан ўзини жуда нохуш сезибди. Она алласини бошлаши билан ҳомила ҳам тинчланибди.

Ҳозирги пайтда ривожланган мамлакатларда ҳомила тарбиясига мусиқа билан таъсир этишга алоҳида эътибор берилмоқда.

ЮКСАЛИШ МЕЗОНИ ЕКИ БУЮКЛИККА РАҒБАТ

...Боланинг соғ-омон дунёга келиши, соғлом униб-ўсиши учун зарур шарт-шароитларни яратиб бериш, ташкил қилиш кераклигилгини ҳамма ҳам тўлиқ тушуниб етмайди.

И. А. Каримов

Инсон халқ манфаатини ўйлаб, ўз олдига эзгу мақсадни қўйиб, уни бажариш учун барча имкониятини ишга солиб пайдо бўлган тўсиқларни, қийинчиликларни бартараф этиб, кўзланган чўққини эгалласа, бундан эса ижтимоий муҳит янгиланиш шабадаси майин ва ёқимли эса бошласа, одатда шу инсон буюк ҳисобланади. Аммо буюк бўлиш учун улуғ мақсад ва кенг кўламли вазифаларни аниқлаш даражасига етмоқ шарт. Бу даражага етган инсонлар сони қай маконда кўп бўлса, ўша макон ижтимоий, маънавий ва маърифий жиҳатдан етакчи бўлиши турган гап. Чунки муайян ижтимоий шароитда шу мақсад ва вазифаларни бажариш учун шай турган яратувчилар буюк инсон мақсадини тушунган ҳолда баракали меҳнат қиладилар.

Худди шундай ижтимоий вазият бизнинг қадрдон юртимизда ҳам етилиб қолди. Мақсад белгиланди, вазифалар аниқланди, «Соғлом авлод йили»да бешта йўналиш бўйича ҳаракатлар бошланди.

Бир вақтлар Афлотун ҳам ўз Академиясини ташкил этиш учун йўналишлар белгилаб олган эди...

...Афлотун бир куни ўз Академиясига шогирдлар танлаш учун барча даъвогарларни йиғиб, кенг далага олиб чиқибди-да, биринчисидан сўрабди:

— Қани айтингчи, Сиз атрофингизда нималарни кўраётибсиз?

— Майсаларни, қўй боқаётган чўпонларни, яна кўп молларни.

Бундай жавобни эшитган Афлотун қўл силтабди:

— Сиздан ҳеч қачон файласуф чиқмайди. Минг уринганингиз билан Сиз бунга эриша олмайсиз.

Афлотун иккинчи даъвогарнинг елкасига қўлини қўйиб дебди:

— Балки Сиз бошқа нарсаларни кўраётган ҳиссиз?

— Ҳа, Устоз! Осмон гўзаллигидан ғоят ҳайратга тушган яшил майсалар мана шу гўзалликдан тобора кўпроқ баҳраманд бўлиш учун ҳамда лаззатга чўлғаниш ишқида яна кўкка талпинмоқдалар. Мана шу гўзалликка маҳлиё қўйлар атрофга кенг тарқалиб, майсаларга суқланиб боқмоқдалар. Бироқ қўйларнинг очлик манфаати анча устун келиши майсаларга қирон келтирмоқда. Бундан ўзича хурсанд қўйчивонлар ҳали нақд бўлмаган фойданинг қанча бўлишлиги ва уни нима қилиш тўғрисида ҳар хил хомаки режалар тузмоқдалар. Худди мана шу вазиятда мен қарама-қаршиликлар борлигини кўраяпман...

...Шогирдликка даъвогар яна анча гапларни айтмоқчи экану, бироқ Афлотун уни қучоқлаб олибди-да, исминини сўрабди.

— Арасту, деб жавоб берибди шогирд.

— Сиздан ажойиб файласуф чиқади!

Афлотун бу сўзларни фахрланиб айтибди. Шу сўзлар айтилиши билан Афлотун тарафидан мақсад қўйилди, вазифалар белгиланди.

Ҳақиқатан ҳам орадан бир неча ўн йиллар ўтиб, Арасту билиш назарияси фалсафасида ўзининг ўчмас номини қолдирди, кейинчалик «Фалсафанинг Искандар Зулқарнайни» деган ном олди.

Арасту инсон руҳини тадбиқ этишни юракни ўрганишдан бошлади, чунки у пайтларда руҳ юракда жойлашган ва унинг макони деб тушунилар эди.

Арасту товуқ тухумини меъёрий иссиқликда сақлаб, жўжа эмбрионидида юрак ура бошлагач, тухум пўчоғидан махсус дарча очиб, юрак ишига мусиқанинг таъсирини обдон ўрганган. Мана шу ва бошқа тажрибалари асосида қуйидаги сатрларни ёзиб қолдирган: «Мусиқа билан инсон характери шаклланишига, руҳиятининг маънавий тарафига ижобий таъсир қилиш мумкин. Кейинчалик жисмоний тарбия гавдани, мусиқа эса руҳиятни тўғрилайди.»

Мана шу сўзларнинг таг замирига эътибор қилинса, мақсад аниқлангани ва вазифа белгилангани аён бўлади. Аниқ мақсад ва белгиланган вазифанинг асл моҳиятини теран англаш учун инсон ақлий жиҳатдан мушоҳада қилмоғи лозим. Билиш орқали тасаввур қилиш, фикрлаш билан киши ақлини лол қолдирадиган даражадаги қонуниятлар яратган, инсон ақлини ҳайрон қолдирган кашфиётлар орқали билишнинг нақадар муҳимли-

гини ойдинлаштирган улуг алломаларнинг деярли барчаси мусиқага ошно бўлишган. Афлотун, Арасту, Ал-Форобий, Ибн Сино, Беруний, Улугбек, Резерфорд, Нилс Бор, Алберт Эйнштейн, Лев Ландау, Ҳабиб Абдуллаев, Қори Нийзий ва бошқа кўплаб улуг зотлар нафақат мусиқани жон-дили билан эшитишган, балки мусиқа асбобларининг бирида ҳам қойилмақом қилиб чалишган.

Мусиқа — инсон вақтини бекор ўтказаяётганида зерикмаслик учун нима биландир шуғулланиш учун ўйлаб топилган машғулот эмас, балки инсон танасида жойлашган барча ҳужайралар учун завқ олиш манбаи, инсон руҳиятига таъсир этиб, янги ижодларга рағбатлантирувчи сеҳрли жозиба. Мусиқа эшитганда ундан завқланмаган одамни учрата олмайсиз. Чунки мусиқа оҳанглари инсон қонига, ҳужайрасига сингиб кетган.

Бу инсоннинг ҳомилалик давридан бошланади.

Ҳа, она қалби ҳомила учун ташқи дунё, ташқи муҳит. Бироқ ташқи муҳит — она организми ҳолати ҳомиланинг энди ура бошлаётган юрагига, марказий нерв системасида жадал кўпаяётган мия ҳужайраларига ўз таъсирини кўрсатади. Бу таъсир ижобий ҳам, салбий ҳам бўлиши мумкин. Бу сифатларга асосан ҳомилада ташқи муҳит ҳақида илк тасаввур пайдо бўлади.

Ҳомила 3 ойлик давридаёқ илк бор она юрагининг «Гуп-гуп» уришини эшитади. Мана шу товуш ҳомила учун энг яхши мусиқа. У бу мусиқа товушидан баҳра олади, завқланади, лаззатланади. Салбий таъсиротлардан она юраги безовталаниб, бежо ура бошласа, ҳомила ҳам нотинч бўла бошлайди, юрак уриши ҳам тезлашиб, тартиби бузилади. Сабаби ҳомила юраги она юраги билан ҳамоҳанг. Келинг, шу айтилганларнинг тажрибада тасдиқланганлигига эътибор берайлик.

Одатда гурзи илони тирик илончалар тугади. Она гурзи ўлдирилиб, унинг юраги олинди. Юракнинг бўлмачаларига махсус найчалар ўрнатилиб, шу найчалардан оддий ош тузининг 0,9% ли физиологик эритмаси қуйилди. Эритма таъсиридан гурзи илон юраги аввал аста-секинлик билан, сўнгра тобора шиддат билан ура бошлади. Илон қорни очилиб, унинг ичидан учта ўлиб ётган илончаларнинг юраги олинди. Уларнинг юраги она юрагига яқинлаштирилганида, илон болалари юраклари худди она юраги каби тебраниб ура бошлади. Эритмага юрак уришини тезлаштирадиган, камайтирадиган

моддалар қўшилганда она илон юраги уришида қандай ўзгаришлар рўй берса, илончалар юрагида ҳам худди шундай ўзгаришлар қайд этилди. Демак, илон юраги уришида пайдо бўлаётган биотўлқинлар унинг болачалари юраги ҳужайралари тарафидан қабул қилинди ва мускуллари қисқариб, юракчалар ура бошлади; яъни биоахборот алмашинуви содир бўлди.

Инсон илонга қараганда бағоят мураккаб, мўъжизавий жонзот. Демак, Она ва ҳомила ўртасидаги биотўлқин ва биоахборотлар янада муқаммал ривожланган. Ҳозирги пайтда шу нарса аниқланганки; ҳомила нафақат она юраги уриши товушини; ҳатто она организми ички аъзоларининг ишлаш жараёнида пайдо бўладиган биовозларни ҳам эшитади; улардан ўзига керакли ахборот олади. Шуниси эътиборлики, бу ахборотларни ҳомила мусиқа — ўзига хос мелодия кўринишида қабул қилади.

...Шаҳар тинчини шифохона томон шитоб билан ошиқаётган тез ёрдам машинаси моторининг товуши бузмоқда.

Шифохонага шу машинада автомобиль ҳалокати натижасида мияси шикастланган оғир беморни келтиришди. Шу заҳоти унга тез ёрдам кўрсатилиб, ҳаёти сақлаб қолинди, бироқ бош мияси қаттиқ шикастланганидан, лат еганидан бемор эс-ҳушини йўқотган эди. Орадан бир ҳафта ўтибдики, бемор на кўзини очади, на нафас олади. Бемор ётган хонанинг тинчини фақат сунъий нафас олдириш апаратининг бир маромда ишлаб турган товуши бузмоқда.

Одатдаги даволарнинг нафи бўлмагач, эксперимент, яъни тажрибада тасдиқланган муолажа усулини қўллашга қарор қилинди. Бошқа илож йўқ ҳам эди-да, ахир!

Беморнинг орқа мия суюқлигига 18 ҳафталик ҳомиланинг бир неча минг мия ҳужайралари киритилди. Орадан уч кун ўтди.

Бемор кўзини очиб, сув сўради! Ҳа, ҳайрон қоларли натижа. Хўш; бу ерда қандай мўъжиза рўй берди?

Ҳомила 18—22 ҳафталик бўлганида (ҳали унинг тузилишига энг камида 16—18 ҳафта бор), унинг мия ҳужайраларининг ривожланиш, кўпайиш имконияти жуда юқори. Унинг бу имконияти бошқа организмга кўчириб ўтқазилганида ҳам сақланиб қолаверади. Бу сифат насл қалити орқали берилган. Мана шу мия ҳужайралари лат ейишдан ўз ишлаш қобилиятини йўқотган мия қисмига кўчириб ўтказилса, бу ҳужайралар нафа-

қат жуда тез ўсади, балки ўзи лат еган мия қисмининг ишини ҳам бажара бошлайди. Шунингдек, лат еган соҳа ҳужайраларининг ҳам тезда тикланишига катта ҳисса қўшади. Натижада лат еган мия ҳужайралари ўз функциясини тўлиқ тиклайди.

Қўпдан-қўп ўтказилган синовларга кўра, лат еган мияни шу усулда тиклаш учун бош мия қосачаси суягини тешиб, мияни очиш шарт эмас экан. Фақат ҳомила мияси ҳужайралари орқа мия суюқлигига киритилса бас. Чунки ҳужайралар ўртасидаги биологик ахборот туфайли ҳомила мияси ҳужайралари лат еган мия қисмини ўзи қидириб топади ва унга малҳам бўлади.

Мана шу далиллар асосида ҳомила ўз эшитиш аъзолари орқали она организмда рўй бераётган биолог биокимёвий жараёнлар билан чамбарчас боғланганлигига ишонган бўлсангиз бас. Ана энди онанинг жонланиши, қувнаб-роҳатланиши, ҳаётнинг ширин лаззатларидан баҳраманд бўлиб, юраги гўзал туйғулардан ором олиши, хуллас она ички аъзоларининг унинг руҳияти тотли онларидан келаётган биотўлқинларидан шодланиб, бир-бирлари билан мос мутаносибликда бўлиши ҳомила учун ҳам ширин ҳиссиётлар уйғотувчи мусиқа эканлигини англайсиз. Худди шундай ширин ҳиссиётлардан баҳра олган мия ҳужайралари шиддат билан кўпая бошлайди.

Ҳомиланинг биринчи ва илк бор эшитган мусиқаси она юрагининг уриши эканлигини ҳатто ўзингиз ҳам ҳар қадамда ҳис қиласиз, сезиб турасиз. Масалан, мусиқа асбоблари нчида доира товушининг инсон юраги уришига мос равишда «Така-тум-тум» қилиши ёки оркестр овозида бир маромда такрорланувчи метраном-менгзар товушининг бўлиши Сизга бошқача таъсир қилади. Сиз энг аввало шу товушларга эътибор берасиз, тинглайсиз, сўнгра шу товушлар юрагингизга таъсир қила бошлагач, қолган мусиқа асбобларининг овозига маҳлиё бўласиз. Аслида ҳам шу овозлар Сизнинг ҳомилалик даврида она юраги мусиқасидан эшитган пайтингиздаги жаннатий лаззат онларини уйғотиб, жунбушга келтиради ва бундан Сизнинг руҳингиз ором олади, турли осойишта ҳиссиётларга берилади.

Инсондаги оддийгина бир хусусиятга савол назари билан қарайлик. Мусиқадан завқ олиб, ашула жарангига мос равишда тебрана бошлайсиз. Келинг, шу ҳодисани тиббиёт нуқтаи назаридан изоҳлайлик. Ҳомила она

қорнида ҳар томони ҳомила суви билан уралган ҳолатда ётади ва ҳеч қачон тинч турмайди. Она нафасига ва ҳаракатига монанд тебранади.

Она юрагининг «Дук-дук» уриши шу суюқликдан ўтиб, эшитиш аъзоси — ички қулоқнинг лабиринтларини ҳам тебратади.

Бу тебранишлар мароми, даврийлиги қанчалик бир текис ва жозибали бўлса, бу ҳомила учун энг қулай муסיқали муҳит ҳисобланади. Бундан эса ҳомила ҳужайралари ором олади, рағбат олади, унинг кўпайишига кўпроқ мойиллик пайдо бўлади. Ҳомилалик даврида мусиқа билан махсус тарбия олган чақалоқлар массасининг ўз тенгдошларига нисбатан оғирроқ бўлиши бежиз эмас.

Инсон бош мияси ҳам, орқа мияси ҳам ўзига хос таркибли суюқлик билан ўралган (худди ҳомила каби). Мусиқа завқидан, лаззатидан бошини майин тебратаётган инсоннинг, бош мияси ҳам, орқа мияси ҳам оҳиста тебранади ва бу пайтда ҳомила пайтидаги ширин ҳисни ўз бошидан кечиради. Бундан эса инсон руҳияти ширин туйғулар оғушида бўлиб, тана ҳужайраларига жаннатий ҳис тарқатади.

Юқоридаги айтилганлар асосида она юрагининг тебранишидан чиққан «Дук-дук» товуши ҳомиланинг — туғилажак чақалоқнинг илк мусиқаси ҳисобланади, деб айтиш мумкин. Маълумки, мусиқани кўриб бўлмайди, аммо ёзиб олиш мумкин. Ёзиб олинганида эса 7 ҳарф, 7 та банд борлигини кўриш мумкин. Не ажабки, юрак тўлқинлари ёзиб олинганида ҳам 5 та ҳарф — О, Р, С; Т, Р ва икки паузадан, яъни 7 банддан иборат экан. Бу ҳам (Оллоҳ таолонинг буюк бир кашфиёти. Ҳа, она юрак мусиқасининг ҳар бир нота ҳарфи ҳомиланинг ҳар бир ҳужайрасига муҳрланиб қолади.

Худди мана шу ерда яна буюк аллома бобомиз Ибн Синони эсга олишга мажбурмиз. Она юраги мусиқасидан лаззатланган ва ширин ҳислар туяётган мия ҳужайраларида жойлашган руҳ аниқ бир даврда материя, яъни ҳомила танасига рағбат беради, натижада унинг ҳажми ошиб, руҳ ва материянинг мослиги вужудга келади. Ана энди руҳнинг рағбат кучини ошириш (бунинг учун мия ҳужайралари кўпайиши шарт) учун қўшимча ахборот керак. Мана шу қўшимча ахборотнинг энг кучлиси, сифатлиси, таъбир жоиз бўлса Олий даражадагиси ашула ва мусиқадир...

Келинг, шу ерда яна далилларга мурожаат қилайлик. Новосибирск педагогика университети олимлари одамлар орасида катта текширув ўтказишди. Табиатан ўта баджаҳл, худбин бошқалар фикри билан ҳисоблашмайдиган ижобий нарсадан ҳам доимо норози тажовузкор одамларда шу нарса аниқландики, улар ҳомилалик даврида ҳам, чақалоқлик даврида ҳам на она алласи, на ашула, на мусиқа оҳанглари эшитишган.

Янада чуқурроқ текширилганда эса бошқаларни куйдириш ҳисобига кун кечирувчи ахлоқи паст шу инсонларнинг оналари ҳам бирон-бир аллани ёки ашулани билмас, мусиқага беписанд қарар эканлар. Демак, ҳомилалик даврида ашула, алла, мусиқа эшитиш ва унинг туғилганидан кейин ҳам давом эттирилиши инсоннинг туйғулар доирасининг ижобий шаклланишига катта таъсир кўрсатади. Кўпгина олимларнинг хулосасига кўра, ҳомиланинг келажакда ақлий жиҳатдан етук инсон бўлиб етишишида, унинг ижобий руҳият эгаси бўлиб шаклланишида мусиқа биринчи ўринда, она меҳри эса тўққизинчи ўринда тураркан.

Можар мусиқашуноси Зольтан Кодеядан сўрабдилар: «Чақалоқ туғилгунича ҳали 9 ой борлигига қарамасдан, уни мусиқа билан тарбиялаш эрта эмасмикан». Жавобини эшитинг: «Кеч! Бу тарбияни унинг онасида, туғилганидан 9 ой олдин бошламоқ зарур эди».

Мана шу ҳаётий далиллардан ҳам мусиқанинг ҳомила тарбиясида нечоғлик ўрни катта эканлигини билиш мумкин. Чунки ҳомилага эшиттирилган мусиқа оҳанглари онгости мия ҳужайраларига муҳрланиб қолади ва бу муҳрланиш, одатда, мианинг хотира марказида рўй беради. Келинг, мана шу борада ҳотира маркази тўғрисида фикр юритайлик.

Одатда инсонда хотира маркази иккита бўлади. Масалан, айтайлик, Сиз бугун бир яхши шеърни ёд олдингиз. Эртасига уни равон ва ифодали ўқиб бериб, тенгдошларингизни қойил қолдирдингиз. Орадан ўн кун ўтгач, худди шу шеърни тутилиб-тутилиб, сўзларини эслаш учун ўртада анча пауза қилиб, ўқийсиз. Анча вақт ўтгач эса, шеърнинг мазмуни ёдда қолади, холос. Бу ҳолда шеърни ёд олаётганингизда унинг сўзлари биринчи хотира марказига электр зарядлари кўринишида жойлашади. Агар бу шеър маълум бир даврларда такрорланиб турилмаса, хотира марказидаги шу шеърга оид электр зарядлари кучи аста-секинлик билан камая бо-

ради. Вақт ўтиши билан бу заряддан ном-нишон ҳам қолмайди. Демак, биринчи хотира марказида йиғилган ахборот худди аккумуляторга ўхшайди. Бошқа заряд олмай, туриб қолган аккумулятор кучи кундан-кунга камаёвериши, охир-оқибатда кераксиз матога айланиб қолиши барчага аён. Хотирасиз инсон ҳам мисоли шундай.

Агар Сиз шеърни ҳар кунни, кунаро ҳафтада такрорлаб турсангиз; ёдлаган шеърингизнинг биринчи хотира марказига йиғилган электр зарядлари кўринишидаги сатрлари иккинчи хотира марказига оқсил молекулалари шаклида ўтади. Оқсил молекулалари эса ҳеч қачон йўқолмайди.

Иккинчи хотира маркази асосан онг остида, яъни мия пўстлоқ остида жойлашган, бироқ мия пўстлоғи ҳужайралари билан чамбарчас ва мукаммал боғланган. Шунинг учун ҳам ҳатто энг чуқур уйқуда ётган одамни уйғотиб, ота-онаси исмини; кўпайтириш жадваллари сўралса; бир зумда айтиб беради. Жуда яхши ёдлаган шеърини айтганда, шеърнинг сатрлари мианинг чуқур жойидан ўз-ўзидан қуйилиб келаверади, одам уни такрорлайди, холос.

Узоқ хотиралар ҳам иккинчи хотира марказида «михланиб» қолади. Ўша хотиралар эслатилса, қолган хотира лавҳалари инсон кўз ўнгидан бирма-бир ўтаверади. Бу ажойиб ҳодисанинг механизми қуйидагича: мия пўстлоқ ҳужайралари олинаётган ахборотни махсус канал орқали иккинчи хотира марказига ўтказиб, шу ахборотга оид «хазина» ёки «Шкаф»ни очади. Мана шу хазинадаги; яъни хотира марказининг махсус катагидаги лавҳа ёки лавҳалар кўриш ёки гапириш марказига бирин-кетин узатилаверади. Сиз уларни қайта кўриб ёки гапириб бераверасиз. Мана шу ҳолат хотиралар онг остида муҳрлангани учун шундай бўлади. Албатта, ушбу жараён ҳозир баён қилинганидан кўра ўта мураккаб.

Ҳомила хотира марказида муҳрланган она юрагининг товуши, она алласи, унинг эшитган биринчи мусиқаси қайсидир бир ахборот таъсиридан уйғотилса, у тананинг барча ҳужайраларига рағбат беради. Шуниси қизиқки, уларни уйғотиш жиҳатидан биринчи ўрида мусиқа туради ва бу ҳолдан тиббиётда унумли фойдаланилади...

...Оғир касал операция қилинмоқчи. Операция оғир, ҳаёт учун хавфли. Бироқ операция қилинмаса беморнинг нобуд бўлиши тайин. Бемор операцияга обдон тайёрлана-

ди. Бунда унинг руҳий жиҳатига, ички аъзоларининг муайян пайтдаги ҳолатига катта эътибор берилади. Айниқса, бир муҳим жиҳатга диққат қилинди: бемор муסיқанинг қайси турини, қайси ашулалар, қайси ҳофизлар қўшиғини дилдан яхши кўришини синчиклаб, сўраб-билиб олинди. Операция пайтида худди шу мусиқа, ашула ва қўшиқлар магнитофон лентасидан қулоққа хуш ёқар тарзда жаранглаб турди.

Кузатишлар кўрсатдики, мана шу усулда операция қилинган беморлар мусиқа эшиттирилмасдан операция қилинганларга нисбатан 3—4 кун олдин тузалганлар.

Демак, мусиқа эшиттириш пайтида куйнинг сеҳри хотира марказидаги илк мусиқа муҳрланган оқсилларни — ҳужайраларни уйғотган, у ерда жойлашган руҳни жунбушга келтириб рағбатлантирган. Оқибатда танадаги барча ҳужайралар биоахборотдан уйғониб, лаззат олган. Лаззат олиш ҳиссиётидан эса организмда кўп-лаб эндоморфинлар ишлаб чиқарилади. Бундан эса оғриқ сезиш йўқолади, энг аҳамиятлиси — организмнинг иммунобиологик кучлари кўпаяди. Барчаси жам бўлиб, касалликдан тезроқ қутулиш, тузалиш имкони-ни яратади.

Олимлар тарафидан шундай тажриба ўтказилди: Наслий калит эгаси ДНК молекулалар суртилган пластинка устига лазер нурлари туширилди. Худди шу пайтда пластинкага уланган радиокарнайдан жуда тиниқ, ширин куй эшитила бошлади. Бу куй булбул; гоҳида эса Жанубий Америкада бир-бирлари билан ҳуштак воситасида гаплашадиган элат товушига ўхшаб кетарди. Бу тажриба ҳар хил усулда минг марталаб қайтарилди. Шу нарса аниқландики, ДНК молекулалари лазер нурларини ўзига ютиб, кейин уни ўзидан куй тариқасида чиқазар экан. Баъзан ўзидан лазер нурларини голограмма тасвирида чиқариши натижа-сида голограммада наслга оид ахборотнинг 90 фоизини ўқиб олиш мумкин экан. Ҳар бир ҳайвон, қуш ДНК-ларининг ўзига хос куй-мусиқаси бўлиб, улар ҳеч қачон бир-бириникини такрорламас экан.

Худди шу усулда ДНКни ўзида сақланган хромосомаларни текшириш жуда ҳайрон қоларли натижа-ларни кўрсатди. Масалан, айтайлик, сут тишларининг насл калити-коди тарафидан белгиланган чиқиш вақти келганида, шу калитни тутган хромосомадан электромагнит тўлқинлари, нур ва ўзига хос куй-мусиқа пай-

до бўлиб, у жаранглай бошлайди. Мана шу куй-мелодия орқали тиш чиқаришга оид ва унга ёрдамчи ҳужайралар буйруқ олади. Бу буйруқ, албатта бажарилади, чунки у ҳужайра марказидан — тирик материянинг ядросидан келяпти. Бироз вақт ўтгандан кейин организми ҳужайралари хромосомалардан бошқача Лазер куй жарангини эшитади, энди улар шу буйруқни бажаришга киришади. Демак, организм ҳужайралари шу шахснинг умр бўйи хромосомалардан келаётган лазер — куй жаранги таъсирида фаолият кўрсатади.

Бу куй хромосомаларнинг бир бўлагидан бошланиб, наслий ахборотни ҳам рўй-рост намоён қилади. Бу куйда организмнинг ўтган кунлари ахбороти, ҳозирги пайтдаги ҳолати ва келажакдаги нотаси ёзилган бўлади. Хромосомаларнинг мана шу куйлари тембрининг баланд ва пастлиги, жаранги, қувноқлиги, ҳазинлиги ва бошқа хусусиятларига қараб, ҳатто уларнинг касал ёки соғломлиги тўғрисида фикр юритиш мумкин. Келажакда шундай пайт келадики, ҳужайра хромосомаси куйлари сифати ва хусусиятига қараб, инсониятга маълум 30 минг касалликнинг қайси тури эканлигини жуда эрта аниқлаш мумкин. Фақат бунинг учун шу касалликларга хос хромосома куйларининг (албатта бу куйлар ҳазин ва мунгли) компьютер каталогини тузиш керак, холос.

Маълумки, насл кодига асосан одамзод энг камида 130—150 йил умр кўриши лозим. Бироқ инсон 60—80 ёшга кирганида ҳужайра хромосомасидан ўлим куй-мусиқаси чалинади ва бошқа ҳужайралар бу буйруқни бажаришга мажбур. Ана энди шу хромосоманинг генетик аппаратида 130—150 ёшга кириш куйини чалишни ўргатиш, балки шунга мажбур қилиш керакдир?! Ана шунда ҳужайра хромосомаларидан янграётган мусиқа таъсирида инсон бемалол, ҳеч қандай машаққатсиз, 130—150 ёшга киради. Худди шу йўл билан рақ ҳужайраларига ҳам таъсир қилиш мумкин. Рақ ҳужайраларининг хромосомаларнинг қайси куйига қараб жавоб тариқасида кўпаётганликларини қилиб олиб, унинг тембри, темпи, амплитудасини ҳисобга олиб, худди шу куйга антимелодия яратиш мумкин.

Ушбу ёзилганлар асосида хулоса қилиш вақти келди. Демак, мусиқа, куй, ашула, она алласи ҳужайра хромосомаларига ижобий таъсир воситасига эга, шунинг учун ҳам булар ҳомила тарбиясида энг биринчи

Ўринда туради. Ҳомилалик даврида мусиқа, ашула, қўшиқ, она алласи билан тарбияланган боланинг ақлий имкониятлари ғоят юқори бўлиши — бу мўъжиза. Фақат шу мўъжизадан етарли равишда фойдаланишни билиш лозим.

Ривожланган хорижий мамлакатларда эса бу усулдан унумли фойдаланишга алоҳида эътибор берилмоқда. Ҳомиланинг юрак уришини секинлаштирадиган, тезлаштирадиган, маромийлигини сақлайдиган унинг «Ҳис-ҳаяжонига» таъсир этадиган махсус мусиқа ритмлари танланиб ҳомилани оналарга эшиттирилмоқда.

Бундай мусиқий тарбияни олиб туғилган чақалоқларда ҳам жисмоний, ҳам ақлий қобилият кўрсаткичлари анча юқори бўлади. Кейинчалик бу чақалоқлар ўз тенгдошларига нисбатан эрта бошини тута бошлайдилар, уларнинг тили эрта чиқади. Ҳатто 2 ёшга тулган пайтларидаёқ шеърлар айтиб, булбулга ўхшаб сайрай бошлайдилар.

Улуғ аллома Ибн Сино: «Чақалоқлар организми ва характерини мустаҳкамлаш учун биринчидан, уни енгилгина чайқатиш, ёки силкитиш, силаш, иккинчидан, унга мусиқа эшиттириш, ашула айтиш лозим. Чақалоқларнинг буларни қандай қабул қилишига қараб, уларда жисмоний машқлар ёки мусиқага мойиллик пайдо бўлади. Биринчиси унинг танасини, иккинчиси эса руҳиятини мустаҳкамлайди»,—деб бекорга ёзмаган ўзининг «Тиб қонунлари» китобида.

Ҳомила тарбиясида мусиқага бу даражада эътибор беришдан мақсад, улуғ бастакорларни етиштириш эмас, балки ҳомила мия ҳужайраларининг қўпайишига эришиб, руҳи такомиллашган, ақлан ва жисмонан етук соғлом авлодни тарбиялашдир. Ибн Сино таъкидлаганидек, руҳи ва танаси бир-бирига жуда монанд биринчи тоифа инсонларни қарор топтириш. Токи бунда руҳ ва тана шу даражада бир-бирига мос келсинки, улар бундан Олий лаззат олсин. Бундай Олий лаззат эса тарихда ўчмас ёрқин из қолдирган Жалолиддин Румий, Баҳоуддин Нақшбанд, Аҳмад Яссавий, Хўжа Шамсиддин Қуллол ва бошқа улуғ боболаримизга nasib этган. Бунинг учун фақат бир мўъжизавий хислатни унутмаслик бўлди. Демак, инсоннинг буюк кашфиёти бўлган мусиқа инсоннинг тафаккур жиҳатдан буюк бўлишини таъминловчи буюк воситадир!

УЗИЛГАН ҚҰШИҚ

Даҳлизга кирган ҳам эдимки, торнинг майин садоси, ғижжакнинг маҳзун ноласини эшитиб, жойимда туриб қолдим. Хаёлот дунёсини остун-устин қилиб юборувчи, бироқ ҳозирда юракнинг туб-тубида ўтириб қолган ҳис-туйғуларни уйғотувчи куйдаги жозиба шунчалик зўр эдики, бенхтиёр шу оҳанграбонинг асирига айландим. Сознинг юракини ўйнатувчи, лекин ҳалим ва ҳазин ғижжакнинг туганмас калава ипидек чўзилиб-эшилиб инсон баданига малҳамдек сингиб қетаётган нафис саслари мени ўз сеҳрига тамомила мафтун қилиб қўйганди. Қуй тамом бўлиб, санъаткорлар шаънига олқишлар эшитила бошлагандагина ўзимга келдим ва секингина эшикни очиб, мен каби куй сеҳрига маҳлиё бўлиб ўтирганлар билан саломлашдим. Мени уйига таклиф қилган дўстим бошқа хонада экан шекилли, уни даврада кўрмадим. Аста чеккадаги стулга бориб ўтирдим. Атрофга разм солдим. Шунда юрагим бирдан увишгандай бўлиб кетди: қўлида тор ушлаб турган кўркем йигитнинг кўзлари кўр эди! Худди мана шуниси меҳр билан ачиниш ҳисларини шу даражада қориштириб, алғов-далғов қилиб юбордики, хаёлимда пайдо бўлган, аммо ўз мувозанатини йўқотган ажиб ҳолнинг қайси сифат ва хусусиятда эканлигини ўзим ҳам билмай қолдим. Қўлида тор ушлаган йигитнинг табиат ато этган кўрки-ю, бироқ, айнан норасо яратиб қўйганига ачиниш ҳисларини бир нуқтага тўплаб улгурмай, ҳайрон бўлиб турганимда, даврадагилардан бири гапириб қолди:

— Яшанг-е, ука! Баракалла! Энди битта ашуладан ҳам эшитайлик.

— Қани ўғлим, «Соғинчим»ни айтасизми?

Доирачининг ўнг томонида ўтирган ўрта яшар киши шундай деб, жойидан қўзғалиб олди. Кейин даврадагиларга мурожаат қилди:

— Ўғлим Қодиржоннинг машқи ҳали қиёмига етгани йўқ. Бугун ҳам биз меҳмон бўлиб келганмиз. Камчиликлари бўлса узр!

Кейин ўғли тараф ўгирилди-да, гапирди:

— Ўғлим, шошмасдан, авжи пардага чиқмасдан бошлайверинг...

Отанинг гапида қандайдир бир ўзгача юмшоқлик ҳамда фахр бўлиб, буни сезмасдан илож йўқ эди. Мен

уни^нг у^нглидан ҳали к^н нарса^нларни кута^нтгани, кел^на-
жакда муваффақиятлари тайин бўлишига ишонч кай-
фиятини сездим. Отасининг гапларини эшитган Қодир-
жон созини қулига унгай қилиб ушлади-да, торлар жа-
рангини бироз тўғрилаган бўлди. Бир пас жим туриб,
кейин ғижжакчи ва доирачига бошлаймиз ишорасини
қилди.

Ярим жиддий, ярим мунгли, ярим ялиниш, ярим
ҳижрон мақомидаги куй жаранглай бошлади. Ђижжак
ва тор оҳанглари бир-бирига монанд тўлғанаётгани
му^нсиқа чалишнинг роса ҳадиси олинганлигидан нишона
эди. Ашула бошланди. Қодиржоннинг товуши шундай
тиниқ, завқли ва жарангдор, ширали ҳамда ёқимли
эдики, бундай покиза ва маъсум товушини мен ҳали ҳеч
қаерда эшитмаган эдим. Товушнинг латиф жаранглаши,
куйнинг унга уйқаш бўлаётган меҳригиё садоси хаёлим
тулпорини жиловлаб, фақат ўзи истаган томонга етак-
ламоқда эди:

*Соғинчнинг бағрига бош қўйай десам,
Илинжнинг ёшлари сел бўлиб оқди.
Туйғулар қалбимда сўнаётган шам,
Ҳижроннинг азоби дардларим ёқди.*

*Интизор тилаклар бўлдилар банди,
Ташналик бағрига кўзларим чўкди.
Висолнинг орзуси унга талпиниб,
Юрагим қонидан гул ясаб тақди.*

*Аммо ўлмай қолди биргина умид,
Юлдуз мисол ёнар илҳақ овунчим.
Қўшигим дилларга армондай қўниб,
Йўқлаб келар мени энди соғинчим!*

Қўшиқ тугади. Давра аҳли жим. Қўшиқ сеҳри дав-
радагиларни шунчалик банди қилгандики, кўнгиллари-
даги ҳис-туйғулар айтилажак сўзларни ҳам эритиб,
изҳор эта олмас даражада қалбга сингдириб юборган-
ди. Ҳали бу сеҳр кучи адо бўлмай туриб, Қодиржон
иккинчи қўшиқни бошлади.

Қўшиқ шундай ҳазин, эмранган нола эдики, дил-
нинг тубида яшириниб қолган ҳаяжонми, ҳайронликми,
ҳайратми, кўнгил таажжубими, борингки, қалбнинг
чуқур қатламларидаги покиза ва шаффоф туйғуларни

шиддат билан қўзғатиб, гавдани беихтиёр тебранишга мажбур қилар, агар мана шу тебраниш бўлмаса, ҳис-ҳаяжон сиғмаётган танангиз ёрилиб кетиши мумкин-дек эди. Бу қўшиқ гўё Қодиржоннинг худди ўзи учун яратилгандай. Чунки қалбидан бутун кучи билан уфуриб зарб билан чиқаётган ноланинг беқиёс таъсири ҳам ҳайронлик, ҳам ҳайрат, ҳам ачиниш, ҳам инсон овози мўъжизасининг кучига тан бериш кайфиятини уйғотарди. Беихтиёр, эй Худо, шу болани сўқир қилиб нега яратдинг-а, қанчалик жабр бўлаётгани фақат ўзингга маълум, бироқ нурни кўриш каби мўъжизани унга ато этмай, ширали овоз берибсан-да, эй қодир Оллоҳ, деган фикр қалбингизни илма-тешик қилиб, изтироблар уммонига ғарқ қилар, юрагингизга оғир бир юк чўкарди:

*Тақдирда бор бўлса тошу тарозу,
Топиб беринг менга туганмас ёғду.
Ёғдуни ушламоқ менга бир орзу,
Орзумни зор этманг, хор этманг асло!*

*Яна беринг менга ранглар жилвасин,
Ўйзаллик сеҳрига қалбим илвасин.
Ожизлигим ранглар асло билмасин,
Орзумни зор этманг, хор этманг асло!*

*Айтингиз, инсонлар, диллар фарқини,
Қўнғли оқ ё қора англаш турқани,
Қандай эрур қалбнинг хира, ёрқини,
Орзумни зор этманг, хор этманг асло!*

*Мўъжаз сеҳр беринг айтар сўзимга,
Сийпалай торларин суртиб кўзимга
Қўшиқ қилиб айтай танлаб ўзимга,
Орзумни зор этманг, хор этманг асло!*

Разм соламан, баъзиларнинг кўзларида ёш милтиллар, баъзилар эса кўнғли тўлиб, ҳар замонда «қилт-қилт» ютиниб қўйишарди. Бошларини сарак-сарак қилиб, қўшиққа монанд тебранишарди. Қўшиқнинг охириги мисралари жаранглаётганда, ёши элликларга борган норғул киши чўнтагидан дастрўмолини олиб, кўз ёшларини артди. У йиғлаётганини ҳеч кимдан яширмаётган эди.

Агар куй ва қўшиқ яна бир оз шу тарзда давом эта-

диган бўлса, барчанинг хаёлини ҳаёти давомида кечирган изтиробли, аламли, ғамли онларининг барчаси бирга қўшилиб, руҳларини маҳзун бир ҳолатга тушириб қўйиши аниқ эди. Шу таъсирдан портлаб кетиш ҳам тайин. Шуларни сезгандай давра аҳлининг-руҳий зўриқиши айни сарбаланд нуқтага чиққанда қўшиқ оҳиста тинди. Давра аҳлининг уч-тўрттаси бараварига тасанно айтишди:

— Отангга балли!! Раҳмат! Қойил!

Шу пайт Қодиржоннинг отаси ташқари чиқди. Мен бунда бир сир борлигини тушундим ва унинг ортидан интилдим.

Тўлин ойга тикилганича айвон устунига суяниб турган Қодиржоннинг отаси олдига бордим-да, қўлини қағтиқ сиқдим. Бу менинг ҳам ҳурматим, ҳам ҳайратим эди. Буни сўз билан айтиш истаги туғилди:

— Чин дилдан табриклайман! Ўғлингизнинг булбулдай овози бор экан. Жуда ажойиб! Иқболини берсин! Раҳмат Сизга!

Қодиржоннинг отаси ҳам қўлимни қаттиқ сиқди. Секингина «Раҳмат!»—деб қўйди. Бироздан кейин гап бошлади:

— Онасиз ўсди. Бир ёшга кирганидан кейин онаси бизларни ташлаб кетди. Бизлар қариндош эдик. Севишганмиз. У шу Қодиржонга боши қоронғи бўлганида мен тор чалиб ашула айтардим, у ашуламга қўшиларди. Лекин тақдир экан... Меҳр сўздан ўтади дегувчилар эди... Аммо, билмадим...

Қодиржоннинг отасининг товуши қалтирай бошлади. Чўнтагидан дастурмолини олиб бурнни артган киши бўлиб, кўзларида пайдо бўлган намнинг кўз ёшига айланishiга йўл қўймади. Томоғини қириб олди. Сездимки, ҳали юрагида севги оташи ёнмоқда. Балки.. Хаёлимни унинг қалтирашдан ўнгланмаган овози бузди:

— Қодиржонни тарбиялаш учун меҳримни аямадим. Бугун Сиз эшитган қўшиқларнинг сўзи ҳам, куйи ҳам ўзиники. У дунёни қалби билан кўради, кўнгли билан сезади. Ўғлим жуда иродали. Ишонасизми, онаси ташлаб кетганини айтганимда, кўзларидан атиги икки томчи ёш чиқди, холос. Ўшандан бери йиғлаганини кўрганмасман. Гўё кўз ёшлари қуриб битгану, улар куй ва қўшиққа айланган. Бугун меҳнатимнинг мевасини кўриб турибман. «Отангга балли!»—деган сўзни эшитиш орзуим эди. Ушалди. Ўғлимнинг шундай олқишга са-

зовор бўлганини қани энди бағритош онаси билса, кўр-са, эшитса, деб ўйладиму, кўнглим бузилиб кетди... Ўғлининг биров етаклаб юрадиган ёрдамга муҳтож одам бўлмай, катта назарга лойиқ санъаткор бўлиб етишганини билса кошки эди...

— Кейин уйланмадингизми?

— Йўқ.

Унинг жавобини эшитиб, узоқ вақт нима деб тасалли беришни, овутишни билмай, калаванинг учини йўқотиб қўйдим. Бир нарса дейишим ниҳоятда зарур эканлигини тушуниб турардим. Бу одамга ҳурматим ниҳоятда ошиб кетганлигидан керакли сўзларни топа олмасдан қийналаётган эдим. Қодиржоннинг отаси менинг аҳволимни тушунди шекилли, қўлимни сиқди. Бу билан, ўзингизни уринтирманг, нима демоқчи бўлганингизни тушунаман деярдим.

...Мен ҳам, Қодиржоннинг отаси ҳам жим. Ичкаридан энди шўх куй эшитила бошлади. Мен беихтиёр савол бердим:

— Шу пайтгача ҳеч учрашмадингизларми?

— Қодиржоннинг онаси биланми?

— Ҳа.

— Йўқ. «Ма, белингдан тушган кўр болангни ўзинг катта қил!»—деган сўзлар ҳали-ҳануз қулоғимга найзадек санчилади. Ҳеч кутмагандим. Шу сўзлар қайта хаёлимга келади-ю... Э, қўйинг, шуни эсламай..

Мен уни тушундим. Дардини баттар янгилашни ис-тамасдим. Бироқ... аёл севгисининг бу тартибда тез совуши, айниқса боласини ташлаб кетиши жуда ажиб бир ҳол. Балки..., балки, ўзларининг қариндош эканли-гидан иккинчи фарзанд ҳам ногирон туғилиши мумкин-лигини сездимикан?! Балки..., балки шунинг учун ҳам ўз севгилисига, эрига... «кўр болангни ўзинг катта қил!»—дея даҳшатли гапларни айтдимикан? Бу ўртадаги меҳр ипларини буткул узиш учун атайин айтилмади-микан? Балки..., балки., яна ким билади дейсиз?..

— Юринг, уйга кирайлик. Меҳмонлар ҳам кутиб қо-лишди. Ташқари анча совуқ экан,—дедим, аммо хаёл-ларим елкамни залворли босаётганини сезиб турардим.

Қодиржоннинг отаси гапимни қабул қилди. Биз уйга кирганимизда, Қодиржон янги қўшиқ бошлади:

*Лоқайд одамлардек унсиз ва ғамсиз,
Совуқ тошлар ётар ерларни босиб.
Яшамоқ матнисин сезмайди ҳаргиз,
Аммо либос каби тоққа муносиб.*

*Ёмғирсиз булутга бор дардин тўкиб,
Сирдош бўлмоқ этмас гулларга насиб.
Севинчу ғамлардан осмон энтикиб,
Бўлгин, дейди кўкда менга муносиб.*

*Тупроққа айланиб дардсиз бир кесак,
Майсаларга дармон, ётмаскан пусиб,
Дардсиз кесакдек ким бир дардсиз бешак,
Бўлгайми инсонга менгзар муносиб.*

*Жон-қон томирига сингиб ҳақ, иймон,
Ҳар сифатга инсоф кирса гар ўсиб,
Кўнглини гул дарди чўлғаган инсон,
Жон берсанг ярашур унга муносиб!*

Айтилаётган ашуланинг сеҳри, мўъжизали кучи юракларни аллақачон забт этган, мағлуб юраклар эса кўкрак қафаслари ичидан ёриб чиқиб, кенг олам узра чарх уриб, ўзининг қўшиқдан завқ-шавқларини уммон узра айта олмаётганлигидан минг афсуслар чекиб, теб-ранмоқда эди. Шундай ашуласи бор йигитнинг дунёга келганидан минг рози покиза ҳислар эса дилнинг қувноқ кайфиятини янада сарбаланд чўққиларга олиб чиқмоқда эди. Қўшиқ тугаса ҳамки, бу дилгир ҳислар туйғунинг сарбаланд чўққиларидан тушгиси келмас, улар бунинг яна кўпроқ давом этишини жон-дили билан истамоқда эди.

Эшик оҳиста очилди. Дўстим кўринди. У аввал кечирим сўради. Кейин бироз ялинган ва эмранган товуш билан секин гапирди:

— Азизлар! Сизлардан илтимос, гапимни охиригача эшитингизлар. Қўшни хоҳада аёлларимиз ўтиришибди. Қўшиқчи укамиз аёллар даврасига ҳам бир жуфт ашула айтиб берса. Жуда илтимос қилишяпти. Маликаларнинг илтимосини ҳатто шоҳлар ҳам ерда қолдирмаганлар-ку! Нима дейсизлар?...

Биров рад этиб қолмасин тағин,—деб қўрқдими, дўстим даврадагиларнинг жавобини ҳам кутмасдан яна сўзида давом этди:

— Сукут ризолик аломати дейдилар. Қодиржон, сиздан илтимос, атиги бир жуфт қўшиқ айтиб беринг аёлларимизга...

Қодиржон қўлидаги торни қўймасдан, отасининг нима дейишини кутиб турди. Отасидан «Майли, ўғлим»— деган сўзни эшитиб, торни доирачига узатиб, ўрнидан қўзғалди. Фижжакчи унинг ўнг тирсагидан ушлаб, эшик томон бошлади. Орқадан доирачи эргашиди. Қалбим иродаси Қодиржон овозининг соф ва тиниқ булбул ноласи ҳамда меҳриғиё садосига шунчалик тобе бўлган эдики, мен буни ўзим англай ёки англамай, унинг изидан эргашдим.

Аёллар даврасига биз тўрт киши кириб борганимизда, ярмиси ўринларидан туриб қарши олишди. Ярмиси эса ўринларидан сал қўзғалишиб, «Келингизлар»,— дея марҳамат қилдилар. Қатор бўлиб кўрпачалардан жой олдик. Бир-иккита аёллар бизлар билан ҳол-аҳвол сўрашишди. Аммо кўпчилиги Қодиржонга қараб қотиб қолишди. Шундай келишган, қошлари қалин ва қопқора, киприклари узун-узун, юзлари оппоқ, қирра бурун, лаблари юпқа, ёноқлари сал қизилтоб, кулгичлари ўзига ярашган, ўнг ёноғининг четида қопқора холи бор йигитнинг кўзлари чиппа кўр бўлса-я!, дейишиб, иччиларидан эйилиб, афсус чекишаётганликлари шундоққина юз ифодаларидан билиниб турарди. Давранинг ўртасида, Қодиржоннинг қарама-қаршисида ўтирган ўрта ёшлардаги аёл эса ўрнидан бир қимирлаб, ўнг томонидаги дугонасига пичирлаб бир нималар деди.

Қодиржон қўлига торини олди. Фижжакчи ва доирачига нималарнидир имлади. Торнинг пастки ва ўрта пардаларини бирма-бир чертиб, кейин бошладик ишорасини қилди. Аввал куйнинг, кейин қўшиқнинг сеҳрли жаранги, ром қилувчи садоси эшитилиб, нозик юракларнинг мунис ва инжу туйғуларини қитиқлай бошлади:

*Қўнгулларга ҳислар бағишлаб,
Адо этди азиз умрини,
Гўлдон ичра томири нишлаб,
Қўп тилади инсон сабрини,
Ҳидин тўккач, зангли қутидан,
Бир кун эвоҳ, топди қабрини.
У гул эди, у гул эди, у...*

*Соф севгининг дилини ғашлаб,
Гўдак бошлар азиз умрини,
Йўрғак ичра гоҳ шод, гоҳ йиғлаб,
Тилар вужуд, руҳнинг сабрини,
Сабр отди кимнидир қарғаб,
Гўдак танир гулнинг қабрини.
У ўғил эди, у ўғил эди, у...*

Қодиржон қўшиқнинг биринчи бандини тамом қилган ҳам эдики, дугонасига пичирлаб гапирган рўпарадаги аёлнинг ранги оқарди. Аёл чўнтагидан рўмолчасини олиб, ёноқларини ёпиб, ашулани берилиб тинглай бошлади. Куй ва қўшиқнинг таъсиридан аёлнинг боши эгилган. Бошқаларнинг ҳам худди шу ҳолга тушишини кутардим.

Қўшиқнинг иккинчи банди ҳам тугади. Шунда Қодиржон бошини илкисда кўтарди. Нимадандир безовта, важоҳатида аввалги сокинликдан асар ҳам қолмаган. У аввал бошини чап, кейин ўнг томонга кескин бурди. Кейин эса бошини эгиб, қўшиқ тинглаётган жувон тарафга юзини буриб, унга қараганича қотиб қолди. Энтикиб чуқур-чуқур нафас олди. Қодиржоннинг бош бармоқ эни узунлигидаги сочлари тиккайиб, худди орқадан эсаётган шабададан титраётгандек, пешонаси тарафга эгилиб-эгилиб, гўё таъзим қиларди. У тор чалишдан тўхтаган, ғижжакчи ва доирачи эса куйни давом эттиришар эди. Улар Қодиржонга қараб ҳайрон бўлишарди. Куй нақорати яна бир марта қайтарилди. Қодиржон эса ҳали ҳам ўша аёлга бошини қаратганча қотиб турарди. У тез-тез нафас олди-да, ҳаяжонда аллақандай бир тушуниб бўлмас шиддат, исёнкор ҳис, бўронли қўзғалиш билан торнинг пастки пардаларини титратиб черта бошлади. Унинг бутун гавдаси дир-дир титраётгани, қўллари ўта қалтираётгани торга ҳам ўтган, қалбидаги барча ҳис-туйғуларнинг, бир ёшидан бери йиғилиб ётган изтироб-аламларнинг катта ғалаёни, довули бошланганди. Бундан унинг киприклари узунлашиб, гўё ўқдек аёл тарафга худди ҳозир отилиб санчилмоқчидек тўғрилланган. Сочларининг ҳар бир толаси титрар, гўё юлқиб олмоқчидек шамол бағрида ўргимчак ипи мисол тўлғонарди. Бу вақтда аёл ҳам Қодиржонга кўзларини катта-катта очиб, киприкларини қоқмасдан қараб турар, гўё бу кўзлар даҳшатдан қотиб қолган эди. Оналик муҳаббати, оналик соғинчи,

фарзанд ҷамолига ташналик, қатъий қарор, афсус ва надомат ҳамда бир ёшгача ҳар бир ҳужайрасига сингиб кетган она сути меҳри ўртасидаги талпиниш тўлқинларининг бир-бирига зарб билан урилиб, яшин чақнашини кўраётгандек эдим. Қодиржоннинг янги куйни бошлаганидан, аммо бу куйнинг ўзига мутлақо нота ниш эканлигидан ўта ҳайрон ғижжакчи аввал бироз шошиб қолди. Сўнгра, бироз давом этган танаффусдан сўнг куйга қўшилиб, ғижжагининг бор ноласини сиртига чиқазиб, мунгли ва ҳазин нидо билан торга жўр бўла бошлади. Қўшиқ бошланди:

*Аввал мен эдимку ёпишган зулук¹,
Чақа тишлам ғўштдан² бўлмадим тўлиқ.
Туғилмадим нечун онажон ўлик,
Тақдир, менга айтинг, зулмат эдимку?*

*Туғилдим кўр бўлиб, ташлаб кетдингиз,
Зулматни яна ҳам зулмат этдингиз,
Мен учун қуёшмас, тамом ботдингиз,
Тақдирим, онажон, зулмат эдимку?*

*Сўрамангиз мендан она меҳрини,
Билмайин ўсдим мен меҳр сеҳрини.
На бир иссиқ сўзу, на бир қаҳрини,
Тақдирим, онажон, зулмат эдимку?*

*Сиз кўрган қуёшни абад кўрмасман,
Сиз каби юргандек асло юрмасман,
Ҳаётнинг завқини нечун сурмасман?
Тақдирим, онажон, зулмат эдимку?*

*Айтинг онажоним недур гуноҳим,
Қайдасиз билмасман излайди оҳим,
Мен учун доим соғ бўлинг илоҳим,
Тақдирим, онажон, зулмат эдимку?*

Ашуланинг иккинчи банди тугаб, ғижжакнинг нола-си айни авжига чиққанда, рўпарадаги аёлнинг қўлидаги рўмолчаси тушиб кетиб, кўзларини жовдиратиб, Қодиржонга қараб турарди. Мен ана шунда унинг ўнг

1, 2 — Қуръони Карим оятларида инсон зурриётининг илк ривожланиш давларига берилган таърифлар.

ёноғидаги холнинг худди Қодиржон ёноғидаги холга ўхшашлигини пайқадим ва тақдирнинг сирларига яна бир ичимда таҳсинлар ўқидим.

Қўшиқнинг учинчи бандидан кейин Қодиржон чертаётган торнинг мунгли, оҳли фарёди юракнинг энг нозик ҳаяжонли нуқталарини беаёв мижиғлаб эзаётганида аёлнинг кўз ёшлари таранг ёноқларидан қатор-қатор бўлиб лабларига туша бошлади. Ашуланинг туртинчи бандини Қодиржон шундай ҳазин ва мунгли оҳангда айтдики, буни эшитган булбул ҳам сайрашини бас қилган бўларди. Аёл энди пиқиллаб йиғлай бошлади. Қодиржон қўшиқни тугатди-ю, торини сал кўтариб, оғзини торнинг нақ юрагига яқин олиб бориб, иккинчи қўшиқни бошлади:

*Фалак, бизни элдан пастда билдингми,
Бенигоҳ яратиб, қасдда билдингми,
Сўқир дилбандни нораства билдингми,
Ташлагач, эски гулдаста билдингми,
Онажон бизни сен хаста билдингми?*

*Фақат тушларимда сийнангни кўрдим,
Отам этагига осилдим, турдим,
Бир қанот булбулдай учмадим, юрдим,
Камалак рангини бармоқда кўрдим,
Онажон бизни сен хаста билдингми?*

*Авлиё Машрабнинг жуббаси йиртиқ,
Бири кам дунёмиши инсонга тортиқ,
Менда иккиси кам, биттаси ортиқ,
Кўзим томирига солинган қортиқ,
Онажон бизни сен хаста билдингми?*

*Ўрлар қўлларимдан тутарлар тунлар,
Кўзларим олдида чақнар учқунлар,
Қодиржон бағрида йиғлар очунлар,
Бўғзига тикилғай оғриқли унлар,
Онажон, бизни сен хаста билдингми?*

Қўшиқнинг ўртасига келганда аёл ўрнидан туриб, эшик олдида бориб қолди. Қодиржоннинг тори ва овози янада мунглироқ ва гир фарёд билан нола қиларди. Торнинг йиғлашига, ғижжакнинг инграши қўшилди. Доиранинг товуши йиғлаш ва инграш таъсирини ку-

чайтириб, юракнинг нозик ва нафис ҳисларини аямай эзғиларди. «Қодиржон бағрида йиғлар очунлар» сўзлари инграганда аёл Қодиржон томонга бир талпинди, қўлларини у томонга чўзиб, бир нималар демоқчи бўлди. Аммо овози чиқмади. Бошқа аёллар эса ашула сеҳрига тебранишиб, бўлаётган ҳодисалардан беҳабар, улар фақат ўзларига маълум дунёдаги ҳис-туйғулар билан курашиб, ё қувлашиб, ё қувнашиб, ё сирлашиб ётардилар. Аёл эшикни очди-ю, аммо чиқиб кета олмади. Эшикни қия очганича, Қодиржоннинг «Онажон бизни сен хаста билдингми?» охириги ноласини эшитгач, зўр шиддат билан «Оҳ!»—деб фарёд қилганича ташқарига отилди.

Қодиржон ҳам қўшиқни тугатди. Тугатди-ю, олқишлар бўлаётганига эътибор бермасдан, ўрнидан тез қўзғалди. Ғижжакчи ғижжагини бировга беришга ҳам улгурмай қолди. Қодиржоннинг тирсагидан мен ушлаб олдим. Унинг билаклари қафасдаги қушлар каби титрарди. Унинг юзи оппоқ, пешонасини қуюқ тер босган, лаблари ғазабданми, қўрқувданми, зўриқишданми, ҳаяжонданми, аччиғданми қаттиқ қимтилган. Қодиржон билан мен хона эшигидан чиққанимиз заҳоти аввал биз ўтирган хонадан Қодиржоннинг отаси ҳовлиқиб чиқиб келди:

— Нима бўлди!? Тинчликми, ўғлим?

Қодиржон ўнг қўли билан отасининг елкасини пайпаслаб топди ва унинг бағрига бошини қўйиб, пиқиллаб йиғлаб юборди:

— Онамқи сездим!..

— А, а.. а..., нима, аа, аа:..

...Даҳлизга чиқиш йўлида ҳалиги аёл ҳушсиз ётар, унинг юзига аёллар совуқ сув сепишмоқда эдилар...

ЮКСАЛИШ МЕЗОНИ — ОИЛА ЗАМИРИДА

Ҳар бир жамиятнинг ўзига хос ривожланиш қонунлари бор. Улар табиат қонунларидан фарқли ўлароқ, шу муайян жамиятда яшовчи инсонлар тафаккури ва онги, хоҳиш-иродаси ҳамда истаклари билан чамбарчасдир. Мана шу жамият қонунларининг секин ва тез ривожланиши, амал доирасининг кенг ёҳуд торлиги етакчи гуруҳларнинг назарий ва амалий тушунчаларига бориб тақалади. Баъзан эса шу ривожланиш қону-

ни муайян бир вақт оралиғида ҳатто инсон онгининг шаклланиш хусусиятлари билан қоришиб кетадики, буни асло инкор этиб бўлмайди. Мана шу хусусиятлар мажмуасининг амалиётга қай тариқа жорий қилинишидан жамият ривожланиши янада гуркирайди ёки турғун бўлиб қолади, ёки инқироз сари юз тутади. Бунинг айнан шундай эканлигига тарихдан сон-саноқсиз мисолларни келтириш мумкин. Масалан, Амир Темур бобомизнинг марказлашган буюк давлат тузиши, Абдуллохоннинг тарқоқ давлатни бус-бутун қилиш йўлидаги уринишлари, Буюк Туркистоннинг уч мустақил амирлик ва хонликларга бўлиниб кетиши ва ҳоказолар.

Бу сўзлар билан гўё «Тарихни шахслар эмас, балки халқ яратади»,—деган қонунни буткул инкор қилаётгандекмиз. Йўқ, асло! Тарих ғилдираги илгариланма ҳаракатининг етакчи кучи халқ эканлигини яна бир бор исбот қилишга ҳожат йўқ. Биз юқорида айтилганлар билан ҳар бир муайян жамиятда ёрқин из қолдирган шахс шу даврнинг етилай-етилай деб турган хоҳиш-иродасини ўз вақтида пайқаб, шунга мувофиқ билимдонлик, шижоат билан иш олиб борганлиги ва боришини таъкидламоқчимиз, холос. Бунга ҳам тарихда истаганча мисоллар топилади. Масалан, Махатма Гандининг инқилобий юришлари, Президентимиз Ислоҳ Каримовнинг Ўзбекистон Республикасининг мустақиллигини эълон қилиши.

Юксак тафаккур эгаси англаган, тушунган йўналишнинг халқ манфаатлари йўлида хизмат қила оладиган даражага чиқиши ҳамда уларни жамиятнинг ижтимоий тизимига жорий этиш бир ёки икки йилда амалга ошадиган жўн жараён, эмаслиги ҳаммага равшан. Бунинг учун ўнлаб йиллар ўтиши керакдир, бироқ муайян жамиятнинг пойдевори қўйилган нуқтадан шу жараённинг бошланиши аниқ. Мана шундан кейин Ватан манфаати, халқ фаровонлигини кўзловчи онг ва тафаккурнинг тўлиқ шаклланиб, унинг ўз мевасини бериш эволюциясини биринчи, иккинчи, учинчи ва ҳоказо авлод вакиллари аста-секинлик билан олға силжитаверадилар.

Мана шу эволюция жараёнининг тез ёки секин кечиши муайян жамиятдаги мафкура, маънавият, таълим-тарбияга бориб тақалади. Бусиз мумкин эмас. Чунончи, жамият ҳаракатлантирувчи кучларининг ҳар бир бўғини онгли ижодкор, янгиликка янтилувчан, ақ-

лий шижоат эгаси бўлса, ривожланиш шунчалик юқори бўлади.

Мана шулардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, биз энг аввало соғлом авлодни тарбиялаб етиштиришни ўз ўрнига қўймас эканмиз, келажагимиз равнақи тўғрисида ўйлашга ҳам ҳожат йўқ. Албатта, бунинг учун дастлаб оиладаги тарбия тизимини тамомила қайтадан қуришимиз, боболаримиз, момоларимизнинг минг йиллик ажойиб урф-одатлари, анъаналари асосида қурилган мутлақо янги тарбия тизимини яратишимиз зарур. Токи ёш авлод қалбида, онгида, қонида инсоф, ҳақиқатгўйлик, ростлик, шаънини улуғлаш, мағрурлик ва ғурур, эътиқод ва фахрланиш ҳис-туйғуларини шакллантириш вазибалари жамлансин. Улар ёлғон гапириш, ўғирлик, ҳасад ва бахиллик, таъма қилиш гуноҳи Қабир эканлигини қалбларига жо қилиб олишсинда, илму маърифатга интилишни ўзларининг Олий мақсад ва ниятлари қилиб белгиласинлар. Ана шундагина биз халқимизнинг дунё халқлари орасидаги мавқеини янада баланд кўтарган бўламиз.

Ҳа, юртнинг келажаги ёшларга боғлиқ. Бу оддий аксиома. Уларнинг маънавий ва жисмоний соғломлик даражаси қанчалик юқори бўлса, мамлакат равнақи ҳам шунчалик юксалади. Зеро, жуссаси соғ, онги кенг қамровли, тафаккури юксак даражали ёшлар юртимизнинг келажагини порлоқ этувчилар бўлишлари турган гап. Дарҳақиқат шундай экан, бутун диққат-эътибор, бор имконият шунга қаратилмоғи даркор. Демак, Президентимиз Ислом Қаримовнинг «Соғлом авлодни тарбиялаш барчанинг, бутун жамиятнинг, шу юртда яшайдиган ҳар бир инсоннинг асосий иши, инсоний бурчидир»,—деган гаплари қалбимиздан чуқур ўрин олмоғи шарт. Чунки мустаҳкам оила қурган ва оилани кўз қорачиғи деб билган ёшлар тарафидан келажакнинг энг илк нуқтаси ва мана шу нуқталардан эса келажак пойдеворининг дастлабки гишталари қўйилади. Мана шу гишталарнинг қай даражада қўйилиши, пишиб, етилиб товланиши ва Ватан деб аталган қутлуғ, муқаддас қўрғонга хизмат қилиши барчамизнинг, шу жумладан ёш ота-оналарнинг маънавий, маданий, онг ва тафаккур тушунчалари билан чамбарчас боғланиб кетган.

ОНА — ОИЛА ПОСБОНИ

Оила қуриш дегани фақат икки инсон ўртасидаги шахсий муносабат эмас, балки жамиятнинг асосини, айтиш мумкинки, энг муҳим бўғинини белгилайдиган долзарб вазифалардан бири ҳисобланади.

И. Каримов

Оила қуришни Олий ҳисни қондириш омили деб тушунган ёш келин-куёвларнинг эмас, балки ўзидан маърифий, маънавий, ҳуллаас интеллектуал жиҳатдан анча ўзиб кетган баркамол фарзанд тарбиялаб егиштиришни мақсад қилиб қўйган тафаккури юксак ёшларнинг соғлом уруғ ва соғлом тухум ҳужайралари қўшилишидан соғлом ҳомила вужудга желади. Носоғлом уруғ ва носоғлом тухум ҳужайрадан юзага келган ҳомила соғлом бўлмайди. Шунинг учун ҳам уруғ ва тухумни бир-бири билан учраштиришга махсус тайёргарлик кўрган ва бутун жавобгарликни ҳис қилган ҳолда ёндошмоқ лозим. Боболаримиз спиртли ичимликлар ичган пайтда жимо билан шуғулланишни қатъий таъқиқлаганлар. Чунки бунда уруғ ҳам маст бўлади ва унинг нозик ҳужайра тизилмаларида меъёри бузилган ўзгаришлар вужудга келиб, бола қандайдир бир норасолик билан туғилиши эҳтимолдан ҳоли эмас. Бу тавобат томонидан тасдиқланган. Уруғ ҳолати ва сифатининг қандай бўлишига шахснинг муайян пайтдаги қалб кечинмалари, шодлик ёки қайғуси, ўй-фикридан нималар кечаётганлиги ҳам катта таъсир кўрсатади. Ажойиб яхши нарсалар тўғрисида ўйлаш, фикрлаш, тафаккур ҳаёлотига берилиш, соғлом тасаввур — мана шулар уруғнинг нечоғлик сифатлик бўлишига таъсир кўрсатувчи кучли омиллардир. Мана шу ижобий омиллар уруғ насл калитига ўзининг бақувватлик, ҳаракатчанлик, кам-кўстсиз хусусиятларини ато этади.

Тухум ҳужайранинг соғлом бўлиши, албатта бўлажак онанинг руҳий ҳолати билан қаттиқ боғланган. Унинг камқонлик, оқсил тақчиллигига учраганлиги, турмушидан ёлчимаганлиги, ҳар хил қайғу-аламларга чўмиши тухум ҳужайраси тизилмаларида носоғлом муҳитнинг юзага келишига туртки бўлади. Бу, албатта туғи-

лажак бола ички аъзоларининг нормал шаклланишига салбий таъсир қилади. Бўлажак онанинг яхши ва шодон ўйларни ҳаёлидан ўтказиши, ёрқин келажак тўғрисида ҳур фикр юритиши, бўлажак фарзанднинг олим, маданият ёки маънавият соҳиби бўлиши ҳақидаги юксак орзуларга берилиши уруғ билан учрашишига тайёрланаётган тухум ҳужайрасида фаол кимёвий жараёни авж олдиради. Қувват, рағбат олган уруғ ва тухум ҳужайра учрашсагина, улардан баркамол ҳомила пайдо бўлади. Соғлом насл учун илк пойдевор пишиқ бўлиши шарт. Ҳомиланинг қай тарзда ривожланиши тамоман бўлажак онага боғлиқ.

Маълумки, инсон организми доимо ҳаво, сув, тупроқ, қуёш, яъни ташқи муҳит таъсири остида бўлади. Мана шу таъсирнинг узоқ вақт давомида салбий ёки ижобий бўлиши инсон организмнинг соғ ёки носоғломлигини белгилайди. Бу тан олинган фактнинг ўзгача бўлиши мумкин эмас. Ҳомила учун эса она организми ташқи муҳит ҳисобланади ва унинг таъсири узоқ вақт—тўққиз ой ҳамда тўққиз кун давом этади. Мана шу ташқи муҳитнинг ҳомила 90 кунлик бўлгунича қай ҳолда бўлиши туғилажак боланинг жисмоний ва жинсий соғлигини белгилайди. Инчунин, мана шу даврда инсон жисми, унинг ички аъзолари шаклланади. Шунинг учун бу даври ўта нозик ва масъул. Бу даврда она ўта фаол кимёвий моддалар таъсирига учрамаслиги, экологик жиҳатдан тоза озик-овқатлар истеъмол қилиши, иложи борича ўзини ҳар хил касалликларга чалиниб қолишдан сақламоғи шарт. Кўпгина синтетик кучли дорилар ҳам бу даврда берилмайди. Агар улар қабул қилинса боланинг қандайдир бир норасолик билан туғилиши аниқ.

Бўлажак она организмида ҳам жуда нозик гормонлар (ўта фаол моддалар) мувозанати сезиларли даражада бузилади. Ҳомиладор она организмида ҳар қандай ҳидни кўтара олмаслик, бош айланиши, қайт қилиш, кўнгил айниши, ҳолсизлик, иштаҳанинг бузилиши каби белгилар мана шу мувозанат бузилиши оқибатидир. Мана шу даврда онанинг бирон-бир касалликка дучор бўлиши, ғам-алам тортиши, турмуш ташвишларидан азият чекиши, оилада сиқилиши ёки унинг тинчининг бўлмаслиги бўлажак инсон аъзоларининг шаклланишига салбий таъсир кўрсатади. Шунинг учун бу қалтис даврда ҳомиланинг соғлом бўлиши учун бўлажак она-

нинг ҳар қандай ташвишлардан холи, кайфияти ҳар доим кутаринки бўлиши, умуман салбий таъсирларнинг мутлақо бўлмаслиги тақозо этилади. Бу даврда у тинч ва осойишта бўлиши, бахтиёр дамлар ҳавосидан тўйиб-тўйиб қувноқ ва шодон нафас олиши лозим.

Ҳомила 3 ойлик бўлганда унинг марказий нерв системасидаги бўлажак тафаккур — ақл маркази аста-секинлик билан ўз ўрнини эгаллай бошлайди. Бу даврда она руҳий ҳолатининг қай даражада бўлиши катта аҳамиятга эга, чунки бу миянинг, демак, ақл, характер ва руҳиятнинг шаклланишига таъсир қилмасдан қолмайди. Ушбу вазиятда биологик қонунни яна бир бор эслашга тўғри келади. Уруғ ва тухум учрашганидан кейин унинг қиз ёки ўғил томонга шаклланиши ота ёки онанинг хоҳиш-иродасига мутлақо боғлиқ бўлмайди. Онанинг орзу-ниятидан кейин унинг жинси ўзгариб қолмайди. Ҳомила ривожланишининг биологик қонуни эса шундай: агар уруғда ҳам, тухумда ҳам Х (икс) хромосомалар бўлса, албатта қиз бола ривожланади. Агар Х ва У (игрек) хромосомалар учраша, туғилажак фарзанд ўғил бўлади. Игрек хромосомалар эса фақат эркакларда бўлади. Демак, фарзанднинг ўғил ёки қиз бўлиши фақат эркакка боғлиқ. «Нимани эксанг, шуни ўрасан» деган ўзбек мақоли худди шу ерда яққол намоён бўлади. Шунинг учун «Нега қиз туғдинг» — дея ўз ёс-тиқдошини айблаш, унга зуғум қилиб, захрини сочиш биологик қонунни билмасликдир.

Шунинг учун бўлажак фарзанднинг қиз ёки ўғил бўлиши онани мутлақо ташвишлантирмаслиги, балки соғлом бола туғилиши тўғрисида ўйламоғи ва шунга яраша ҳаракат қилмоғи лозим. Худди мана шу даврда ҳомила миясини ривожлантиришга рағбат уйғотувчи ўй-фикрлар: овоз чиқариб шеър, дoston, ҳикоя ўқиш, мусиқалар эшитиш, ёки ижро этиш, дотор, рубоб чалиш, қувноқ кайфиятда суҳбатлар ўтказиш керак. Чунки ҳомила мана шуларни эшитади, тинглайди, тушунишга ҳаракат қилади, бу эса унинг мия ҳужайраларининг кўпайишига кучли туртки бўлади. Боланинг туғилишини кутаринкилик билан ўйлаб, унга атаб қўйлақчалар, кашталар тикиш ва бу юмуш пайтида ўзича хиргойи қилиш, аллалар айтиш туғилажак бола руҳиятининг тўғри ва мукаммал шаклланишига улкан ижобий таъсир кўрсатади. Бу пайтда бўлажак фарзанднинг ўғил ёки қиз туғилишидан қатъи назар унинг илмми,

тафаккури кенг, онгли, Ватанига (халқига) фидойи инсон бўлмоғи ҳақида орзу қилмоқ керак.

Ҳомилалик даврини қувноқлик, шодлик, бахтиёрлик ҳис-туйғулари билан ўтказган аёлдан соғлом бола туғилиши муқаррар. Бундай бола келажақда касалликларга кам чалинувчан, жисмонан соғлом ўсади. Қўтаримки кайфият билан туғилган чақалоқнинг йиғиси ҳам бошқача: ёқимли аммо қўлоқни қоматга келтирар даражада чинқириб йиғлайди. Ҳеч қачон мунгли, худди ёрдам сўраётган каби ялинчоқ, ҳумнинг ичидан келаётганга ўхшаб, аранг эшитилар-эшитилмас даражада бўлмайди. Чунки у исталган бола! Масалан, мана шу исталган бола бирон-бир сабабга биноан қаттиқ касалланиб қолди, дейлик. Бундай болага у қандай оғир аҳволда бўлмасин яшашга интилиш кучли бўлганлигидан кучсиз дорилар ҳам яхши таъсир қилади. Бу жиҳатдан у шифокорга энг яқин ёрдамчи. Чунки организмга юборилаётган дорилардан чақалоқнинг нафас ва юрак тизими ўзини тезда тиклаб олиб турғунлашади. Мана шу турғун ҳолатни бир неча соат мобайнида сақлаб турилса, бас, ички аъзолар мувозанати ўнгланиб, чақалоқ тезда ўзига келади, тузалиш жараёни бошланади.

Исталган бола бўлмасачи? Бундай чақалоқлар ташқи муҳитнинг ҳам ижобий таъсирига жуда лоқайд бўлиб, Сиз уни қўлга олганингизда ҳам, эркалаганингизда ҳам бефарқлигича қолаверади. Йиғлашлари ҳам ҳазин, она сутини ҳам истар-истамас ютади. Анча кучли дорилар томирига киритилганда юрак ва нафас тизими бир оз муддатга уйғонади, холос. Ҳали дориларнинг кучи кетмай туриб, юрак уриши тобора сустлашаверади, нафас ҳам ўз равонлигини йўқотаверади. Бундай чақалоқлар худди ўзини ўлимга тайёрлаётгандек таассурот қолдиради. Мана шу сабабга асосан ҳам орзу-умидлар билан туғилиши кутилган чақалоқларга нисбатан исталмаган чақалоқлар орасида ўлим 5—6 барабар кўп.

Юқорида айтганимиздек, она ҳомиладорлик даврини қанчалик кўтаринки кайфият билан ўтказса, қувонч дарёсидан баҳра олиб сузса, севинч булоғидан қониб-қониб ичса, буюк ҳис-туйғулар оғушида бўлиб, интиқлик билан боланинг туғилажак онларини кутса, ҳомиллага ўта фаол моддалар онадан шунчалик кўп миқдорда ўтади. Бу эса чақалоқнинг яшовчанлик даражасининг юқори бўлишини таъминлайди. Демак, чақалоқ-

нинг яшовчанлик даражасининг юқори бўлиши, биринчидан, оилавий муҳит, ижтимоий шароитга кўп жиҳатдан боғлиқ. Иккинчидан, онанинг унинг атрофини ўраб турган муҳитдан завқ берувчи сифат ва хусусиятларни, шодлантирувчи сабабларни моҳирлик ва зукколик ҳамда усталлик билан қидириб топиб, улардан қувона олиши, қалбини энтиктирувчи ҳис-туйғулар оғушига чўлғаниб, ўзини бахтли сезиш каби қалб сезгиларига бориб тақалади.

Жинсий тарбия ҳам бола туғилмасдан анча илгари бошланмоғи лозим. Туғилажак боланинг ҳам руҳий, ҳам Олий онг жиҳатдан қатъий равишда бир жинсга тегишли бўлиши асосан онанинг дилида кечаётган ўй-фикрлари, эндокрин безлари системаси фаолияти ҳамда муайян вазиятдаги руҳий фазилати ва хусусиятига боғлиқ. Маълумки, онанинг эндокрин безлари фаолиятга мос равишда ҳомиланинг ҳам эндокрин безлари системасида ҳамда жинсий аъзолар тизимида у ёки бу ўзгаришлар бўлиши мумкин.

Маълумки, она қорнида ўсаётган ҳомиланинг жинси то 42 кунлик бўлгунича маълум бўлмайди. Бу даврда унда ҳам қизлик, ҳам ўғиллик жинсий аъзоларининг бирламчи асослари мавжуд. Жинсий хромосомаси XX бўлган уруғ ва тухумдан ҳомила ривожланганида ўғил болалик жинсий аъзолар бутунлай атрофияга учраб, кейинчалик мутлақо сўрилиб кетади, қиз болалик жинсий аъзолари эса тараққий этиб, ривожлана бошлайди. Агар жинсий хромосомаси Х бўлган тухум ҳужайраси У (игрек)ли сперматозоид билан уруғланса, қизлик жинсий аъзолари атрофияга учраб, аксинча ўғил болалик жинсий аъзолар ривожланиб, аста-секин такомиллаша бошлайдилар. Ҳомиланинг кечиш жараёни тўлиқ меъёрий бўлганда худди шу биологик қонун ҳукм суради.

Қиз ёки ўғил бола жинсий аъзоларининг шаклланиш жараёни асосан ҳомиланинг 90 кунлик пайтигача, тўлиқ ривожланиб такомиллашуви эса асосан 120—140 кунгача давом этади. Мана шу даврда ҳомиладорлик салбий стресс ҳолати бўлмаслигига эришиш, она учун алғов-далғовли кунлардан, руҳий эзилишлардан, изтироблардан, виждонан қийналишлардан холи бўлган муҳит яратиш тўғри жинсли чақалоқ дунёга келишининг гаровидир. Аксинча, туғилажак чақалоқ жинсий аъзо-

ларида у ёки бу даражадаги меъёрий издан чиқишлар бўлиши турган гап.

Келинг, ушбу жараённи тўлиқ ва яхшироқ тушуниб олиш учун маълумот доирасини сал кенгайтирайлик. Эркакларда стресс ҳолати рўй берганда ички секреция безларидан ўта фаол жинсий гормонлар — АНДРОГЕНЛАР шиддат билан қонга тушади ва ўз таъсирини кўрсатади. Диққат қилинг-а, эркаклар жуда аччиқланганларида қандай ҳолатларни кузатасиз: баъзи бирлари қип-қизариб кетиб, ҳатто гапира олмасдан, нуқул ғулдираб қоладилар, Айримларининг эса ранги оқариб кетиб, бутун танаси дир-дир титрайди, баъзилари ақлини йўқотиб, зудлик билан муштини ишга солади. Бу салбий сифатларнинг барчаси андрогенларнинг организмга кўрсатган таъсиридан келиб чиқади. Андрогенлар организмда парчаланиб, йўқ бўлиши билан юқоридаги салбий ҳолатлар ҳам барҳам топади. Шундан кейин эркаклар қилган ишларидан афсусланадилар, пушаймон бўладилар, мулойимлашиб қоладилар.

Аёлларда стресс ҳолати аниқланганда эса жинсий гормон — ЭСТРОГЕНЛАР ва жуда ҳам оз миқдорда андрогенлар қонга ўтади ва натижада улар ҳиссиётида ҳам ўзгаришлар кузатилади.

Ана энди қуйидаги ҳолатни кўз олдимизга келтирайлик. Она организмда қиз жинсли ҳомила ривожланаётган бўлсин. Она қонида пайдо бўлган ва стресс ҳолати туфайли ортиқча бўлиб қолган эстрогенларнинг қандайдир бир миқдори ҳомила организмга ўтади ва ўз таъсирини кўрсатади. Онанинг стресс ҳолати сурункали бўлса, туғилган қизалоқнинг сут безлари анча катта бўлиб, у салгина сиқилса, ҳатто ўғиз сути ҳам ажралиши мумкин. Бундай ҳолларда кўпинча хирургларга мурожаат қилишади. «Кўрингчи, мастит (кўкрақ безининг яллиғланиши) йўқмикан?»— дейишади. Аслида бу эстрогенларнинг таъсири бўлиб, улар организмни тарк этган сари кўкрак безлари ҳам кичиклашиб бораверади. Қиз бола туғилганидан 17—18 кун ўтгач, кўкрак безлари ўзининг меъёрий ҳолатига тушади. Агар стресс ҳолати онада жуда узоқ вақт давом этадиган бўлса, яъни она қиз боланинг жинсий аъзолари шаклланиши даврида фақат салбий тассуротлар ҳукми остида яшашга мажбур бўлса, қиз ҳомила организмда ҳам эстрогенлар, ҳам андрогенлар таъсиридан (ҳомиланинг руҳиятида ҳам) ўзгаришлар рўй беради. Бундай

қиз болаларнинг кўпчилигида, улар балоғат ёшига етганларида, ўғил болага эмас, балки қиз болага жинсий қизиқишлари устунлик қила бошлайди ва улардан келажакда транссексуаллар етишиб чиқиши ҳеч гап эмас.

Ўғил бола жинсли ҳомила ривожланаётган даврда онада стресс ҳолати кузатилса, ўғил бола жинсий аъзоларида қандайдир бир нуқсон пайдо бўлади. Бу нуқсонларнинг орасида энг кўп учрайдигани гипоспадия туғма касаллигидир. Гипоспадия — бу сийдик чиқариш канали, яъни уретра ташқи тешигининг ўз анатомик жойида бўлмасдан, олат танасининг турли жойларида, ёрғоқ ёки оралиқда очилишидир. Бундай нуқсон билан туғилган болаларга кўпинча Суннатулло, Мусурмонқул ёки Шохназар дея исм қўядилар. Хўш, бу касалликнинг ривожланиш механизми қандай? Онада стресс ҳолати рўй берганида ЭСТРОГЕН гормонининг бир қисми ҳомила организмига ўтади. Эстроген эса ўғиллик жинсий аъзоларининг ривожига тескари таъсир кўрсатади. Айтайлик, ёш ҳомиладор аёл ҳар куни қайнонанинг ҳар турли дашномларини, бунинг устига эридан ҳам бўлмағур ади-бадиларни эшитавериб, юраги жиғи-бийрон бўлишидан унда стресс ҳолатининг I даражаси (шартли, албатта) пайдо бўлса, чақалоқда гипоспадиянинг энгил шакллари рўй бериши мумкин. Чунки эстрогеннинг таъсиридан уретра девори охиригача шаклланмайди.

Агар стресс ҳолати II даражага ўтса (ҳар куни қайнона ёки қайнота билан уриш-жанжал, ёш аёлнинг ўтиришида, туришида қўним бўлмаса, кўнгли истаган овқатни вақтида тановул қила олмаса, дам олишнинг тайини бўлмаса ва ҳоказолар), гипоспадиянинг оғир шакллари ривожланади, яъни уретранинг ташқи тешиги ёрғоқда ёки оралиқда бўлиб қолади. Улар ўғил болага ўхшаб ҳеч ҳам сия олмайдилар ва катта бўлганларида эса жимога яроқсиз бўладилар. Бу норасоликни бартараф этиш учун жуда нозик ва мураккаб пластик операция бажаришга тўғри келади. Албатта, буларнинг барчаси оиланинг мустақкамлигига путур етказди.

Агар ёш оилада мутлақо тинчлик бўлмаса, ҳар кунги уриш-жанжаллардан ёш ҳомиладор аёлнинг юракбағри куйиб, жигари қон бўлиб, бунинг бировга айта олмаса, кучли ички изтироблар, қайғу-алам, қўйди-чиқдилардан стресснинг III даражаси вужудга келса, эстрогеннинг катта миқдори ўғил ҳомилага ўтади. Оқи-

батда шу гормоннинг қизлик жинси, аъзоларининг шаклланишига ижобий таъсири, ўғиллик жинсий аъзолари шаклланишига тескари таъсирдан гермафродит бола туғилиши мумкин. Одатда бундай болаларда ҳам қизлик, ҳам ўғиллик жинсий аъзолари мавжуд бўлади. Тиббиёт нуқтаи назаридан тоза эркак ёки аёл бўлиши жуда ҳам гумон бўлган инсон етишади. Бу эса онанинг фожиаси. Ахир аёл ҳомиладорлик пайтида стресс ҳолатига тушмаса, шу ҳолат мутлақо бўлмасдику, ахир! Ахир бундан жамият ҳам, давлат ҳам нуқул ютқазадику!

Онанинг ҳомиладорлик пайтидаги руҳий ҳолати салбий бўлиши туфайли келиб чиқадиган туғма касалликлар (аслини олганда эса улар орттирилган, фақат она қорнида пайдо бўлади, холос. Асло ирсиятга бориб тақалмайди) талайгина. Ушбу вазиятда Юртбошимизнинг: ...айнан соғлом авлод тарбиясига оид, яъни ёшларимизга оила қуриш нақадар муҳим ва масъулиятли бурч эканини англатадиган, ҳомиладор аёлни парваришлаш, эъозлаш, унга тиббий хизмат кўрсатиш, моддий таъминотини ташкил этиш нақадар катта аҳамиятга эга эканини халқимиз онгига сингдирадиган дастур лозим» — деб айтганининг нақадар катта маъно касб этиши ва унинг туб моҳиятини тушуниш жуда муҳим эканини таъкидлаш жонз. Биз эса юқоридаги кичкина тиббий мисол билан Президентимизнинг гапларини бир қадар исботлашга уриндик, холос.

Ҳомиладорликнинг 4 ойликкача бўлган даври ўта қалтис бўлиб, айниқса мана шу даврда ташқи муҳит, оиладаги шароит ўзаро муносабатлар ҳомиладор аёл учун энг ОЛИЙ даражада ижобий бўлиши шарт. Бунда ҳам қайнона-қайнота, қайин ака-укалар ҳамда эрнинг роли катта эканлигини ҳеч қачон унутмаслик лозим.

Ҳомиланинг руҳий дунёси шаклланаётган даврда (асосан 3 ойлик бўлгандан кейин) онанинг нималарни ўйлаши, фикр қилиши, ҳис-туйғуларининг интеллектуал жиҳатдан қай даражада эканлиги бўлажак боланинг қандай тафаккур эгаси бўлишини белгилайди.

Онанинг ҳис-туйғулари салбий хусусиятга эга бўлган тақдирда, боланинг ҳам руҳий шаклланишига албатта ўзининг салбий таъсирини кўрсатади. Масалан, агар аёл фарзандининг дунёга келишини хоҳламай, аборт қилиш йўллари кечаю-кундуз ўйлайверадиган бўлса, бироқ унинг уддасидан чиқа олмай, бола туғил-

са, туғилган бола характерида одатдан ташқари қу-
юшқондан чиққан хусусиятлар, салбий сифатлар бўли-
ши турган гап.

Бундай салбий хусусиятлар туғилажак боланинг
гавдасидан, муомаласида, қилиғида қизларга хос бел-
гилар билиниб туришида — ўз аксини топади. Эй худо,
ишқилиб ўғил бўлсинда, орзу-умидларимиз рўёбга чиқ-
синда, унинг ўғил бўлишини қандай хоҳлайман-а дея
кечаю-кундўз ўйлайверишдан онада пайдо бўлган ор-
тиқча гормонлар фикри, онги, характери эндигина шакл-
ланиб келаётган ҳомилага салбий таъсир кўрсатиши
турган гап. Аммо бу таъсирдан ҳомила жинси асло ўз-
гармайди. Аксинча, ҳомила қиз бўлса, мана шу фикр-
лар, изтироб чекишлар қиз боланинг қизларга хос ру-
ҳияти шаклланишига халақит беради, келажакда унда
қизларга хос латофатдан анча йироқ хусусиятлар рўй
бериши ҳеч гап эмас. Чунки у шунга мойил бўлиб ту-
ғилган. Агар ҳомила ўғил бўлса-ю, лекин ўй-фикрлар-
нинг барчаси қиз бола туғилишига қаратилган бўлса,
туғилажак боланинг келажакда норғул, елкаси ерга
тегмаган полвонлар қаторидан ўрин олиши даргумон.

Юқорида айтилгандек, туғма нуқсонларсиз ва учқур
тулпордек юксалиш учун тайёр, юксак онгли, тафаккури
кенг руҳиятли чақалоқнинг туғилиши учун асосан ота-
онага ҳамда энг муҳими онага қандай шароитлар яра-
тилганлигига чамбарчас боғлиқ.

КЕЛАЖАК САРИ ЮЗЛАНИБ...

*Туғилган бола соғлом ўссин, улға-
йиб вояга етгач, жамиятимизнинг
баркамол аъзоси бўлсин, янги қу-
риладиган оиладан янада соғлом-
роқ авлод дунёга келсин.*

И. Каримов

Фарзанд кўришнинг олий мақсади фақат насл эмас,
балки фоний дунёда жарангли ва ҳурматли боқий ном
қолдиришдир. Ҳеч қачон «Отаси (ёки онаси) ким эдию,
ўғли (ёки қизи) қаёққа борарди...» деган ёмон сўзни
эшитмаслик. Шунинг учун фарзанд туғилганидан кейин
унга ҳар томонлама мақсадли тарбия бермоқ лозим.

Аммо бу тарбия ҳеч қачон «ўзи бўлар»га ташлаб қўйилмаслиги керак.

Чақалоқ туғилган кунининг дастлабки соатларида ноқ унинг бўлажак характери қатъий равишда шакллана бошлайди. У ёлғиз қолишдан қўрқади, ёнида биронинг бўлишини хоҳлайди. Момоларимизнинг: «Болам, чақалоғингизни ҳеч ёлғиз қолдирманг. Агар бунинг иложи бўлмаса, ёнида ўткир пичоқ қолдиринг,»— дейишлари бежиз эмас.

Тўққиз ой, тўққиз кун она қорнида ётган чақалоқ ёруғлик юзини кўрганида кенг дунёга тушган бўлади. Бу чақалоқ учун янги шароит ва янги муҳит бўлганлиги сабабли у ўзини анча ноқулай сезади. Шунинг учун ҳам чақалоққа она қорнида менгзар шароит яратилса, руҳан ором олади, чақалоқ ўзи учун қулай шароит яратилганидан қалби яйрайди, камроқ безовталанади ёки мутлақо безовта бўлмайди. Чақалоқ то бешикка белангунича унинг икки тарафига (ёнбошига) кичкина болишчалар қўйилишининг сабаби ҳам шу. Оёқ-қўллари ни яхшилаб ўраб-чирмаб, йўргаклашнинг ҳам моҳияти шунга бориб тақалади. Йўргакланган чақалоқнинг руҳияти ортиқча ҳис-ҳаяжонсиз ривожланади. Чақалоқнинг маълум муддатгача йўргакланган ҳолда бўлиши унинг нерв системасини мустаҳкам қилади. Бундай болалар келажакда босиқ, мулоҳазали, кенг қамровли фикр юритувчи инсонлар бўлиб етишадилар.

Руҳан жинсий жиҳатдан ўз-ўзини англаш ҳам эрта бошланади. Бу ўзининг қайси жинс вакили эканлигини англай бошлаган вақтга тўғри келади. Мана шу англашнинг илк босқичлари қачон бошланиши, қай тарафга йўналиши ва ўсаётган ғунчанинг ички сезги, ҳиссиётларининг сифат ва хусусиятлари унинг келажagini белгилайди. Бола ўса борган сари аста-секинлик билан ички секреция безлари ҳам фаоллаша боради. Мана шунга асосан ўсмир ўзи билмаган ҳолда ўзининг ўғил ёки қизлигини намоён қила бошлайди. Худди мана шу гормоник ривожланиш бўлган тақдирдагина бу энг муҳим босқич ортиқча машмашаларсиз, четга оғишларсиз, ўз меъёрида ўтади ва қиз ёки ўғил қарама-қарши жинсга бошқача кўз билан қарай бошлайди. Худди мана шу даврда ўзига хос хаёлий тасвирларга тўла учқур қанотли севги тулпорлари кўкка парвоз қилади, севги булоқлари кўз очади. Бу пайтда жимога интилиш эмас, балки ҳиссиётнинг энг теран, мазмундор, ширин

энтикиш даври бошланади. Қандайдир бир салбий сабаблар, энг асосийси нотўғри тарбия оқибатида мана шу босқич тўлиқ ўз даврини ўтамаса, муқаддас севги ҳиссининг бўлиши мумкин эмас. Бу пайтда ҳали нозик, тез эгиловчан, ҳиссиётларга тез берилувчан қалб майли «у мен учун» принципида эмас, балки «мен у учун» тариқасида шаклланади. Аста-секинлик билан устунлик қила бошлайди. Мана шу устунлик ўз вақтида пайқалиб, тезда бартараф этилмаса, фоҳиш ёки фоҳишага хос хусусиятларнинг ривожланиши ҳеч гап эмас.

Тўғри тарбияда эса кейинги босқич бошланади. Жинсий гормонлар кўп миқдорда қонга тушишидан жинсий ҳис олов олади, майл кучаяди, иштиёқ ўзининг авжи нуқтасига чиқади. Ёш бақувват юрак энди ширин товуш ва ёқимли жилмайишга ташна. Ҳиссий ташналикни авж олдирган гулни ҳидлаш учун аллақандай режалар тузиб, ҳаёлий манзараларни кўз олдига келтириб, кечаси билан тўлғаниб чиқади. Шоирона сатрлар ҳаёлида оппоқ каптарлар мисол айланади. Мана шундай шахснинг марказий нерв системасининг энг муҳим нуқталарида жинсий хусусиятлар тўғри шаклланади ва бунинг билан ота-она истаган, севгига содиқ баркамол йигит ёки вафодор, ҳаёли, соҳибжамол, юксак қалбли қиз етишади. Агар мана шу босқичларда хатоликларга йўл қўйилган бўлса, ижтимоий тузум хушламайдиган сифатларни ўзида мужассамлаштирган йигит-қизлар вояга етиши ҳам эҳтимолдан холи эмас.

Бир неча ўн йиллар давомида ўғил ва қизлар «Сизлар тенг ҳуқуққа эгасизлар» ақидаси асосида тарбияландилар. Улар «ҳуқуқ» деганда тамомила бошқа маънони кўнгилларига тугиб олдилар. Айниқса ўғил болалар боғча, мактаб, лагерлар, болалар уйи, интернатдаги тарбия тоши остида худди қиз боласимон хусусиятли бўлиб ўстирилди. Натижада биллагидан куч, тоғонидан ўт чирсиллаб турган паҳловон қўрқмас йигитлар эмас, балки қизларга хос мулойим, иккиланувчи, бўшанг, қатъий сўз айта олмайдиган инсонлар анча кўпайиб қолди. Улар ўзларининг мустақил фикрлаш асосидаги ҳаракатлари дастурини тамомила йўқотиб, қандайдир бир мутъега айланиб қолдилар. Қизларга ҳам бу ўз таъсирини ўтказмасдан қолмади. Ажойиб назокат, юксак ҳаё, муқаддас шарм, майин табассум, мафтункор чехра, нозик қарашларнинг анча камайганлиги ҳам сезилиб қолди.

Маълумки, насл генлари ва руҳият ҳар нарсадан таъсирланувчи нозик тузилма. Мана шунинг учун ҳам ижтимоий меҳнатда нуқул мускул кучига эътибор бериш, кўпроқ бундай, «афзалликлар»ни аёлларга раво кўриш шу ген хусусиятлари ва руҳиятга таъсир қилмаслиги мумкин эмас. Оқибатда биологик жиҳатдан аёл бўлган инсонларда эркакларга хос фазилатлар ҳам шаклланиб улгургани сир эмас.

Мана шу туғма ва орттирилган салбий, мажмуаларнинг барчаси баъзи бир ёш авлод вакилларида руҳият жиҳатидан ўз жинси чегарасидан ташқаридаги хусусиятларнинг ҳам шаклланишига сабаб бўлади. Бу сифатдаги инсонлар доимо дисгармония ҳолатида яшайдилар, атроф-муҳит билан қарама-қаршиликда бўладилар. Ҳатто уларнинг қалбида ҳам алғов-далғов, қарама-қарши ҳиссиётлар жўш уради. Мана шуниси энг даҳшатлидир. Улар ўзларининг биологик ва ижтимоий жиҳатдан ким эканликларини яхши билганлари ҳолда, бироқ руҳий кечинмаларини ўзгартира олмайдилар. Атрофдаги одамлар эса улар билан қалбан гаплашмайдилар, улар ҳолини тушунмайдилар, кўнгил сўрамайдилар, ҳатто тушунишни ҳам истамайдилар. Балки «псих...», «аллақандайроқми-ей...», «Қандайдир анақами-ей...» дея орқаваротдан масхара ҳам қиладилар. Худди мана шу салбий руҳдаги ёшлардан келгусида транссексуаллар ҳам пайдо бўлиши мумкин. Уларнинг жинсий аъзолари тузилишига оид масалаларга тўхталмаган ҳолда (бу табобатда муҳим муаммо ҳисобланади), ўз жинсида хос бўлмаган характери намоен қилишларини таъкидлаш лозим. Баъзан шундай ҳам бўладики, бу транссексуаллар анча талантили одамлар бўлиб, ўзларининг салбий хусусиятларининг ўрнини ақлий, жисмоний ёки характеридаги айрим ўзгача сифатлар билан қоплайдилар. Ҳатто улар ўзларининг ақлий ёки бошқа қобилиятлари билан катта ном қозонадилар. Шу айтилганлар исботи сифатида тарихий далилларга мурожаат қилайлик.

Фарангларнинг миллий қаҳрамони Жанна Д'арк (1412—1431) учун эркаклар билан саёҳатга чиқиш, уларнинг олдида ечиниб, кийимларини алмаштириш ҳеч гап эмас эди. У ҳатто эркаклар билан бир тўшакда ҳам ухлаб қолаверарди. Бироқ унинг ўзида эркакларга нисбатан майл ҳам йўқ, ўзи эса доимо эркаклар кийимида юарди. Ҳатто турмадалигида ҳам герцогиня

Бедфорская берган кўйлакни киймай, балки эркакча кийимини устидан ташлаган эмас. Замондошларининг ёзишича, унинг елкалари кенг, овози дўриллаган, ўзининг аёллигини тан олмаган жангари эди.

Рус ёзувчиси Надежда Андреевна Дурова (1783—1866) 23 ёшида сочларини кесиб ташлаб, эркаклар кийимини кийиб, казаклар полкида 11 йил хизмат қилганди. Ҳарбий хизматдан бўшагандан кейин ҳам у чекар, нуқул эркаклар кийимида юрар, аёллар билан ўйинга тушарди. У ўзини эркакча ном билан аташни бошқалардан талаб ҳам қиларди. Н. А. Дурова Россияда Георгий крести ордени билан мукофотланган ягона аёлдир. Лекин 60 ёшгача ўзини эркакман, деб юрди. То ўлгунича эркакча кийинишни, бошидан аскарча қалпоғини, қишда эса папахини ташламади.

Фаранг ёзувчиси Жорж Санд (1804—1876) овози ва қомати ингичка бўлса ҳам, баъзан эркакча кийимда юрар, ҳатто ўша замонда фақат эркаклар шуғулланиши лозим бўлган спорт турлари: милтиқдан отиш, отда юриш, қиличбозлик билан шуғулланарди. Жорж Сандни руҳиятшунослар «Юбкадаги эркак» деб аташардилар.

Беморлар парваришини «бўлмағур иш» деб қаровчиларга қақшатқич зарба бериб, уни иззатли касб даражасига кўтарган инглиз ҳамшираси Флоренс Нейтингейл (1820—1910) ҳаёти ҳам қизиқ. У 17 ёшидан бошлаб ярадорлар парвариши билан шуғуллана бошлайди. Ўша пайтларда бу фақат эркакларнинг вазифаси ҳисобланарди. У ўз хоҳиши билан кўплаб шифохоналарда бўлади, Севастополь жангида ярадорлар парваришини ташкил қилиш билан шуғулланади ва бу тўғрида китоблар ёзади. У анча чиройли ва қомати келишган бўлиб, бироқ турмушга чиқишни сўраганларга қатъий рад жавобини берарди. Умрининг охиригача турмуш қурган эмас, Флоренс хонимнинг ўзи «Мен эркакман» деб айтар, ўлгудек аёлларни яхши кўрарди. Шифокорларнинг гувоҳлик беришича, унинг ички секречия безлари кўпроқ эркакларникига яқин экан.

Ҳа, катта-кичик жилғалар ва ирмоқлардан улкан дарё ҳосил бўлган мисол, оилалар мажмуасидан жамият пайдо бўлади. Муайян жамиятнинг тутган ўрни, ҳаёт даражаси, онгининг юксаклиги мана шу оилалар-мажмуасининг қандай эканлигига шубҳасиз боғлиқ. Шундай экан, жамият фаровонлигининг юксак турғун-

лигини барқарор топтириш ва уни янада ривожлантириш учун барча диққат-эътибор энг аввало оилага қаратилмоғи лозим. Ҳар бир оила аъзоларининг жамият мафкурасини қандай тушуниши, ҳаёт, меҳнат, қонун ва ҳуқуқни қай даражада англаши ва уларга риоя қилиши энг аввало мана шу муайян жамиятнинг равнақини белгилловчи муҳим омилдир. Ушбу вазиятда масаланинг бошқа тарафига эътиборни қаратайлик. Жамиятни ташкил қилган оила аъзоларининг ҳар бири маънавий, маърифий ҳамда жисмоний жиҳатдан соғлом бўлгандагина, улардан ақлий ва меҳнат унумдорлигини кутиш мумкин. Аксинча оила ўз ташвишлари билан ўралишиб қолиб, кераксиз ишлар билан шуғулланиб юраверади.

Соғ танда соғлом ақл бўлишини унутмаслигимиз керак. Соғлом ақл ва соғ тан соғлом муҳитни яратади. Хуллас, ҳар қандай мураккаблик соддаликдан бошлангани каби, ҳар бир шахснинг маънавий ва жисмоний соғлиги мажмуаси жамият соғлиғига ўз таъсирини кўрсатади. Халқимиз бекорга бирники, мингга, — деб айтмаган. Дарҳақиқат, кези келганда бир одамнинг соғлиғи жойида эмаслиги анча кишини (ота-онаси, қариндош-уруғлари, шифокорлар) ташвишга қўйиши ҳеч гап эмас. Энди мана шу вазиятни жами Республикамиз бўйича тасаввур қилсак, бирники мингга, деб айтилган сўзларнинг маъноси аниқ бўлади. Маънавий, маърифий носоғлом одамларнинг қанчалик даражада Республикамиз ривожига зарар келтираётгани, илдам қадамларимизга баъзан кераксиз тушов бўлаётгани барчага аён.

Демак, Ватанимиз равнақи гуллаб яшнасин, деган ҳар бир инсон, ҳар бир оила аъзоси соғлом фарзанд дунёга келиши учун қайгуриши, моддий неъматлар яратувчи соғлом инсон етишмоғини ўйлаб, келажак сари интилиб яшамоғи керак. Албатта, бунда нафақат бир тану-бир жонлик, балки юксак онг ва тафаккур билан моҳиятни тўғри тушунган ҳолда ёндошмоқ тақозо этилади. Мана шундагина ҳам жисмоний, ҳам жинсий, ҳам маънавий соғлом авлод бунёд бўлиб, Ватанимиз дунёдаги энг етакчи давлатлар сафидан ўрин олади.

Хулоса қилиб айтганда, соғлом авлод учун кураш ҳар бир онгли Ватан аҳлининг энг олий вазифаларидан бири бўлиб қолмоғи шарт.

ЮКСАЛИШ МЕЗОНИНИНГ ТАЯНЧИ

Янги асрда дунё тараққиётини, инсониятнинг қай йўлдан боришини комил инсонлар белгилашига шубҳа йўқ. Чунки XXI аср — интеллектуал авлод асри бўлади.

И. Каримов

К. Маркс томонидан «Инсоният учун умумий қондалар» кашф қилиниб, унинг тараққиёт йўли умумийлаштирилганида, унга илк маротаба қарши чиқувчилардан бири Лев Толстой бўлган. У ўзининг «Прогресс ва маърифат тўғрисида» мақоласида «Инсониятнинг олға қараб ҳаракат қилишининг умумий қонуни йўқ... Ҳаракатсиз бўлган шарқ халқлари буни бизга исбот этиб турибдилар» — деган ва бу борада у қисман ҳақ эди.

Ўтган асрнинг иккинчи ярми бошларида А. Вампери: «... агар Россия бу ерга (Туркистон кўзда тутилмоқда) цивилизация ёйиш каби оғир заҳматни ўз зиммасига олса, хурсанд бўлардик...» деб айтганида ҳам қисман ҳақиқат бор эди.

Лев Толстой ва А. Вампери айтган гапларда узвий боғланиш борлигини ҳурматли ўқувчилар пайқаетган бўлса керак. Мутлоқлик нуқтаи назаридан олсак, ҳақиқатан ҳам Лев Толстой айтганидек, биз ҳаракатсиз эдикми? Йўқ! Ҳаракатда эдик! Маънавият, ҳаққоният, инсоф, имон ва маърифий эътиқод жиҳатларидан бой меросга эга халқни ҳаракатсиз, — деб аташ куппакундуз кунли ҳақиқатни тўлиқ инкор қилишининг айнан ўзи. Гёте, Фейербах фалсафасига асос бўлган тасаввуф тариқатлари, Олий ҳақиқатни англаш илмларидан бохабар юксалаётган, ривожланаётган халқ эдик. Пушкин, Есенинларга илҳом берган шарқона шеърий сатрларни ёддан билган, болта, теша, ўроқ, болға, кетмон дасталаридан қўллари қадоқ меҳнаткаш, маънавиятли, маърифатли халқ эдик.

Бироқ бизнинг асосий камчилигимиз эҳтиёткорликни, сиёсий ҳушёрликни унутганимиз, Пайғамбаримизнинг «Бешикдан то қабргача илм изла», деган ўғитларининг фақат маънавий жиҳатига эътибор берганимиз. Натижада сиёсий анқовлик билан бу дунёда биз

га тажоввуз қилувчилар бўлиши мумкин эмас, — деган хотиржамлик кайфиятларига ҳаддан ташқари қул бўлиб қолдик. Агар шундай бўлмаганда эди «... ҳаракаг-сиз, ... цивилизациядан орқада қолган...» — деган дашномларни эшитиб олмаган бўлардик. Ахир фақат Бухоро амирлиги хазинаси қанчадан-қанча техникавий асбоб-ускуналарни сотиб олишга, минглаб Ватан фарзандларини математика, физика, техникавий фанларни чуқур ўрганмоқ учун хорижга ўқишга юборишга етарли, ҳатто ортиқча ҳам эди-ку! Оқибатда маънавият ва маърифатдан Оврупо алломасига боплаб дарс берувчи халқ илмий-техникавий фанлар билан ақлини чархламади.

Бу буюк соддалик эди!

А. Вампери жаноблари чопон кийиб, салла ўрашни цивилизациядан орқада қолиш, — деб ўйлаган бўлсалар керак, аммо инсон гўзаллиги кийимга эмас, балки қалбнинг гўзал сифат хусусиятларига бориб тақалишини унутгани рост. Лекин бирлашмоқ, ҳеч қачон эҳтиёткорликини унутмаслик, сиёсий ҳушёр бўлиш, техникавий асбоб-ускуналар ва қурол-аслаҳалар яратиш ривожланган цивилизациянинг бир кўриниши деб қабул қилсак, ҳа, ҳақиқатан ҳам биз қолоқ эдик. Бироқ А. Вампери кутганидек, бизга қурол кучи билан цивилизация эмас, балки маънавий заҳарланиш, ялпи ёлғончилик, дунё ривожидан беҳабар қолдиришдек мафкурага ўралган сиёсий қафас олиб келинди. Мана шу жиҳатлардан ҳам истиқлол келажагини Ватанимизни буюк қилишдек Олий вазифа билан чамбарчаслигини ўйлаганимизда тарих сабоқларини унутмаслигимиз керак. Улуғ бобомиз Амир Темур тузган марказлашган давлатнинг парчаланиб кетиши, кейинчалик икки дарё оралиғидаги давлатнинг ҳам учта бўлинишидан қизил империянинг даҳшатли чангалига икки бор тушиб қолганлигимизни бир дам бўлсада ёддан чиқармаслигимиз зарур.

Инқилобдан кейин халқимиз орасидан стишиб чиққан мутафаккирларимиз бир неча ўн йиллар давомида режали равишда қирғин-барот қилинишининг негизиде «Истиқлол!» сўзини тамоман ва бутунлай халқ тушунчасидан сидириб ташлаш ётарди. Биз буларнинг барчасини ҳақиқат булоғи кўз очганидан кейин билиб турибмиз. Буни аввалроқ тушунганлар эса ҳар доим

тазийқ остида бўлдилар, рост сўз айтишдан қўрқув ба-
лосига дучор қилиндилар.

Ўзбекистонимизнинг буюк давлат бўлиши ва энг
ривожланган мамлакатлар қаторидан ўрин олиши учун
Юртбошимиз тарафидан тамал тоши қўйилди. Ана эн-
ди биз буни қалбан тушунган ҳолда илмий имконият-
лар доирасини кенгайтиришимиз, ривожлантиришимиз,
юксалтиришимиз ва равнақ топтиришимиз зарур.

Адабиёт ва санъат соҳасидаги билимларни ҳамда
ислом дини қонун-қоидаларини мукаммал ўрганган ҳол-
да маънавий жиҳатдан енгилмас даражада кучли бў-
лишимиз амалий, табиий-техникавий фанлар чуққисини
эгаллаб, уни Олий амалиётга жорий қилишимиз Ва-
танимиз куч-қудратини оширишига шак-шубҳамиз йўқ.
Бунинг учун ҳозирдан бошлаб баркамол ёш авлодни
интеллектуал жиҳатдан юксак руҳда тарбиялашни ку-
чайтирмоқ ва бунга барчамиз киришмоғимиз даркор.

Ал Хоразмий, Ал Беруний, Ибн Сино, Чағминий,
Юсуф Ҳамадоний, Абдулхолиқ Гиждувоний, Аҳмад Яс-
савий, Баҳоуддин Нақшбандий, Нажмиддин Кубро,
Алишер Навоий (яна қанчадан-қанча муборак номлар-
ни келтириш мумкин) каби буюк боболаримиз бўлган,
улар билан бизлар фахрланамиз, дея кўкрагимизга ур-
гандан кўра, уларнинг қони томиримизда кўпириши,
жўшиб уйғониши лозим. Болаларимизда, неваралари-
мизда илмга чанқоқлик, катта иштиёқ, бирон-бир илм
эгаси бўлганлигидан юксак фахр ва ғурур туйғулари-
ни уйғотмоғимиз керак.

Ушбу ҳолда насл қонуниятларини эсга олмоқ ло-
зим. Келинг, бир дам ҳаммамизга таниш бўлган ҳол-
га диққат қилайлик. Машҳур олимлар, шоир ва ёзув-
чилар ҳаёт йўлига эътибор берсангиз, уларнинг шундай
ажойиб инсонлар бўлиб етишувида оила муҳити, ота-
она ёки энг яқин қариндошлари, бобоси ёхуд момоси-
нинг ким бўлганликларига бориб тақалишини илғай-
сиз. Демак, бундай ижобий хусусиятлар шу инсонлар-
га наслдан ўтган, яъни мия ҳужайраларида бу сифат-
лар улар туғилганда бор бўлган, фақат мана шу ху-
сусиятларни уйғотиш ва рағбатлантириш қолган, холос.

Атоқли адиб Чингиз Айтматовнинг манқуртини эс-
лайлик. Унга «От!» дея буйруқ берганларида, ёшлиги-
да машқ қилавериб, машқ қилавериб шартсиз рефлекс-
га айланган ўқ-ёйдан отиш маҳорати уйғониб, шиддат
билан қўзғалиб, ҳатто ўз онасини отиб ўлдиради. Бу

лавҳа ўз-ўзидан ўйлаб чиқарилмаган, балки генетика-наслиёт қонунларига асосланган. Айтайлик, қайсидир бир мураккаб соҳага тегишли кучли интеллектуал сифат мия пўстлоғида муҳрланган бўлса-ю, у илмий жиҳатдан янада кўпроқ такомиллаштирилса, ушбу фанга тегишли илм, тафаккур онги остига, яъни мия пўстлоқларидан ўтиб, мия пўстлоқ ости марказларида (онг ости) кавшарланиб қолади. Ана шу кавшарланган илмни энди ҳеч нарса билан ўчириб бўлмайди. Худди мана шу онг остида кавшарланган сифатлар, яъни интеллектуал даража насл калити орқали кейинги фарзандга, неvara ёки чеварага берилади ва мана шу хусусиятни уйғотиш учун фақат туртки керак, холос. Агар туртки бўлмаса, бу сифат умр бўйи уйғонмасдан қолавериши ҳам мумкин.

Бундан шундай хулоса келиб чиқадики, ота-онанинг дунёни қай даражада тушуниши, маънавий, маърифий бойлиги, мафкуравий йўналиши, табиий фанларни билиш доираси, хуллас интеллектуал даражаси қанчалик кўпроқ онг остига ўтган бўлса, туғилган фарзанднинг ҳам келажак илмий имкониятлари шунчалик юқори бўлади.

Юқорида айтилганларни айни рисоладагидек амалга ошириш учун энг аввало турли-туман, соддаликдан тобора мураккаблаша борадиган ахборот бериш йўли билан болага интеллектуал тарбия беришни ўз ўрнига қўйиш зарур. Бу тарбия чақалоқлик давридан бошланиши керак. Бу мақсадни амалга ошириш баркамол ёш авлодни етиштиришдек масъул ва муҳим вазифани ўз олдига қўйган ҳамда буни давлат аҳамиятига молик деб тушунган ҳар бир онгли инсон, энг аввало ота-онанинг бурчидир. Бу осон ва содда иш эмас. Бунинг интеллектуал даражаси анча баланд бўлган онгли шахсларгина (ота-онаси, қайнота-қайнона, ўқитувчи ва ҳоказолар) уддалай оладилар.

Маълумки, чақалоқ туғилганида унинг мияси оғирлиги тана вазнининг $1/8$ қисмини ташкил қилади. Одатда, ўғил чақалоқлар мияси тахминан 390 грамм, қизалоқларники эса 355 грамм бўлади. Улар 1 ёш бўлганларида мия массаси 2,5 барабар, 3 ёшга кирган боланинг мияси туғилганига нисбатан 3 барабар кўп оғирлашади. Бу асосан мия ҳужайраларининг бўлиниб кўпайиши ҳисобига рўй беради. Демак, кўпайган мия ҳужайраларини ахборот билан тўлдириш лозим. Агар

аксинча бўлса, бу ҳужайралар нуқул бўш катакчалардан (албатта, бу қўпол ўхшатиш) иборат бўлиб қолаверади, ахборот қабул қилувчи рибонуклеин кислота-лари — РНК молекулалари худди ёзилмаган магнит лентаси янглиғ ҳужайра ичида шалвираб чўзилиб ёта-веради. Бунинг айнан шундай эканлигини ёшлигида бўри ёки айиқлар тўдаси ичига тушиб қолган болалар мисолида аниқ кўриш мумкин. Улар ҳайвонлар ичига неча ёшларида тушган пайтигача берилган ёки олинган ахборотдан қандай кўникма ҳосил қилган бўлсалар, худди ўша билан қоладилар. Неча йил ҳайвонлар орасида ўсган бўлсалар, пайдо бўлган шартли ва шартсиз рефлекслар барчаси ҳайвонларга хос бўлади. Мана шу пайтгача ҳайвонлар орасига тушиб қолган эси, онги инсонларча шаклланмаган болани яна қайтадан инсонлар сафига қайтариш йўлидаги барча уринишлар бе-корга кетади. Бундай болаларнинг барчасининг сўз бой-лиги 20 тадан ошмасдан, улар имо-ишоралар билан тушунтиришдан нарига ўтмасдан ўлиб кетишган. Мана шу ҳаётий мисолнинг ўзи ҳам боланинг чақалоқлик дав-ридан то 6 ёшгача олган ахборотининг унинг келажак-ги учун нақадар катта аҳамиятга эга эканлигини яқ-қол исботлайди.

Ўзимиз яққол тасаввур қилайлик: чақалоқ мияси то 1 ёш бўлгунча айланаси бўйича 12 см га узаяди ва бу мия массасининг кўпайиши ҳисобига бўлади. То 6 ёш-гача мия юзаси мия пўстлоқ қисми ҳужайралари кўпа-йиши ва мия эгатлари чуқурлашуви туфайли каттала-шади. Бола туғилганида унинг бош суяги айланаси 36—37 см бўлса, то 6 ёшга етгунича энг камида 13 см га ошади. Бош суяги ичида 1 мм ҳам бўш жой йўқ. Унинг ичини тугал мия эгаллаган. Миянинг ҳам пўстлоқ, ҳам пўстлоқ ости қисми ва марказларининг катталашуви худди ана шу даврга тўғри келади. Келажакда интел-лектуал жиҳатдан юксак савияли фарзандим билан фахрлансам, жамият ҳам бундай олим билан мақтанса, дея орзу қилган ҳар бир ота-она худди шу даврда шид-дат билан ҳужайралари кўпаяётган боланинг миясини керакли ва зарурий ахборот билан таъминлайди ва бу билан наслдан ўтган геннинг илмий тафаккур имкон-ларига кенг йўл очиб беради. Ахборот эса хилма-хил: бола билан бевосита ёки билвосита мулоқатда бўлиш, уни ранглар жилвасидан баҳраманд қилиш, миясига мусиқа оҳанглари қуйиш, шеър ва дostonлар айтиш,

ҳар хил ўйинчоқлар, электрон ўйинлар, математик машқлар бажариш, хуллас кўриш, эшитиш, сезиш ва билиш аъзоларига таъсир этган ҳолда ақлий имкони-ятларини кенгайтириб, фикрлаш, англаш, тасаввур қи-лиш, хулоса чиқариш каби интеллукуал сифат ҳамда хусусиятларини ривожлантириш кабилардир.

Бола неча ойлик бўлишидан қатъи назар у билан тез-тез илмий мулоқатда бўлиш, 3—4 ёшга тўлгунича унинг нимага ва қайси соҳага қобилиятли эканлигини аниқлаш жуда муҳим. Ўз фарзандининг келажаги ёр-қин бўлишини истовчилар ва шуни хоҳловчилар худди шундай қиладилар. Ривожланган мамлакатларда бу-нинг учун махсус синаш ва аниқлаш мезонлари бор. Улар фарзандларини мактабга бермасданоқ ундаги бор қобилиятни аниқлайдилар ва шу йўналишда унинг етук бўлишини таъминлашга ҳаракат қиладилар. Бола эс-ҳушини йиғиб, бирон нарсага ақли етадиган бўлгани-дан кейин уни ҳеч камситмасдан, кўнглини чўктирмас-дан илмга янада ҳар томонлама рағбатлантириш зарур. Келинг, ушбу вазиятда икки хил тарбия усулини бир-бирига таққослайлик.

Ўз фарзандининг нимага, қайси соҳага қизиқиши зўр, қобилиятини билган ота-она ушбу илҳомлантириш, рағ-батлантириш усулини қўллайдилар: «Қизим (ўғлим). Сен жуда қобилиятли, ҳар нарсага ақлинг етадиган боласан. Айниқса, математикадан (физикадан ёки ада-биётдан) зўрсан. Агар сен шу фан билан астойдил шу-ғуллансанг, келажақда буюк олим бўласан. Сендаги бу ақлий қобилият жуда ноёб! Балким ҳеч кимда йўқ. Шу-нинг учун ҳам сен буюксан!». Мана шу сўзлар фарзанд қулоғига ҳар куни, ўз вақтида ва пайтида, мароми би-лан айтиладиган бўлса, у ўзининг ҳақиқатан ҳам шун-дай ноёб қобилият эгаси эканлигига, буюклигига ишо-нади ва шу йўлда ҳаракат қила бошлайди.

Агар ҳар куни унга: «Сен ландовурсан, лапашанг-сан, сендан ҳеч бало чиқмайди» — дея айтилаверса; бундай тарбия олган болада бўшанглик, ўз кучига ишонмаслик, йиғлоқилик, ҳадиксираш, ландовурлик, ўз мустақил фикрига эга бўлмаслик хусусиятлари шакл-ланиб, бу хусусият тобора етакчилик қила бошлайди. «Шу тўртта қўйни ҳам эплаб боқа олмаяпсанку, гўр бўлармидинг, тоғангга ўхшар латта чайнар бўласанда... дейилган ҳақоратлар мунтазам такрорланаверса, ғуру-

ри топталган боладан бирор-бир илм эгаси ҳеч ҳам етишиб чиқмайди.

Бу гапларга қаршилиқ қилувчилар ҳам бўлиши мумкин. Ҳа, фалончининг ўғли ёшлигида бўшанг, гапи оғзидан тушадиган бола эди, мана бугунга келиб фан номзоди бўлди-ку, дейишлари турган гап. Ҳа, тўғри, шундай бўлган. Лекин синчиклаб эътибор қилинса, шу бўшанг боланинг тезда ўзини ўнглаб, илму фанга меҳр қўйишга акасинингми, отасинингми, тоғасинингми ёки кимнингдир жон ачитар аччиқ, иззат-нафсига, ғурурига тегар гапи туртки бўлган. Шу гапдан кейин унинг қони кўпириб, эҳ, мен шундай одам бўлиб, олдингиздан бир ўтайинки, ана ўшанда кўрасиз кимлигимни — деб, ўзига-ўзи сўз берган ёки қасам ичган. Агар шу бола ёшлигидан бошлаб илм олишга руҳлантирилганида у муайян пайтда эгаллаб турган мавқеидан кўра янада юқориқ даражага эга бўлиши муқаррар эди.

Тўғри руҳда тарбияланиб, илму фаннинг мураккаб чигалларидан чиқиш йўлини топган олим ўз фарзандларини ҳам мана шу йўналишда тарбиялаб вояга етказса, ана шунда ундаги яхши имконий сифатлар фарзандларига ҳам берилади. Демак, бу олимнинг фарзандлари иқтидорли тафаккур жиҳатидан отасига, онасига қараганда яна ҳам юқориқ имкониятга, мавқега эга бўлади.

Худди шундай бўлган тақдирдагина муайян жамиятда олға силжиш рўй беради ва бу тезроқ амалга ошади, саноат ҳам, деҳқончилик ҳам адабиёт ва санъат ҳам юқори даражада ривожланади.

Бу ерда гап алоҳида олинган инсон ёки инсонлар гуруҳи ҳақида эмас, балки ялпи мамлакат миқёсида бораётганлигини тушунмоғимиз лозим ва шу бугундан бошлаб мустақил Республикамиз равнақиға тарғиб этишга ўз ҳиссамизни қўшмоғимиз ва киришмоғимиз зарур. Ана шунда пойдевори мустаҳкам, абадий яралган буюк давлат барпо этамиз.

МУНДАРИЖА

Келажакка умид	3
Ўзликни англаш моҳияти	12
Юксалиш мезони	22
Юксалиш мезони ибн Сино ғояларида	40
Ҳомила тарбияси	45
Юксалиш мезони ёки буюкликка рағбат	49
Ўзилган қўшиқ	60
Юксалиш мезони — оила замирида	70
Она — оила посбони	73
Келажак сари юзланиб	81
Юксалиш мезонининг таянчи	87

«Оила кутубхонаси» туркумидан, № 3
Илмий-оммабон нашр

ЖУМАНАЗАР БЕКНАЗАР

ОНА ВА БОЛА ТАЯНЧИ

Абу Али ибн Сино номидаги тиббиёт нашриёти,
Тошкент, 700129, Навоий кўчаси, 30.

Муҳаррирлар *Д. Абдуллаева, Д. Фуломова*
Техник муҳаррир *В. Мешчерякова*
Бадний муҳаррир *М. Одилов*
Рассом *Ш. Одилов*
Мусаҳҳиҳ *Н. Мирхолиқова*

Н/К

Босмахонага 30.11.2000 да берилди. Босишга 19.12.2000 да рухсат этилди.
Бичими 84×108¹/₃₂. Газета қоғози: Юқори босма. Шартли босма табоқ 5,04.
Шартли бўёқ оттиски 5,46. Нашр босма табоқ 5,14. 59—2000 рақамли шартнома. Жами 5000 нусха. 242-рақамли буюртма. Нархи шартнома асосида.

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасининг Тошкент китоб-журнал фабрикасида чоп этилди. Тошкент, Юнусобод даҳаси, Муродов кўчаси, 1.

Абу Али ибн Сино номидаги тиббиёт нашриёти 2001 йилда қуйидаги рисолаи босмадан чиқаради:

Р. Воҳидов. Ишқ — маърифат қаноти.

Бугунги кунда ҳам илм-фаннинг ўзаро яқин қирраларини ёнма-ён тутиб эътиборга лойиқ асар яратаётган олимлар кам эмас. Шарқ фалсафаси қутблари, тасаввуф илми, форсий тилдаги асарларни ўзбекчалаштириш соҳасида жиддий ишлар қилинди.

Рисолада таниқли олим, филология фанлари доктори, профессор Н. Комиловнинг ижод йўли илмий-бадний услубда ёритилган. Муъжаз китобча кенг ўқувчилар жамоасига мўлжалланган.